

**z powodu
pod wpływem**

BEATA MILEWSKA

na mocy

SŁOWNIK
POLSKICH PRZYIMKÓW
WTÓRNYCH

**zgodnie z
celem
ze względu na**

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO

na mocy

BEATA MILEWSKA

SŁOWNIK
POLSKICH PRZYIMKÓW
WTÓRNYCH

SŁOWNIK
POLSKICH PRZYIMKÓW
WTORNYCH

Biblioteka Główna
Uniwersytetu Gdańskiego

1100191924

H

BEATA MILEWSKA

SŁOWNIK
POLSKICH PRZYIMKÓW
WTÓRNYCH

016000

WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO
GDAŃSK 2003

Recenzent
Joanna Okoniowa

Projekt okładki i stron tytułowych
Andrzej Taranek

Redaktor
Anna Smoczyńska

Skład
Kamil Smoliński

Publikacja sfinansowana ze środków na badania własne
BW4100-5-0179-2 oraz z funduszu działalności statutowej
Wydziału Filologiczno-Historycznego Uniwersytetu Gdańskiego

0169006

2155/5t.

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 83-7326-122-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
81-824 Sopot, ul. Armii Krajowej 119/121, tel./fax (058) 550-91-37
<http://wyd.bg.univ.gda.pl>, e-mail: wyd@bg.univ.gda.pl

Spis treści

1. Wstęp	7
1.1. Założenia	7
1.2. Kontekst	9
1.3. Koncepcja hasłowania	10
1.4. Model opisu przyimka	11
2. Oznaczenia i skróty	13
2.1. Źródła	13
2.2. Inne ważniejsze skróty	16
3. Słownik (A-Z)	17
Literatura ogólna i cytowana	179
Indeks przyimków wtórnych	190

1

Wstęp

1.1. Założenia

W polszczyźnie ostatnich dziesięcioleci zachodzą istotne przeobrażenia ogarniające system składniowy, a polegające w ogólnym zarysie na przechodzeniu od form syntetycznych do analitycznych. Szczególnym przejawem tego procesu jest znaczny wzrost liczby przyimkowych wykładników relacji znaczeniowo-gramatycznej, tzw. przyimków wtórnych (sekundarnych, niewłaściwych, pozornych), które powstały albo z połączenia przyimków pierwotnych z innymi wyrazami (np. *bez względu na, w celu, zgodnie z*), albo w drodze leksykalizacji do funkcji przyimkowej innych części mowy: rzeczowników (*skutkiem*), przysłówków (*blisko*), spójników (*niż*), związków frazeologicznych (*z punktu widzenia*)¹.

Celem prezentowanej słownikowej charakterystyki przyimków wtórnych jest zdanie sprawy z możliwych sposobów ich użycia. Definicje zmierzać więc będą do wyliczenia funkcji, jakie może pełnić w wypowiedzeniu fraza konstytuowana przez dany przyimek². Przy

¹ Uwagi na temat granic klasy oraz charakterystykę współczesnych polskich przyimków wtórnych wraz z ukazaniem źródeł i historii procesu ich wykształcania się zawiera moja rozprawa: *Przyimki wtórne we współczesnej polszczyźnie*, Gdańsk 2003.

² Podstawowy zestaw funkcji semantycznych przyjmuję za, Z. Kempfem (1962), nieznacznie go rozszerzając. Przy wydzieleniu typów użycь korzystam z tekstu na polisemiczność (por. R. Przybylska, 2002, s. 162-164), polegającego na próbie połączenia dwóch badanych: wyrażeni z tym samym przyimkiem przez spójnik „i”, a następnie użycia tak powstałego szeregu współrzędnego w odniesieniu do jednego obiektu. Na przykład (obudził się) *blisko granicy* i (obudził się) *blisko południa* po ściągnięciu dadzą językowo dewiacyjne: (obudził się) *blisko granicy* i (obudził się) *blisko*

opisie tych funkcji istotne będą właściwości składniowe i semantyczne samego przyimka (rząd, potencjał znaczeniowy), a także jego otoczenia, które współtworzy daną relację. Dlatego do formuł definicyjnych wprowadzam informacje na temat ograniczeń leksykalnych nałożonych na kontekst danego przyimka wtórnego, przy których dana formuła może zostać zaakceptowana (np. *w ciągu* konotuje leksemę zawierającą w swej strukturze semantycznej pojęcie czasu, a *wśród* przyłącza rzeczowniki o znaczeniu mnogoci). Ze względu na charakter pracy nie pomijam też uwag stylistycznych i poprawnościowych zgłaszanych w związku z użyciem niektórych przyimków wtórnych (np. *celem* – książk.; z *wyjątkiem* – niepoprawnie: **za wyjątkiem*). Uznaję również za uzasadnione odnotowanie frazeologii z wykorzystaniem analizowanych struktur. Stosunkowo mniej istotna ze względu na zakładany cel jest statystyka przyimków wtórnych oraz informacja o ich genezie i tradycji użycia. Jednak – ponieważ proces tworzenia przyimków wtórnych, zapoczątkowany jeszcze w dobie staropolskiej, wciąż trwa i dokonuje się na naszych oczach – nie pomijam i tego aspektu opisu. Tym bardziej że większość jednostek badanej klasy to formacje słowotwórcze (przyimki odwyrażeniowe), których budowa jest wciąż czytelna.

Słownik dąży więc do podania w artykule hasłowym informacji pełnej: ortograficznej, fleksyjnej, słowotwórczej, składniowej, frazeologicznej, znaczeniowej i pragmatycznej (do tej ostatniej należy zaliczyć uwagi stylistyczne i poprawnościowe). Tego typu, możliwie całościowe (tzn. ukierunkowane i semantycznie, i gramatycznie) ujęcie jest szczególnie uzasadnione w wypadku wyrazów funkcyjnych, do których należą m.in. przyimki³. Wyrazy te są nieodzowne dla konstrukcji tekstu, a ich status można widzieć jako pośredni między słownikiem a gramatyką z jednej strony a systemem i użyciem z drugiej.

Podstawę wyodrębniania typów stosunków, których wykładnikami są poszczególne przyimki wtórne, stanowi w każdym wypadku kontekst leksykalny (zbiór wypowiedzi reprezentujących różne sposoby użycia badanego wyrażenia).

lasu dają w rezultacie zdanie poprawne: (obudził się) *blisko granicy i lasu*, co potwierdza ten sam typ użycia przyimka.

³ Por. założenia opisu oraz postulat bezwyjątkowego rejestrowania wszystkich leksemów funkcyjnych – bez względu na ich frekwencję tekstową – w koncepcji ogólnego słownika podstawowego współczesnej polszczyzny pisanej; zob. Z. Saloni, M. Szpakowicz, M. Świdziński, 1982, s. 137.

Słownik oparty został na tekstach źródłowych publikowanych w latach 1991–2000 – próbie 500 tysięcy słów pochodzących z pięciu podstawowych typów stylistycznych polszczyzny pisanej: tekstów naukowych wraz z odmianą popularną, drobnych wiadomości prasowych, publicystyki, prozy artystycznej oraz dramatu, które tworzą kartotekę cytatów, a odwołania do współczesnej leksykografii polskiej jedynie uzupełniają zebrany materiał. Zastosowana metoda służy realizacji podstawowego celu badań, tzn. obserwacji, jak przyimki wtórne funkcjonują w najnowszej polszczyźnie. Pozwala też odkryć i uchwycić wiele nowych faktów, z których starsze wydawnictwa nie zdają sprawy⁴.

1.2. Kontekst

To, że przyimki tradycyjnie analizuje się w związku z określonym kontekstem, wynika z ich niesamodzielnosci semantycznej i składniowej. Istotną rzeczą dla pracy słownikowej jest ustalenie właściwego kontekstu. W trosce o funkcjonalność słownika przyjmują zasadę ograniczenia cytowanego tekstu do kontekstu relewantnego, czyli minimalnego ciągu wyrazów, który pozwoli na jednoznaczną i pełną ilustrację treści i łączliwości opisywanej formy⁵.

Przyimek występuje w wypowiedzeniach w połączeniu z co najmniej jednym (innym) leksemem rzeczownikowym, którego forma gramatyczna jest rządzona przez przyimek | i który reprezentuje klasę substytucyjną niezamkniętą pod względem formalnym oraz funkcjonalnym⁶. Jednostka taka stanowi bezpośredni prawostronny (zmienny) kontekst danego przyimka. Por. np. *bez względu na*

⁴ Potrzebę pracy na świeżych tekstach widzą m.in. autorzy powstałego nowego słownika języka polskiego, zob. M. Bańko, *Przedmowa*, [w:] *Inny słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 2000 [egzemplarz okazowy].

⁵ Za: J. Kuryłowicz, *Synonimika i kontekst w zeszycie próbnym „Słownika polszczyzny XVI wieku”*, [w:] *Studia językoznawcze*, Warszawa 1987, s. 500–505. Autor przeciwstawia się metodzie mechanicznego przepisywania całych zdań.

⁶ Przez pojęcie „klasy niezamkniętej” rozumiem klasę scharakteryzowaną w sposób ogólny, nie zaś przez wyliczenie konkretnych obiektów. Por. A. Bogusławski, 1976, s. 361.

konsekwencje (wynik, pogodę...). Ponieważ *przyimek* jest wykładnikiem relacji między różnymi przedmiotami, z reguły występuje też w połączeniu z inną leksykalną jednostką języka, która w takim razie również reprezentuje bezpośredni, inny niż obowiązkowy prawostronny kontekst. Por. np. *Wyjadę (wrócę, przyjdę) bez względu na pogodę*⁷.

Uwzględniając powyższe fakty, zakładam, że minimalnym kontekstem leksykalnym będzie ciąg zawierający obligatoryjnie przynajmniej trzy elementy:

- *przyimek wtórny*;
- kontekst prawostronny: rzeczownik lub jego ekwiwalent implikowany przez *przyimek wtórny*;
- kontekst lewostronny: wyraz (zwykle czasownik) łączliwy bezpośrednio z *przyimkiem wtórnym*.

Wymienione trzy składniki istotne dla otoczenia *przyimkowego* zazwyczaj wplecione są w szersze tło, które trudno wyeliminować bez uszczerbku dla sensu całości, np. (...) *koło głowy ma damską stopę(...)*, Róż., 8; (...) *zaś w niedzielę, około trzeciej, córki Walmannów (...)* *wspinały się z matką na trawiaste stoki Bischofsbergu(...)*. Chwin, 35. Toteż pozostawiam wszystkie wyrazy, które są niezbędne ze względu na poprawność gramatyczno-stylistyczną wypowiedzenia oraz przyczynić się mogą do jednoznacznego odczytania danej relacji⁸.

1.3. Koncepcja hasłowania

Ze względu na szeroki zakres badanych zjawisk językowych (możliwie pełny obraz użyć *przyimków wtórnych* we współczesnych tekstach polszczyzny pisanej) układ zapisu jednostek *przyimkowych* podporządkowany został dwóm tezom: (1) *przyimki wtórne* są zbiorem elementów odrębnych i rozbieżnych, mimo istnienia między nimi związków semantycznych (synonimia), stylistycznych (archaiczne, oficjalne, urzędowe, książkowe i in.), formalnych (rząd,

⁷ O zasadach rozpoznawania kontekstu zob. M. Grochowski, 1995, s. 89.

⁸ Por. A. Błuszcz: „Najdogodniejszą metodą przy szczegółowych badaniach znaczenia *przyimków* jest (...) ustanowienie takich warunków, przy których jednoznacznie ujawni się treść tej jednostki językowej.” – A. Błuszcz, 1960, s. 21.

funkcje składniowe) i polegających na obecności wspólnych morfemów (geneza); (2) dotarcie do nich powinno być jak najdogodniejsze praktycznie. Przyjęcie tych tez w sposób jednoznaczny nasuwa rozwiązanie w postaci porządku alfabetycznego. Taki układ, choć sprzeczny z polską tradycją opisu leksykologicznego, jest obiektywny, usuwa konieczność hierarchizowania funkcji i ma swoje uzasadnienie także w tym, że polifunkcyjność niektórych przyimków wtórnych wymusiłaby uwzględnienie ich w kilku miejscach słownika, co mogłoby dać mylne wrażenie na temat liczby jednostek będących obecnie w użyciu. Załączone indeksy funkcji przyimków wtórnych pozwolą (w pewnym stopniu) zilustrować sieć powiązań między poszczególnymi elementami badanej klasy wyrazów.

Będzie się dążyć do zasady: tyle haseł, ile różnych niewariantywnych form wyrazowych. Za warianty uważam postaci z rozszerzonym przyimkiem właściwym *z(e)* typu: *rodem z(e)*, *wraz z(e)*. *Wokół*, *wkoło*, *wokoło* itp., a także synonimy, w tym równoznaczniki typu: *wraz z(e)*, *łącznie z(e)*, stanowią osobne hasła.

1.4. Model opisu przyimka

Wyjściowym modelem opisu był projekt Macieja Grochowskiego stworzony dla potrzeb opracowania słownika polskich wyrazów funkcyjnych⁹. Został on nieznacznie zmodyfikowany ze względu na inny zakres i cel prezentacji. Przede wszystkim ściśle definicje semantyczne (konieczne, gdy mowa o systemie) zastąpiło wyliczenie funkcji znaczeniowych, w jakich manifestują się poszczególne przyimki wtórne w tekstach.

Każdy artykuł hasłowy składa się z minimum pięciu a maksimum ośmiu działów. Są to:

1. informacja etymologiczna (etym.);
2. charakterystyka składniowa (skł.);
3. egzemplifikacja użycia (egz.);
4. frazeologia (fraz.);
5. charakterystyka semantyczna (sem.);

⁹ Zob. M. Grochowski, 1997, s. 41–45.

6. charakterystyka cech pragmatycznych wraz z zaleceniami normatywnymi (pragm.);
7. informacja statystyczna (stat.);
8. uzupełnienia i komentarze (kom.);
9. notowania we współczesnych słownikach języka polskiego (not.).

W części pierwszej podaje się dane o genezie przyimka wtórne-
go oraz – o ile to możliwe – tradycji użycia.

Charakterystyka składniowa uwzględnia różnego typu wymaga-
nia danej formy wobec innych elementów tekstowych (fraz, zdań).
Za istotne składniowo cechy uznaje się własności akomodacyjne
i własności pozycyjne. Akomodacja to zdeterminowanie wartości od-
powiedniej kategorii fleksyjnej lub innej cechy formy wyrazowej przez
inną. W składni tradycyjnej opisowi temu służą pojęcia związku zgody
i rządu (choć akomodacja obejmuje więcej zjawisk)¹⁰. Własności po-
zycyjne to wymaganie przez daną formę wyrazową określonego usy-
tuowania względem innych jednostek tekstowych. Ponieważ cechą
wszystkich (z wyjątkiem pierwotnego temporalnego *temu*) przyimków
polskich jest prepozycyjność, tzn. przyimki muszą zawsze poprzedzać
grupę, do której się strukturalnie bądź semantycznie odnoszą, nie po-
wtarza się tej formuły w poszczególnych charakterystykach.

Przy opisie znaczenia oprócz wyliczenia możliwych funkcji seman-
tycznych uwzględnione zostały relacje synonimiczne danych jednostek
do innych. Za synonimy będą uważane zarówno tzw. synonimy abso-
lutne (równoznaczniki) typu: *wedle* – *według*, *celem* – *w celu* itp., jak
i właściwe wyrazy bliskoznaczne, np. *blisko* – *obok*, *opodal*, *nie-
opodal*, *w pobliżu* itp.

Charakterystykę znaczeniową uzupełniają informacje pragma-
tyczne, do których należy zaliczyć uwagi stylistyczne oraz popraw-
nościowe zgłaszane w związku z użyciem poszczególnych struktur.
Dodatkowe spostrzeżenia lub kwestie dyskusyjne czy wątpliwości
znajdą się w komentarzu.

Artykuł zamykają dane na temat obecności prezentowanych przy-
imków wtórnych we współczesnych słownikach języka polskiego
(SJPD, SJP, SWJP, ISJP).

¹⁰ Zob. Z. Saloni, M. Świdziński, 1981, rozdz. V. Uwaga: wymienieni autorzy rozumieją rząd przyimka szerzej, tzn. istnieją ich zdaniem przyimki o rządzie mianownikowym (np. *jako*, *niż*), a także rządzące bezokolicznikiem (*zamiast*); zob. s. 142.

Oznaczenia i skróty

2.1. Źródła

Słowniki i podręczniki:

- ISJP *Inny słownik języka polskiego*, 2000, red. M. Bańko, t. I-II, Warszawa.
- L Linde S.B., 1951, *Słownik języka polskiego*, t. I-VI, Warszawa (fototyp wyd. 2 popr. z lat 1854-1860).
- NSPP *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, 1999, red. A. Markowski, Warszawa.
- SE Brückner A., 1957, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- SF Skorupka S., 1967-1968, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I-II, Warszawa.
- SJPD *Słownik języka polskiego*, 1958-1969, red. W. Doroszewski, t. I-XI, Warszawa.
- SJP *Słownik języka polskiego*, 1978, red. M. Szymczak, t. I-III, Warszawa.
- SPP *Słownik poprawnej polszczyzny*, 1973, red. W. Doroszewski, H. Kurkowska, Warszawa.
- SPPS Szober S., 1971, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa.
- SW *Słownik języka polskiego*, 1900-1927, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, t. I-VIII, Warszawa.
- SWJP *Słownik współczesnego języka polskiego*, 1996, red. B. Dunaj, Warszawa.
- SWK Bańko M., Krajewska M., 1995, *Słownik wyrazów kłopotliwych*, Warszawa.

Źródła materiałowe:

- Bor. Borejszo M., 1996, *Boże Narodzenie w polskiej kulturze*, Poznań.
- Boch. Bocheński Z., 1996, *Ptaki kopalne*, Kraków.
- Buk. Bukowski M., 1996, *Ciałopalenie*, „Dialog” 10.
- Chmiel Chmiel J., 1995, *Ostoje rzadkich i zagrożonych roślin naczyniowych w krajobrazie rolniczym Pojezierza Gnieźnieńskiego*, [w:] *GINĄCE I ZAGROŻONE ROŚLINY NACZYNIOWE POMORZA ZACHODNIEGO I WIELKOPOLSKI*, red. W. Żukowski, B. Jackowiak, Poznań.
- Chwin Chwin S., 1997, *Hanemann*, Gdańsk.
- Duc. Duchin S., 1997, *Sztuka nawigacji w starożytnej Grecji i w Rzymie*, Lublin.
- Falk Falk F., 1995, *Koncert*, „Dialog” 6.
- Głow. Głowacki J., 1992, *Antygonia w Nowym Jorku*, „Dialog” 10.
- Gret. Gretkowska M., 1995, *My zdjes` emigranty*, Warszawa. [wyd. II]
- GW „Gazeta Wyborcza”
- Haras. Harasymowicz, 1994, *Worożycha*, „Dialog” 12.
- H-G Herling-Grudziński G., 1998, *Cud. Dżuma w Neapolu*, Kraków.
- Huelle Huelle P., 1994, *Kto mówi o czekaniu?*, „Dialog” 7.
- Jak. Jakubowski J., 1999, *Nauki społeczne: między przyczynowością i matematyzacją a teorią działania (na przykładzie władzy)*, [w:] *Między matematyką a przyrodoznawstwem*, red. E. Piotrowska, D. Sobczyńska, Poznań.
- Jur. Jurewicz A., 1995, *Pan Bóg nie słyszy głuchych*, Gdańsk.
- Klos. Kłoskowski K., 1995, *Bioetyczne aspekty inżynierii genetycznej. Wybrane problemy*, Warszawa.
- Konw. Konwicki T., 1995, *Pamflet na siebie*, Warszawa.
- Kor. Korpikiewicz H., 1995, *Statystyka - przypadek - synchroniczność*, [w:] *Między...*
- Kow. Kowalewska H., 1998, *Tego lata w Zawrociu*, Poznań.
- Kur. Kurnatowski P., 1997, *Zaburzenia socjofery - narkomania; tenże, Zaburzenia socjofery - alkoholizm*, [w:] *Ekologia. Jej związki z różnymi dziedzinami wiedzy. Wybrane zagadnienia*, red. A. Kurnatowska, Warszawa-Łódź.
- Lab. Labuda G., 1996, *Kaszubi i ich dzieje*, Gdańsk.

- Las. Lasota A., 1996, *Wprowadzenie do dyskusji: matematyka a filozofia*, [w:] *Otwarta nauka i jej zwolennicy*, red. M. Heller, J. Urbaniec, Tarnów.
- Lem Lem S., 1999, *Bomba megabitowa*, Kraków.
- Leng. Lengauer A., 1994, *Religijność starożytnych Greków*, Warszawa.
- Lib. Libera A., 1999, *Madame*, Kraków.
- Łom. Łomnicki A., 1996, *Czy darwinowska teoria ewolucji jest falsyfikowalną teorią naukową?*, [w:] *Otwarta...*
- Łub. Łubieński T., 1996, *Wzgórze*, „Dialog” 11.
- Marz. Marzęcki J., 1992, *Artur Schopenhauer wobec filozofii Indii*, Warszawa.
- Mił. Miłosz Cz., 1999, *Piesek przydrożny*, Kraków.
- Nep. Nepomucka K., 1998, *Kotka birmańska*, Warszawa.
- Odoj. Odojewski W., 1999, *Oksana*, Warszawa.
- Przyb. Przybylski R., 1998, *Baśń zimowa. Esej o starości*, Warszawa.
- P-S. Przyłipiak M., Szyłak J., 1999, *Kino najnowsze*, Kraków.
- Raf. Rafiński J., 1995, *Badanie przebiegu filogenezy*, [w:] Krzanowska H., Łomnicki A., Rafiński J., Szarski H., Szymura J.M., *Zarys mechanizmów ewolucji*, Warszawa.
- Redl. Redliński E., 1999, *Krfotok*, Warszawa.
- Róż. Różewicz T., 1994, *Kartoteka rozrzucona*, „Dialog” 10.
- Ryl. Ryłski E., 1997, *Netta*, „Dialog” 9.
- Sk. Skrzydło W., 1992, *Ustrój polityczny Francji*, Warszawa.
- Sokoł. Sokołowski L.M., 1994, *Wszechświat, jego wymiar i ewolucja*, [w:] *Kosmos i filozofia*, red. Z. Golda, M. Heller, Tarnów-Kraków.
- Stroń. Strońska A., 1995, *Nocne życie*, „Dialog” 1.
- Sub. Subotowicz M., 1995, *W poszukiwaniu życia rozumnego we wszechświecie. Zagadnienia wybrane*, Lublin.
- Szlach. Szlachetko D.I., 1995, *Zagrożenia gatunków z rodziny Orchidaceae na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Ginące...*
- Szturc. Szturc W., 1993, *Kuszenie świętego Antoniego*, „Dialog” 2.
- Terl. Terlecki W., 1998, *Nieznajomi*, „Dialog” 5.
- T. Tokarski R., 1995, *Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie*, Lublin.
- Tok. Tokarczuk O., 1998, *Dom dzienny, dom nocny*, Wałbrzych.

Tul.	Tulli M., 1998, <i>W czerwieni</i> , Warszawa [wyd. II zmienione: 1999].
Twor	Tworak Z., 1999, <i>O formalnym pojęciu analogii proporcjonalności</i> , [w:] <i>Między...</i>
Wei.	Weiner J., 1999, <i>Ekoapokalipsa</i> , „Znak” 12.
Wer.	Weres L., 1991, <i>Homō-Zodiacus</i> , Poznań.
Wojt.	Wojtyżko M., 1997, <i>Kraina Kłamczuchów</i> , „Dialog” 10.
Ziel.	Zieliński J., 1995, <i>Problem zagrożenia i ochrony rzadkich gatunków z rodzajów Rosa i Rubus (Rosaceae)</i> , [w:] <i>Ginące...</i>
Ż	„Życie”.
Żur.	Żurek J., 1998, <i>Biała Góra</i> , „Dialog” 9.

2.2. Inne ważniejsze skróty

cyt.	cytat
czas.	czasownik
egz.	przykłady
etym.	etymologia
fraz.	frazeologia
kom.	komentarz
książk.	książkowe
niem.	niemieckie
not.	notowane
ofic.	oficjalne
por.	porównaj
pragm.	pragmatyka
przestarz.	przestarzałe
przysł.	przysłówek
ros.	rosyjskie
rzecz	rzeczownik
rzad.	rzadkie
sem.	semantyka
skł.	składnia
stat.	statystyka
stp.	staropolskie
st. wyż.	stopień wyższy
syn.	synonim

3

Słownik

Bez względu na

- Etym.** bez + dopełniaczowa forma rzecz. *względ* + *na* (śląd rekcji czas., por. stp. *wzglądać na co*); co najmniej od końca XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł.** z biernikiem
- Egz.** Pogoda na Florydzie powinna być dobra bez względu na szalejący huragan Mitch (...). *Ż/262/98*; (...) po środowych wyborach, bez względu na wynik, Kongres obiecał mu stanowisko wiceprezydenta. *GW/126/99*; Dopieprzyć wszystkim, bez względu na to, kim jest i jaki jest jego dorobek. *Falk, 17*; Umiera się bez względu na to, czy się zjada to, czy tamto (...). *Tok., 165*; (...) umiejętność jej ożywania w różnych formach, bez względu na zmienność okoliczności (...). *Ż/69/99*.
- Sem.** wykładnik przyzwolenia; czynność zostaje podjęta niezależnie od zaistniałych okoliczności lub spodziewanego rezultatu
syn. *mimo, pomimo, niezależnie od*
- Stat.** 17
- Kom.** Okoliczności wyrażone rządzonym rzeczownikiem oznaczające niesprzyjające przeciwdziałanie (szalejący huragan), niekorzystny faktyczny czy hipotetyczny spłot zdarzeń (w domyśle: negatywny wynik) albo brak rzeczywistego wpływu na zaistniałe wypadki (zjedanie tego czy tamtego nie zmieni faktu koniecznej śmierci) postrzegane są przez mówiącego jako nieistotne, nieważne. Inaczej niż okoliczności wskazywane przez synonimiczne przyimki wtórne *mimo* i *pomimo*, które są dla mówiącego ważne. Sygnalizując

pewną przeciwstawność treści, przyimki te domagają się precyzyjniejszych określeń i mniej wyraziste znaczeniowo rzeczowniki musiałyby w tych samych kontekstach otrzymać usuwające dwuznaczność przydawki, np.: *mimo negatywnego wyniku; mimo siedziby z tradycjami*.

Not. SWJP, SJPD (fraz.)

Blisko

Etym. z przysł. *blisko*; od XV w.¹

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

Stoi blisko zasłon (...). Stroń., 45; Slobodan urodził się (...) blisko granicy z Rumunią. *Ż*/85/99; Aleksander ląduje znowu blisko Antoniego. *Żur.*, 10; (...) żyjący blisko Pierwszej Pary twierdzą, że (...). *Ż*/55/99; (...) Wszechświat wyłonił się w Wielkim Wybuchu i dostatecznie blisko pierwotnej osobliwości (...). Sokoł., 53

2.

Boś się blisko [imieniem] Karola urodził. Red., 206; Obudził się dopiero blisko południa. SWJP

Sem. 1. wykładnik relacji przestrzennej: lokalizuje w sposób przybliżony; oznacza, że akcja dzieje się niedaleko jakiegoś miejsca czy przedmiotu nazwanego przez implikowany rzecz.

syn. w *pobliżu, koło, obok, opodal*

2. wykładnik relacji czasowej: sytuuje w sposób przybliżony; oznacza, że wydarzenie nastąpiło w sąsiedztwie terminu nazwanego rządzonym rzecz.

syn.: *koło, około*

Stat. $7 + 1 = 8$

Kom. Wyraz *blisko* oznacza również przybliżoną wartość czegoś. W tym użyciu zbliża się do partykuły, gdyż modyfikując sens liczebnika, z którym się łączy, nie rządzi jego przypadkiem. Por. (...) *firma zainwestuje w telefonię blisko 2 mld dolarów*. GW/114/99; (...) *łącznie brakowało*

¹ M. Lesz-Duk, 1993a, s. 407 i 1993b, s. 97.

blisko ćwierć litra. Róż., 26. Notowany jest też jako przy-
słówka, np. w zdaniu: *Las był blisko*. Por. bliżej
Not. ISJP, SWJP, SJPD

Bliżej

Etym. z formy st. wyż. przysł. *blisko*

Skł. z dopełniaczem

Egz. Polska stanie się ważnym obszarem penetracji, bo tu te
kąski są bliżej rosyjskich zębów (...). GW/114/99; Jesteśmy
bliżej dyplomatycznego rozwiązania (...). Ż/103/99; (...) Pola-
cy z Kazachstanu nie wytrzymują konkurencji rodaków za-
mieszkałych bliżej polskich granic. Ż/263/2000

Sem. wykładnik funkcji lokatywnej; wskazuje na położenie
w mniejszej odległości od czegoś w porównaniu z po-
przednim położeniem

Stat. 3

Kom. Wyraz o obocznej funkcji przysłówkowej, por. np. (...) *las był
blisko, a jeszcze bliżej rzeka*. SWJP. W odróżnieniu od po-
krewnego przymyka *blisko – bliżej* wprowadza aspekt por-
ównawczy: *blżej rosyjskich zębów (niż... co?)*, *blżej roz-
wiązania (niż... kiedy?)*.

por. 1. **blisko**

Not. ISJP, SWJP, SJPD (s. v. *blisko*)

Celem

Etym. z narzędnikowej formy rzecz. *cel* ‘kres starań, dążeń, za-
biegów’; w użyciu co najmniej od przełomu XIX i XX w.
(cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) manipulowanie genami poszczególnych komórek celem
wyeliminowania chorób jest, jak sądzę wskazane, a nawet
pożyteczne. Klos., 48; Strony prowadzą rozmowy celem
uzgodnienia stanowisk. SWJP

Sem. wykładnik relacji celu

syn. w *celu*

Pragm. ofic.

Stat. 1

Kom. Przez długi czas przyimek *celem* uznawany był za germanizm (*zwecks* – por. *Słownik polskich błędów językowych* S. Słońskiego) i z tego powodu hamowano jego ekspansję, faworyzując analityczną formę *w celu*. Obecnie negatywna ocena normatywna nie jest podtrzymywana, tym bardziej że są powody interpretowania go jako rezultatu rodzimego procesu kostnienia form narzędnikowych w funkcji przymkowej. Zdaniem Danuty Buttler, poprzednikiem wtórnego przymka *celem* w epoce staropolskiej był *końcem*: *Tajenie onych omyłek więcej gorszy niż wyjawianie onych końcem zaradzenia* (XVIII w.)².

łączy się z rzeczownikami odczasownikowymi.

por. *w celu*

Not. ISJP, SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Co do

Etym. ze zdań względnych (rozpoczynanych wyrazem *co*), na wzór francuskiego *quant à*³; w funkcji oznaczania względu od połowy XVIII w.⁴

Skł. z dopełniaczem

Egz. I.

Zgadziali się we wszystkim: i co do prawicy, i co do polskiej biedy. *Ż*/247/2000; W siedemnastym wieku Neapol był drugim co do wielkości miastem w Europie. H-G, 52; Ale zastrzeżenia co do sposobu informowania o przebiegu kampanii zgłasza większość kandydatów. *Ż*/211/2000; (...) wielu specjalistów wyraża pesymizm co do szans powodzenia operacji. *Ż*/247/2000; Auto stało przed dworcem Blancard, drugim co do wielkości w mieście. *Ż*/247/2000

2.

Powtórzył dokładnie co do słowa. SWJP; Posiadał duży majątek i przehułał go co do morga. SJPD

Fraz. *co do joty* ‘ściśle, dokładnie’

² Zob. D. Buttler, 1986c, s. 447.

³ Taką hipotezę stawia S. Urbańczyk, zob. S. Urbańczyk, *Zdania rozpoczynane wyrazem co w języku polskim*, Kraków 1939, s. 14.

⁴ Za: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 101.

- Sem. 1. wykładnik relacji dotyczenia: ogólnej, a także względnego odniesienia
syn. *odnośnie do, pod względem*
2. wykładnik aproksymacji; oznacza dokładność, kompletność miary
- Stat. $25 + 0 = 25$
- Kom. *Co do* wprowadzać może frazę parenetyczną: np. *Co do mnie, mam inne plany.*
- Not. ISJP, SWJP, SJP (jako fraz., s. v. *co*), SJPD (wyraz)

Daleko od

- Etym. ze scalenia przyimka pierwotnego *od* z przysł. *daleko* 'w dużej odległości'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Przecież już dziś wieczór będziemy daleko od Danzig (...). Chwin, 43; Zamieszkał daleko od rodziców. SWJP
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie w dużej odległości od punktu oznaczonego
- Stat. 1
- Kom. Jako przyimek struktura kontrowersyjna: symetryczna względem *blisko*, jednak użycie *najdalej od* (*Najdalej od kotła*. Głow., 12) wskazuje na żywą funkcję przysłówkową wyrazu *daleko*.
- por. **z dala od, z daleka od**
- Not. SWJP

Dokoła

- Etym. o złożonej budowie: *do* + *kota*; funkcja przyimkowa rozwinęła się z przysł. *dokoła* 'ze wszystkich stron'; w użyciu co najmniej od drugiej połowy XVIII w. (cyt. L)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) patrzę niespokojnie dokoła siebie. Konw., 54; (...) ruch i hałas dokoła mnie (...). Łub., 11; Usiedli dokoła stołu. SWJP
- Fraz. *coś kręci się (obraca) dokoła czegoś* 'coś dotyczy czegoś, ma związek z czymś' (SJP)
- Sem. wykładnik funkcji lokatywnej; oznacza położenie obiektu w sytuacji okalania

- syn. *dookoła, naokoło, wokół, wkoło, wokół*
- Stat. 2
- Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *rozglądać się dokoła*. W użyciu przysłówkowym również fraz. pot. *dokoła Wojtek* 'ciągle to samo, aż do znudzenia, znowu, od początku' (SJP).
- Not. por. **dookoła**
ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Dookoła

- Etym. z wyrażenia *do + okoła*, przez stadium przysł. *dookoła* 'ze wszystkich stron'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) spostrzegłem, że *dookoła* mnie zrobiło się pusto. Falk, 18; *Dookoła jeziora rosły lasy*. SJP; *Ogród dookoła domu*. SWJP
- Fraz. *podróż dookoła świata*
- Sem. wykładnik funkcji lokatywnej otaczania
syn. *dokoła, naokoło, wkoło, wokół, wokół*
- Stat. 1
- Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *rozglądać się dookoła*. Również fraz. *dookoła Wojtek* 'ciągle to samo, od nowa, jeszcze raz' (SWJP).
- Not. por. **dokoła**
ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Do spraw

- Etym. z przyimka pierwotnego *do* wraz z dopełniaczową formą rzecz. *sprawa* 'rzecz do załatwienia'; w użyciu od połowy XX w.
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) doradca prezydenta USA do spraw bezpieczeństwa (...). *Ż/97/99*; U Nixona była doradcą ds. konsumentów. *Ż/55/99*; (...) wiceszef TAI ds. oddziałów terenowych (...). *GW/116/99*; (...) nie stawiał się przed kolegium ds. wykroczeń (...). *Ż/99/99*; (...) przewodniczący Papieskiej Rady ds. Komunikacji Społecznej. *Ż/108/99*
- Sem. wykładnik relacji dotyczenia; precyzuje zakres spraw objętych uwagą

- Pragm. w użyciu skrót *ds.*
 Stat. 30
 Kom. Przyimek *do spraw* specjalizuje się w nazwach stanowisk, oficjalnych gremiów oraz organizacji.
 Not. brak notowań

Drogą

- Etym. z narzędnikowej formy rzecz. *droga* 'sposób postępowania'
 Skł. z dopełniaczem
 Egz. (...) nam wszystkim byłoby lepiej i bezpieczniej, gdyby do parlamentu wybierano posłów drogą losowania. Konw., 55; Dopiero drogą konfrontacji wielu możliwości interpretacji źródła otrzymujemy fakty intersubiektywnie uznane (...). Lab., 200; Otrzymany w ten sposób ciąg (xn) jest nie do odróżnienia od ciągu określonego drogą prób losowych (...). Las., 58
 Sem. wykładnik sposobu
 syn. *na drodze, w drodze*
 Pragm. lepiej: *przez* (wg SPP, SWJP, NSPP nawet *błąd*)
 Stat. 3
 Kom. Przyimka *drogą* używa się, gdy mowa jest o sformalizowanych lub procesualnych procedurach osiągania celów.
 por. *na drodze, w drodze*
 Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (cyt.)

Dzięki

- Etym. forma mianownika – biernika lm rzecz. *dzięka* 'podziękowanie, myśl', z fraz. *dzięka (dzięki) Bogu* (XVII w.); możliwy też wpływ ros. *благодаря* o treści przyczynowej⁵
 Skł. z celownikiem
 Egz. Dzięki tobie mogę podziwiać wschody i zachody słońca (...). Róż., 9; (...) dzięki bratu (...) dostaną na pewno „białą kartę” na transportowiec „Friedrich Bernhoff”. Chwin, 39; (...) po śmierci Joachima tylko dzięki tobie udało mi się odzyskać równowagę. Falk, 13; Szczerze mówiąc wszyscy artyści egzystują

⁵ Szczegółowy rozwój funkcji przyimkowej tego wyrazu przedstawia A. Pasoń: 1976, s. 33-37.

dzięki tym dwóm gałkom umieszczonym pod czołem. Konw., 66; (...) dzięki tej diecie słonie są zdrowe i żyją znacznie dłużej niż na wolności. GW/100/99; Dzięki temu kontraktowi będą już pieniądze. Ż/75/99

Fraz. *dzięki Bogu* 'szczęśliwie, po czyjejś myśli'

Sem. wykładnik przyczyny: wskazuje na okoliczność sprzyjającą syn. *na skutek, wskutek*

Pragm. niepoprawne dla oznaczania przyczyn wywołujących skutki niepomyślne (SPP, SJP, SWK, SWJP i NSPP)

Stat. 119

Kom. Wydawałoby się, że istniejący w świadomości językowej związek znaczeniowy przyimka *dzięki* z serią pokrewnych wyrazów o treści 'wdzięczność' winien nie dopuszczać, aby przyimek ten był stosowany dla oznaczania treści o znaczeniu przeciwnym do treści etymonu. Jednak przykłady takie występują niemal od początku pełnego rozwoju przyimkowej funkcji *dzięki*⁶. Od początku też aż po dziś dzień piętnowane są przez wydawnictwa poprawnościowe jako błędy. Jedynie Danuta Buttler zwraca uwagę, że żywiołowa ekspansja przyimka wtórnego *dzięki* doprowadza do leksykalizacji jego wyrazistej postaci słowotwórczej i w konsekwencji do indywidualnych, ale częstych wykolejeń, które sprowadzają się do narzucenia mu znaczenia „ogólnoprzyczynowego”. Staje się zatem *dzięki* w swych wtórnych użyciach odpowiednikiem przyimków *wskutek*, *z powodu* i pojawia się nawet w kontekstach sprzecznych z jego pierwotnym odcieniem semantycznym⁷.

Not. ISJP, SWJP, SJP („w użyciu przyimkowym”), SJPD (jak obok)

Gwoli

I. gwoli

Etym. od rzecz. *wola* 'chcenie', który w połączeniu z przyimkiem *k* (*ku*): *k woli* pierwotnie był przysł. o znaczeniu 'według

⁶ Por. XIX w.: *Dzięki jego sztywności nie mogliśmy nigdy przelamać lodów w naszym obcowaniu.; (...) popełnił niejedną winę (...) dzięki swej naiwności politycznej.* Cyt. za: A. Pasoń, 1976, s. 36.

⁷ Zob. D. Buttler, 1986a, s. 364. Por. też uwagi w: D. Buttler, 1967b, s. 78.

	woli, zgodnie z wola ¹ ; początkowo używany w bliższej pierwowzoru postaci <i>kwoli</i> ; szczyt popularności przypadał na XVI i XVII stulecie ⁸
Skł.	z celownikiem
Egz.	Odпочываю́т wszyscy gwoli świętu. NSPP; Gwoli skwaru późno wyszedł. SJPD
Sem.	wykładnik relacji przyczynowej syn. z <i>okazji</i> , z <i>powodu</i>
Pragm.	przestarz. (NSPP, SJP, SJPD), rzad.
Stat.	0
Kom.	W przeszłości dla przyimka <i>gwoli</i> charakterystyczna była postpozycja, tzn. występował on za rządzonym członem nominalnym (<i>odпочыwać świętu gwoli</i>) ⁹ . Obecnie zajmuje on w szyku stałe miejsce przed implikowanym rzecz.
Not.	ISJP, SJP, SPJD

II. gwoli

Skł.	z dopełniaczem
Egz.	(...) tylko gwoli pewnego rodzaju zabawy w political fiction postanowiliśmy narysować nową, zupełnie fikcyjną mapę Europy, uwzględniającą ewentualne roszczenia mniejszości narodowych. <i>Ż/124/99; Zjechali się gwoli zawarcia układu.</i> SJP
Sem.	wykładnik relacji celowej syn. <i>celem</i> , w <i>celu</i>
Pragm.	przestarz. (NSPP, SJP, SJPD), rzad.
Stat.	1
Not.	ISJP, SJP, SJPD

Imienia

Etym.	z dopełniaczowej formy rzecz. <i>imię</i> 'miano, nazwa'; co najmniej z przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD)
Skł.	z dopełniaczem

⁸ SE s. v. *gwoli* oraz A. Pasoń, 1976, s. 40

⁹ Szerzej o rozwoju tego przyimka, o jego przemijającej postpozycyjności pisze J. Okoniowa: 1976, s. 215-219.

- Egz. Huta im. Sendzimira skoncentruje swoją działalność na produkcji wyrobów płaskich (...). *Ż*/41/99; (...) w Muzeum Kolekcji im. Jana Pawła II wystąpi (...). *Ż*/188/2000; Nagrodę Krytyków Teatralnych ZASP im. Andrzeja Nardellego za najlepszy debiut w polskim teatrze w sezonie 1999/2000 przyznano (...). *Ż*/123/2000
- Sem. wykładnik szczególnej funkcji dopowiedzenia: charakteryzuje przedmiot określany jako nosiciela nazwy jednostkowej
- Pragm. W użyciu skrót *im.*, który należy odczytywać *imienia*, nie: *imieniem!* (por. NSPP, SWK, SPP).
- Stat. 6
- Kom. Przyimek *imienia* wyraża szczególną funkcję dopowiedzenia, której sens podstawowy tłumaczy się słowami 'jako, w charakterze'. Rozwój rzecz. *imię* do funkcji przyimkowej dokonał się prawdopodobnie poprzez użycia typu *człowiek imieniem Jan*, gdzie mamy jeszcze składnię syntetyczną: *imieniem = jako imię*.
Gdy w roli nadrzędnika wystąpi rzecz. *kościół, cerkiew* itp., używa się przyimka *pod wezwaniem*.
por. **pod wezwaniem**.
- Not. SWJP (przym.), SJP (cyt.), SJPD (fraz.)

Jako

I. jako

- Etym. z konektywu (spójnika) *jako*
- Skł. z mianownikiem (wyjątkowo dopełniaczem lub biernikiem)
- Egz. Świat ludzki nie jawi się w tej perspektywie jako łańcuch przyczyn i skutków (...). *Jak.*, 260; (...) przedstawiany jako rozgałęziające się drzewo (...). *Raf.*, 286; *Zaczął jako narodowy bohater, a skończył jako zamordysta.* *Ż*/50/98; *Kłamstwo* pojawia się w filmie jako element gry o ustalonych regułach. *P-S*, 106; (...) *Zeus* posłał kobietę śmiertelnym jako zło. *Leng.*, 149; (...) używają ludzi spoza dawnego układu jako listka figowego (...). *Ż*/247/2000
- Sem. wykładnik funkcji dopowiedzenia
syn. w *charakterze*
- Pragm. w połączeniach z biernikiem przy czasownikach *uznawać, uważać, brać* itp. – niepoprawne zastępniki przyimka *za* (SPP)

Stat. 96

Kom. Rząd przimka zależy od czas. Przy czasownikach *przyjąć, przynieść, postać*, a także *sprzedać, spieniężyć* – jako w funkcji dopowiadającej rządu biernikiem. Przy czas. *używać* dopełniaczem. We wszystkich tych kontekstach zachowany zostaje sens 'jako kto, co; w jakim charakterze' typowy dla *użyć* z mianownikiem. To przesądziło o uznaniu fakultatywnego rządu przimka *jako*.

II. jako

Skł. z biernikiem (ew. dopełniaczem)

Egz. (...) wspominają ją jako osobę ciepłą, bezpośrednią, odważną, niezależną i niezwykle pracowitą. *Ż./253/2000*; Układ interpretujemy oczywiście jako ruch w przestrzeni X. *Łas.*, 58; Traktuję je więc jako pytanie retoryczne i sam odpowiem. *Sokoł.*, 29; Bezkrzytyczne ich opisywanie jako niezależnych gatunków (...). *Ziel.*, 117; (...) klasyczne rozumienie doboru, jako doboru między osobnikami (...). *Łom.*, 16

Sem. wykładnik funkcji sposobu

Stat. 35

Kom. Występuje przy czasownikach oznaczających procesy mentalne: *wyobrażać sobie, postrzegać, pojmować, określać, interpretować, klasyfikować, traktować, odczytywać, definiować, formułować, przedstawiać, portretować, podawać, przyjmować* oraz: *wspominać, wykorzystywać*. W nielicznych przykładach, kiedy wyraz *jako* występował przy rzecz. odśłownym, rządził dopełniaczem: Trudno jednoznacznie interpretować takie użycia. Wahania rządu występują w syntetycznych konstrukcjach składowych (*czytać co – nie czytać czego*), nigdy jednak nie dotyczą przimków (choć historia niektórych z nich obrazuje, że takie zmiany w dłuższej perspektywie czasu zachodzą, np. dawniejsze *wprost czemu*). Istnieją zatem przesłanki, by opisywane fakty włączyć do analizowanego typu, chociaż w tej chwili mogłoby się to wydawać rozwiązaniem przedczesnym.

Wyraz o licznych funkcjach obocznych: członu konstrukcji porównawczej (syn. *jak*), spójnikowej (*jako że, jako iż*)

i innych nawiązujących (*jako się rzekło...*), zapowiadających wyliczenie (*jako to*), element fraz. (*jako żywo*).

Not. ISJP, SWJP, SJP („wyraz wiążący z wyrazem nadrzędnym rzeczowniki”), SJPD (jak obok)

Koło

Etym. skostniały biernik lp rzecz. *koło* ‘krąg’; obecny w polszczyźnie od XV w.¹⁰

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

(...) doświadczył niejednego w szpitalu koło Moabitu. Chwin, 7; Osiem rzymskich statków (...) odkryli włoscy archeolodzy w czasie wykopalisk koło Pizy. *Ż*/82/99; Kręcił się koło kościoła (...). Tok., 24; Tam, koło lasku, ta mała chatka (...). Szturc, 17; (...) buty stoją akuratnie koło łóżka (...). Konw., 54; (...) koło głowy ma damską stopę (...). *Róż.*, 8

2.

Koło południa znikaliśmy na chwilę w sieni (...). Tok., 167; Muszą być w Neufahrwasser najpóźniej koło szóstej. Chwin, 39; Najpierw, koło południa, zaczęli się gromadzić przed wydziałem filozofii. *Ż*/123/2000

3.

Lidia, przystojna kobieta koło pięćdziesiątki (...). Falk, 6; Zjechało koło stu gości. SJP

4.

Koło kina kręcą się teraz różni dziwni goście. (= zajmują się filmem) Ryl., 37; Ciekawostka, kto koło mnie będzie skakał w razie czego. (= kto się mną zajmie) Str., 48

Fraz. *krzątać się koło czegoś* ‘zajmować się czymś’ (SJPD, SJP)
raz koło razu ‘raz po raz, wiele razy pod rząd’ (SJP)
owinąć sobie kogoś koło (wokół) palca ‘podporządkować sobie kogoś’ (SWJP)
[coś] przeszło {komuś} koło nosa ‘stracił okazję’

¹⁰ Zob. M. Lesz-Duk, 1993a, s. 404 (tu zaświadczony rodowód XVI-wieczny) i 1993b, s. 98 (tu autorka cytuje przykłady okolicznika względu z *koło* już z XV w.). XVI-wieczną tradycję użycia ustala F. Sławski; zob. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1958–1965, s. v. *koło*.

- Sem. 1. wykładnik stosunków przestrzennych lokatywnych: sygnalizuje, że interesujący mówiącego obiekt znajduje się w sąsiedztwie obiektu wyrażanego implikowanym rzecz., obok czegoś
syn. *obok, opodal, nieopodal, w pobliżu*
2. wykładnik czasu: wskazuje termin w sposób przybliżony
syn. *około*
3. wykładnik aproksymacji: określa przybliżoną miarę wielkości
syn. *około*
4. wykładnik dotyczenia: wskazuje na przedmiot czynności dla znaczenia 1. skrót *k.*, czytany pełnym wyrazem
- Pragm. 48 + 5 + 1 + 2 = 56
- Stat. 48 + 5 + 1 + 2 = 56
- Kóm. Obecnie rzadko używa się przyimka *koło* w funkcji czasowej. Znacznie częściej w tym wypadku występuje wyrażenie *około* + D, np.: *Około pierwszej w nocy dziedziniec Pałacu zaczął się opróżniać.* H-G, 43; *Około dziesiątego stycznia szpital lotem błyskawicy obiegła wieść (...).* Ż/47/99. Rzadko również przyimek wtórny *koło* występuje w roli wykładnika funkcji dotyczenia. Wyrażenie przez ten przyimek uwagi poświęconej komuś lub czemuś jest wtórne i wywodzi się z jego znaczenia lokatywnego, wskazującego na to, że czynność odbywa się dookoła jakiegoś przedmiotu. Od tego znaczenia następuje przejście do znaczenia bardziej abstrakcyjnego, w którym czynność odbywa się około jakiejś sprawy, w związku z czymś¹¹. To przesunięcie ilustruje zdanie: *(...) zaczyna się fachowy ruch koło mnie.* Łub., 25. Przykłady te bliższe już są frazeologii.
- Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Kosztem

- Etym. z narzędnikowej formy rzecz. *koszt* 'wydatek, cena'; w polszczyźnie co najmniej od końca XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem

¹¹ Wnioski na temat rozwoju funkcji semantycznej przyimka podaje za: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 98.

- Ėgz. (...) nie mogliśmy jednak pozwolić na oszczędności kosztem zdrowia czy życia pacjentów. *Ż/47/99*; (...) skupił się na potrzebie tworzenia miejsc pracy – kosztem (...) inflacji i poluznienia dyscypliny fiskalnej. *Ż/59/99*; USA domagały się od Rosji zaangażowania większych środków na budowę ISS – nawet kosztem rezygnacji z ratowania przestarzałej stacji „Mir”. *Ż/256/2000*
- Sem. wykładnik funkcji komutatywnej: wyrażaniu zastępstwa towarzyszy jednocześnie wskazanie na skutki tego działania
syn. za cenę
- Stat. 3
- Kom. Oboczna funkcja rzeczownikowa, np. *Był zaskoczony niespodziewanym kosztem*. Jednak w odwrocie, bo zwykle w lm (*kosztami*). Możliwe też użycie przysłówkowe: *nie-wielkim (tanim, małym, wysokim itp.) kosztem*.
- Not. ISJP (przysł.), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Krom

- Ėtym. pochodzenia rzeczownikowego: z *krom* ‘kraj, krawędź’ (SŁ, s. v. *krom*); pierwsze zapisy jego użycia pojawiają się już w tekstach z XIV w.; kiedyś również w postaciach: *kromie*, *kromia* oraz *okrom*; najwcześniej, w w. XVI, zanikło *kromie*; *kromia* wyszło z użycia z początkiem XIX stulecia, a *krom* i *okrom* jako żywe struktury spotyka się do końca w. XIX¹²
- Skł. z dopełniaczem
- Ėgz. (...) my krom Matki Ojczyzny nic nie mając (...). Haras., 41
- Sem. wykładnik funkcji ekskluzywnej: sygnalizuje wyłączenie z ogólnego zbioru
syn. prócz, oprócz, z wyjątkiem
- Pragm. przestarz., książk., rzad.
- Stat. 1
- Kom. SJPD notuje tylko jeden przykład użycia *krom* z XX w. (z kwalifikatorem: *przestarzały*): *Watęsał się próżniaczo, nie zdobywając w życiu nic krom groszaków na*

¹² Podaję te informacje na podstawie artykułu: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 104–105. Por. też E. Wójcikowska, 1977, s. 129.

kawę i tytoń. Poza tym źródłem przyimka wtórnego *krom* nie notują współczesne słowniki języka polskiego. Że nie jest on obecnie produktywny, świadczyłoby i to, że znalazłam tylko jedno zaświadczenie, i to w tekście wyraźnie stylizowanym.

Znaczeniowo przyimek *krom* odpowiada chronologicznie późniejszym *prócz* i *oprócz*. Prawdopodobnie ta identyczność wyrażanej relacji sprzyjała ostatecznemu wyeliminowaniu *krom* jako funkcjonalnie zbędnej nadwyżki w systemie leksykalnym.

Not. SJPD

Ku pamięci

Etym. z przyimka pierwotnego *ku* (o funkcji celowej) z celownikiem rzecz. *pamięć* 'pamiętanie, wspomnienie, upamiętnienie'; w żywej frazeologii co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD: *ku wiekuiściej pamięci*...)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) wyjął świeczkę, którą zapalił ku pamięci ofiar satanistów. *Ż*/81/99; Pomnik ku pamięci pomordowanych. SWJP

Sem. wykładnik celu

Stat. 1

Kom. Oprócz wtórnego przyimka *ku pamięci* w identycznej funkcji szerzy się dziś sakralne początkowo wyrażenie *ku czci*: (...) *został odstonięty pomnik ku czci poległych lotników amerykańskich* (...). *Ż*/61/99. Struktura ta sytuuje się już na pograniczu klasy przyimków ze względu na wymiennność członów (por. *na cześć*, *ku chwale*).

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP (cyt. s. v. *ku*), SJP (fraz.)

Lada

Etym. z wielofunkcyjnego leksemu *lada*

Skł. z mianownikiem

Egz. Można było sobie wyobrazić, że nastąpi to lada tydzień, lada dzień. *Ż*/269/2000; Lada chwila zacznie się burza. SJP

Sem. wykładnik funkcji temporalnej; umieszcza zdarzenie w jednym z najbliższych momentów w przyszłości

Stat. 2

Kom. U schyłku XIX w. przyimek *lada* łączył się z rzecz. również w innych przypadkach niż mianownik: z dopełniaczem (*Mróz lada nocy mógł przybyć (...)*. SJPD), z biernikiem (*Euzebiusz musi przyjść lada minutę*. SJPD). Funkcję inną niż przyimkowa (operatora adnominalnego wg M. Grochowskiego) pełni leksem *lada* np. w kontekstach: *złapać na lada przynętę, uginać się pod lada krokiem*.

Not. ISJP, SWJP, SJP (partykuła), SJPD

Łącznie z

Etym. z przysł. *łącznie* + przyimek pierwotny z (przejęty z rekcji narzędnika); notowany co najmniej od pierwszej połowy XIX w. (cyt. SJPD za I)

Skł. z narzędnikiem

Egz. Gotowi jesteśmy ponieść konsekwencje, łącznie z partyzancką wojną. GW/100/99; (...) 0,5 miliona gatunków roślin (łącznie z wodorostami, grzybami i bakteriami). Sub., 115; (...) podał się (...) do dymisji łącznie z przewodniczącym Jacquesem Santerem. Ż/67/99; (...) sprawdzam wszystkie wydawnictwa, łącznie z folderami i programami. Falk, 15

Sem. wykładnik funkcji socjatywnej i atrybutywnej: sygnalizuje rozszerzenie sfery podmiotu o dodatkowe osoby, zwierzęta czy przedmioty

syn. *razem z, wraz z, wespół z*

Stat. 10

Kom. W badanych tekstach wystąpiła również pokrewna forma *włącznie z*: (...) *tlen może być użyty do formowania innych związków chemicznych, włącznie z aminokwasami (...)*. Sub., 117. Nie traktuję jej jednak jako wariantu przyimka *łącznie z* ze względu na swobodny szyk wyrazu *włącznie*, zdradzający przynależność do klasy przysłówków.

Not. ISJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD (jak obok)

Miast

Etym. z rzecz. *miasto* 'miejsce', skrócone do postaci *miast*; od XVII w.¹³

¹³ SE, s. v. *miasto*.

Skł.	z dopełniaczem
Egz.	Którejs nocy tylko miast niego przyśnił mu się zupełnie inny (...). Odoj., 549; (...) klaczy (...), które miast owsa zjadały ciała cudzoziemców odwiedzających królestwo. Wer., 230
Sem.	wykładnik funkcji zastępstwa syn. <i>zamiast</i>
Pragm.	przestarz., książk., rzad.
Stat.	2
Kom.	por. zamiast
Not.	ISJP, SJP, SJPD

Między

I. między

Etym.	od rzecz. <i>miedza</i> 'granica' (z wtórną nazalizacją) ¹⁴ ; pojawia się w polszczyźnie w XVI w. i jest używany nieprzerwanie do chwili obecnej ¹⁵
Skł.	z biernikiem rzeczowników: a) dwu lub więcej, b) w lm, c) oznaczających zbiór
Egz.	1. Własna poezja została strącona między śmiecie. Przyb., 41; (...) cyrkowy banknot (...) wmieszał się między inne stukoronówki. Tul., 71; Pani Walmann z uciskiem w piersiach zanurzyła dłoń między chłodne białe płótna (...). Chwin, 42; (...) mógłby (...) zwalić się gdzieś między skały lub drzewa (...). Odoj., 529; (...) ład i porządek wróci między ludzi. Łub., 26 2. Po wojnie Macedonia została podzielona między Grecję, Serbię i Bułgarię. Ż/84/99; Dzielił swe życie między pracę i rodzinę. SWJP; Rozdał leki między chorych. SWJP
Fraz.	<i>policzyć między kogo</i> 'włączyć do jakiejś grupy osób' <i>włożyć coś między bajki</i> 'uznać coś za rzecz nieprawdopodobną, niemożliwą; nie uwierzyć w coś' (SJP) przysłowie <i>Nie kładź palca między drzwiami.</i> (SJP)
Sem.	1. wykładnik funkcji przestrzennej adlatywnej: uwydatnia kierunek ruchu lub czynności; zwraca uwagę na cel ruchu

¹⁴ SE s. v. *miedza*.

¹⁵ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 408.

przestrzennego znajdujący się w przestrzeni wyznaczonej przez dwa lub wiele obiektów

syn. *pomiędzy*

2. wykładnik funkcji dystrybutywnej; wskazuje na odbiorców czynności (stanu), podziału bądź wyboru czegoś

syn. *pomiędzy*

Stat. 17 + 1 = 18

Kom. por. **I pomiędzy**

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

II. między

Skł. z narzędnikiem rzeczowników jw.

Egz. 1.

(...) po parku spacerowałaś... między Filtrową i Wawelską. Redl., 199; Krążyliśmy między prysznicem a klimatyzowanymi salami kina i hotelu. Gret., 116; (...) między $\pm 10^\circ$ a $\pm 35^\circ$ szerokości geograficznej. Sub., 111; (...) między długimi stolami kręciły się dzieci. Tok., 79; Zacierają się granice między życiem i śmiercią, dobrem i złem, między materią ożywioną i nieożywioną, między światem żywych i wszechświatem umarłych. Konw., 53

2.

Między dwunastą a pierwszą miły kobiecy głos czytał powieść w odcinkach (...). Tok., 16; (...) między Bożym Narodzeniem a Nowym Rokiem wymyśliła program „Miękkie lądowanie”. GW/62/99; (...) pastwiła się aż do absurdu, szczególnie może między powstaniem 1831 i 1863 roku. Konw., 57; Ot, sabaki – powiedział między jednym a drugim ziewnięciem (...). Jur., 17

3.

Ciągle musieli wybierać między dyspozycyjnością a przyzwoitością. Ż/45/99; (...) zrodziło się prawdziwe partnerstwo (...) między Heraklesem a Jolaosem. Wer., 35; Oczywiście coś tam było między nim a tą Luizą Berger (...). Chwin, 24; Notowane są różne konflikty lokalne między Ukraińcami i Łemkami a Polakami. GW/100/99; (...) wieszczył nadchodzący konflikt globalny między cywilizacjami (...). Ż/82/99

4.

Najlepsze w działaniu są panie między czterdziestką a sześćdziesiątką (...). *Ż/64/99*; Mężczyzna między pięćdziesiątką a sześćdziesiątką (trudno powiedzieć). *Głow.*, 6; (...) o wielkości między wróblem a szpakami. *Boch.*, 61

Fraz. czytać coś między wierszami 'domyślać się czegoś, co nie jest napisane wprost, wyraźnie; co jest w tekście domyślnego, ukrytego' (SJP)

być (znajdować się itp.) między młotem a kowadłem 'znajdować się w sytuacji, która z każdej strony grozi niebezpieczeństwem itp.' (SJP)

znaleźć się między Scyllą i Charybdą 'jak wyżej' (Kopaliński)

między nami mówiąc... 'mówiąc w tajemnicy, w zaufaniu, poufale, a więc szczerze, bez ogródek' (SJP)

między innymi 'przykładowo' (SJPD, SJP)

załatwić coś między sobą 'załatwić sprawę poufnie, w obrębie pewnej grupy osób (SJP)

Sem. 1. wykładnik funkcji przestrzennych: lokatywnej lub ruchu bez początku i kresu; w swym prymarnym znaczeniu przestrzennym sygnalizuje, że lokalizowany przedmiot pozostaje w relacji z dwoma innymi obiektami, z których każdy znajduje się po przeciwnej jego stronie; mniej typowe, ale możliwe już w XVI w.¹⁶, jest umiejscawianie przedmiotu względem trzech różnych obiektów

syn. *pomiędzy, wśród*

2. sygnalizuje relacje czasowe, oznaczając okres między jakimiś wydarzeniami

syn. *pomiędzy*

3. wykładnik funkcji dystrybucyjnej; wskazuje na krąg odbiorców danej czynności, skłonności, stanu

syn. *pomiędzy*

4. wykładnik aproksymacji; pełni funkcję przydawki okolicznosciowej o znaczeniu przybliżonej miary czegoś

Stat. $129 + 16 + 72 + 3 = 220$

¹⁶ Dowodem znany tytuł satyry Mikołaja Reja: *Krótką rozprawą między trzema osobami...*

Kom. W swej funkcji lokatywnej przyimek *między* często występuje w kontekstach metaforycznych, implikując rzeczowniki abstrakcyjne (Konw., 53), por. też: (...) *moje opowiadanie (...) posuwać się będzie wąską ścieżką między historią i jej bladym odbłaskiem w rzeczywistości (...)*. H-G, 27; *Wtedy powstają rozróżnienia opozycyjne między prawdą i fałszem (...)*. Lem, 71; *Znów są wewnętrznie rozdarci między powołaniem a pieniędzmi, między etosem a statusem*. Ż/45/99. W tym ostatnim przykładzie można już mówić o swoistej funkcji dystrybtywnej, bo granice między takimi użyciami są płynne i zależą od interpretacji.

Gdy mowa o rozdziale czynności lub stanu na wiele przedmiotów, to przy rzeczownikach o znaczeniu osobowym, na podstawową funkcję dystrybtywną nakłada się warunek uczestnictwa: dana czynność lub stan rozdzielone zostają między wiele podmiotów działających na zasadzie stron we wspólnej akcji. W związku z zaimkiem zwrotnym relacja dystrybucji z warunkiem uczestnictwa zyskuje dodatkowy odcień wzajemności: (...) *uprawiają miłość między sobą*. Konw., 55; (...) *głównie kłócą się między sobą*. Wojt., 77; *Grupy te walczyły też między sobą*. Ż/85/99; (...) *ludzie przestali porozumiewać się między sobą (...)*. H-G, 34. Przy przymiotnikach nabiera charakteru porównawczego: *Najzdolniejszy między uczniami w klasie*. SWJP.

W zależności od wyrażanego znaczenia *między* łączy się z leksemami, które w swojej strukturze semantycznej zawierają pojęcie miejsca, czasu lub miary, również kontekstowo (por. cyt. Róż., 9; Jur., 19; Boch., 61). Dla funkcji dystrybtywnej trudno wskazać podobną charakterystykę. Istnieje kilka schematów syntaktycznych, według których tworzy się zdania z tym przyimkiem. Są to ciągi: *między... (N. l. mn. lub N. l. p. rzeczowników zbiorowych)*; *między... (N) a... (N)*; *między... (N) i... (N)*; *między... (N) oraz... (N)*; *między... (N) i... (N)*. Jeżeli przyimek *między* łączy się z dwoma (trzema itd.) rzeczownikami można postawić spójnik *i* we wszystkich wypadkach, w których stosowany jest

spójnik *a*, np. *między niebem i ziemią* albo *między niebem a ziemią*. Istnieją jednak wypadki, gdy wymiana tych spójników jest niemożliwa. Jeśli wyrażenie przyimkowe lokalizuje czynność wśród jakichś przedmiotów (w otoczeniu przedmiotów) można użyć wyłącznie spójnika *i*, np. *Szedł między gruzami i minami* (= *wśród gruzów i min*); *Wszedł między domy i sklepy* (= *znalazł się wśród domów i sklepów*)¹⁷.

por. **II. pomiędzy**

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Mimo

Etym. wywodzi się z przysł. *mimo* 'obok'; w funkcji przyimkowej istnieje w polszczyźnie już od XIV w.; pierwotnie tworzył wraz z rzecz. w dopełniaczu lub bierniku okoliczniki miejsca oznaczające przedmioty mijane w ruchu¹⁸; ślad tego dawnego znaczenia zachował się dziś w zwrocie *puścić coś mimo uszu*

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) spocony mimo chłodu (...). Żur., 11; Mimo kaprysu groteski, nie sądzę, by była to sztuka śmieszna. Szturc, 5; (...) stał się dla całego Neapolu sygnałem do skrócenia żałoby po wszystkich zmarłych, mimo pomstowań i gromów duchowieństwa. H-G, 57; Mimo deszczu i zimna przybyło ok. dwóch tysięcy wiernych. Ż/113/99; Mimo oficjalnej linii władz (...) nasi wschodni sąsiedzi zachowują również świadomość bliskich związków z kulturą polską. GW/115/99; (...) mimo zbliżającej się pięćdziesiątki chodzą niczym nastolatki „za rączkę” (...). Ż/55/99

Fraz. *mimo woli* 'bezwiednie, odruchowo' (SJP)

mimo to, mimo wszystko 'wbrew okolicznościom, jednak' (SJP)

puścić coś mimo uszu 'nie zwrócić uwagi na czyjeś słowa, nie chcieć o czymś słyszeć' (SJP)

¹⁷ SPP s. v. *między*.

¹⁸ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 412; por. też SE, s. v. *mimo*.

- Sem. wykładnik funkcji przyzwolenia; wskazuje na niesprzyjające okoliczności, przyczynę, która mimo wszystko nie przeszkodzi w zaistnieniu danego stanu lub czynności
syn. *pomimo*
- Pragm. Jako okolicznik miejsca nie występuje (z wyjątkiem fraz. *puścić coś mimo uszu*). Tego typu konteksty, jak również połączenia z biernikiem, uważane są za błąd – por. w SPP *Przejechałem obok (nie: mimo) twojego domu*. Niepoprawne: *Mimo chorobę* (zamiast: *mimo choroby*). Wyjątkowe: *mimo wszystko* i *mimo to*.
- Stat. 57
- Kom. Jeszcze niedawno wyraz o obocznej funkcji przysłówkowej: *Kula (...) przeszła mimo*. (SJP). Obecnie *mimo* może łączyć się z *rzecz. wola*, tworząc wspólnie złożony wtórny przysł.: *mimo woli* ‘mimowolnie, bez świadomego uprzedniego zamiaru, bezwiednie, odruchowo’. Funkcjonuje też jako komponent analitycznych spójników: *mimo że*, *mimo iż* oraz *mimo to*.
Identyczne, co *mimo*, funkcje (z wyjątkiem bycia członem przysł.) we współczesnej polszczyźnie sprawuje pokrewny przyimek wtórny *pomimo*. Są one obecnie całkowicie wymienne; np. (...) *pomimo // mimo dobrych chęci, nie rozumiemy, jakie znaczenie dla wiernych mogłaby mieć ta historia*. Tok., 161.
por. **pomimo**
- Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Mocą

- Etym. z narzędnika *rzecz. moc* ‘uprawnienie, prawo do czegoś, władza’; poświadczony co najmniej od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) administracja rządowa ma być podzielona na 31 działów (...), z których premier – mocą rozporządzeń – będzie mógł „komponować” resorty i urzędy centralne. GW/114/99
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; sygnalizuje prawną przyczynę działania

	syn. <i>na mocy</i>
Stat.	1
Kom.	por. na mocy
Not.	SJPD (fraz.)

Na bazie

Etym.	<i>na</i> + miejscownikowa forma rzecz. <i>baza</i> 'podstawa, ogół czynników ważnych dla powstania i rozwoju czegoś'; innowacja XX-wieczna (powojenna)
Skł.	z dopełniaczem
Egz.	Podstawa władzy to szeroko rozumiane „zasoby”, na bazie których wywierany jest wpływ na zachowanie innych. Jak., 265; (...) zbudowanie komputerów na bazie DNA. Klos., 54; Dążymy do przewyciężenia stereotypów na bazie wzajemnego poszanowania i tolerancji. SWJP
Fraz.	<i>po linii i na bazie</i> 'w służbie narzuconej idei' (użycie przysłówkowe)
Sem.	wykładnik funkcji sposobu; charakteryzuje sposób działania przez wskazanie jego podstawy, fundamentów
Pragm.	ofic.; kwestionowane jako niepoprawne zamiast: <i>na podstawie</i> (SPP, NSPP)
Stat.	2
Kom.	W połączeniu z rzecz. o znaczeniu konkretnego materiału wykazuje cechy luźnego związku składniowego, np. <i>Dodał, że brytyjskie produkty lecznicze na bazie krwi i plazmy są „całkowicie bezpieczne”</i> (...). <i>Ż</i> /50/98.
Not.	ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP

Na czele

Etym.	z przyimka pierwotnego <i>na</i> wraz z miejscownikiem rzecz. <i>czoło</i> 'przód, front'; w użyciu co najmniej od połowy XVIII w. (cyt. SJPD)
Skł.	z dopełniaczem
Egz.	(...) poprowadził na czele orszaku procesję dziękczynną do kościoła Niepokalanego Poczęcia. H-G, 56; (...) przegrał i na czele swojej armii musiał uciekać ze stolicy (...). GW/267/2000; (...) powinni pozostać tam, gdzie są – pierwszy na czele rządu, drugi na czele związku. <i>Ż</i> /52/99

- Fraz. *stać na czele czegoś* 'kierować czymś, przewodzić czemuś' (SJPD)
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie przed innymi osobami'
- Stat. 4
- Kom. Również przysł.: *Oddział wojska z oficerem na czele.* (SJP).
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD

Na drodze

- Etym. od rzecz. *droga* 'sposób działania' z przyimkiem pierwotnym *na*; używany od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) i analogię dostępną (jedynie) na drodze analizy intelektualnej. Twor., 204; Zamiast limfocytów wykorzystano hemocytoasty, które „produkuje” się na drodze transdukcji komórek macierzystego szpiku kostnego. Kłos., 44; Konflikty został załagodzony na drodze rokowań. SWJP
- Fraz. *stawać na drodze czegoś* (np. *postępu*) 'hamować, blokować rozwój czegoś'
być na drodze do czegoś 'dobrze rozpocząć, móc coś osiągnąć' (SJPD)
- Sem. wykładnik funkcji sposobu
- Pragm. ofic.
- Stat. 2
- Kom. por. **drogą**, w **drodze**
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJPD

Na gruncie

- Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *na* z rzecz. *grunt* 'istoła, podstawa'; w polszczyźnie od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem rzeczowników abstrakcyjnych
- Egz. Rzecz zatem powinna być rozpatrywana na gruncie konkretnego systemu prawnego (...). Sk., 117; Na gruncie filozofii nauki teoria przyczynowości prowadzi do orientacji pozytywistycznych i scjentyistycznych. Jak., 260; (...) może zostać wykonana na gruncie poglądów laburzystowskich (...). Ż./59/99

- Fraz. *stać na gruncie czegoś* 'opowiadać się za czymś, przyjąć jakąś zasadę za podstawę swoich poglądów lub działań' (SJP)
- Sem. wykładnik relacji dotyczenia z odcieniem konkretnego kierunku; wskazuje na krąg zjawisk objętych daną czynnością syn. w *odniesieniu do*
- Stat. 4
- Not. SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na końcu

- Etym. przyimek pierwotny *na* + miejscownikowa forma rzecz. *koniec* 1. 'brzeg, skraj, kraniec', 2. 'kres, schyłek'; w użyciu przymkowym co najmniej od XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. 1.
Może wypatrywał (...) śmignięcia meteora na końcu horyzontu (...). Jur., 5; Ileż to razy pani Stein widywała go na końcu mola w Zoppot (...). Chwin, 9
2.
(..) i na końcu tego krążenia [myśli] powstaje utwardzony już zespołowym przekonaniem „fakt naukowy”. Lem, 76; Na końcu obrad głos zabrał przewodniczący. SWJP
- Sem. 1. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie w końcowej części czegoś
2. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na końcowy okres, w którym coś się dzieje
syn. *na schyłku, na zakończenie, pod koniec, w końcu, z końcem*
- Stat. 4 + 1 = 5
- Kom. Połączenie *na końcu* odnotowane zostało również jako wykładnik relacji lokatywnej (SWJP), chociaż w tej funkcji wykazuje większą samodzielność, charakterystyczną dla luźnych konstrukcji składniowych, por. np. *na drugim końcu korytarza*. Ciąg *na końcu* może też pełnić rolę przysł., np. w zdaniu: *Przyszędł na końcu*.
por. *na zakończenie, pod koniec, w końcu, z końcem*
- Not. SWJP, SJP, SJPD (cyt.)

Na łamach

- Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *na* z miejscownikiem 1m rzecz. *łama* 'szpalta'; w użyciu co najmniej od pierwszej połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) tak się właśnie działo w rozlicznych publikacjach na sesjach naukowych i na łamach czasopism. Lib., 75; Na łamach „Fron-
dy” P.J. Harvey towarzyszy od zawsze Bernardowi z Clairvaux (...). Ż/71/99; (...) analizowanych na łamach „Arki Noego”. Ż/71/99; Mimo donosów na łamach (...) prasy (...). Ż/71/99
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej, wskazuje na umieszczenie przedmiotu na powierzchni innego
- Stat. 8
- Kom. łączy się tylko z rzeczownikami o treści 'pismo, publika-
cja'. Z pogranicza frazeologii.
- Not. SWJP (wyrażenie), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na miarę

- Etym. z połączenia przyimka *na* z biernikiem rzecz. *miara* 'wiel-
kość przyjęta za jednostkę porównawczą'; co najmniej od drugiej połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) nie ma osobowości na miarę Reagana, Busha, Thatcher
i Kohla (...). Ż/52/99; (...) jeśli chce zbudować formację poli-
tyczną na miarę angielskich konserwatystów czy niemiec-
kiej chadecji (...). Ż/50/98; (...) osiąga właśnie natężenie na
miarę tysiąclecia. Wei., 51; To jest teatr na miarę naszych
wielkich czasów. Róż., 28
- Sem. wykładnik relacji porównawczej; z odcieniem życzeniowym
- Stat. 6
- Kom. Bliskie frazeologii jest *na miarę naszych czasów*, np. (...) *od przedwczoraj mamy „Śluby panieńskie” na miarę
naszych czasów.* Ż/63/99.
- Not. SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na mocy

- Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *na* z miejscownikiem
1p rzecz. *moć* 'uprawnienie, prawo do czegoś, władza';

- w polszczyźnie co najmniej od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Na mocy podpisanego w poniedziałek aneksu AW S.A. otrzymała (...) grunty pod budowę. *Ż*/256/2000; Na mocy porozumienia (...) firmy produkujące obie marki zdjęły wszystkie plakaty (...). *Ż*/98/99; (...) należał do najaktywniejszych propagatorów unii brzeskiej, na mocy której część duchownych i wiernych prawosławnych przeszła pod jurysdykcję Rzymu (...). *Ż*/256/98; Na mocy umowy TVP będzie pokazywać (...). *Ż*/67/99; „Schlesien Journal” powstał siedem lat temu na mocy porozumienia międzynarodowego. *Ż*/108/99
- Sem. wykładnik relacji przyczynowej; wskazuje na akt prawny, uchwałę lub zarządzenie uzasadniające dane działanie syn. *mocą, na podstawie, w myśl*
- Stat. 14
- Kom. por. **mocą**
- Not. ISJP (frazą przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)
- Na modłę**
- Etym. *na* + biernikowa forma rzecz. *modła* ‘wzór, model’; możliwe, że pod wpływem fraz. *przerobić kogoś, coś na swoją modłę* ‘uczynić podobnym do siebie’; zaświadczenie użycia z przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) powiodło mu się bowiem „przerobienie na modłę Nerona naszego miasta”. H-G, 57; co by było, gdyby w Republice Federalnej Niemiec prezydentem został Gregor Gysi, który by się jeszcze bardziej – na modłę naszego prezydenta – „unowocześnił” i „spragmatyzował”. *Ż*/255/2000
- Fraz. *urobić kogoś na swoją (czyjąś) modłę* ‘wpoić w kogoś swoje (czyjeś) zasady, metody postępowania’ (SJP)
- Sem. wykładnik relacji porównawczo-translatywnej; porównawczemu odniesieniu towarzyszy funkcja przemiany w coś
- Stat. 2
- Not. ISJP (frazą przysłówkowa), SWJP (wyrażenie), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Naokoło

- Etym.** ukształtowany z rzecz. *okoł*, przez stadium przysł. *naokoło*; niegdyś również w postaci *na okoł* (L. – cyt. z XVIII w.) i *naokół* (SPP); w obecnej formie i funkcji poświadczono co najrnniej od początku XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** Wyciąg naokoło boiska. SWJP; Naokoło miasta, placu, pomnika, fontanny, ogrodu. SJP
- Fraz.** *krążyć naokoło jakiejś sprawy* 'omijać sedno problemu'
- Sem.** wykładnik stosunku przestrzennego; wskazuje na położenie lub ruch ze wszystkich stron czegoś
syn. *dokoła, dookoła, wkoło, wokoło, wokół*
- Stat.** 0
- Kom.** Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *Mury obiegają miasto naokoło* (SPP).
por. **dokoła, dookoła, wkoło, wokoło, wokół**
- Not.** ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Na początku

- Etym.** genezy odwyrażeniowej: *na* + miejscownik rzecz. *początek* 'to, od czego coś się zaczyna' (w przestrzeni lub w czasie)
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** 1.
Szedł na początku pochod. SWJP
2.
Hermes pojawia się także na początku historii Paryża. Gret., 141; Na początku naszego stulecia udało się zaksjomatyzować rachunek prawdopodobieństwa (...). Las., 52; Pascha – Wielkanoc (...) pojawiła się najpóźniej na początku II wieku. Bor., 19; Na początku tego roku Société Générale ogłosił, że połączy się z francuskim bankiem Paribas. GW/81/99; W Polsce pojawi się ona jesienią lub na początku zimy. Ż/57/99
- Sem.** 1. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie w początkowej części czegoś (konkretnego obiektu, tekstu, zbiorowiska itp.)
2. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na moment początkowy jakiegoś okresu
syn. z *początkiem*

Stat. 0 + 47 = 47
Kom. por. z **początkiem**
Not. SWJP

Na podstawie

- Etym. z połączenia przyminka pierwotnego *na* z miejscownikiem rzecz. *podstawa* 'zasadniczy element czegoś, zasada, założenie'; w użyciu co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) na podstawie umowy międzypaństwowej Mściwoja z Przemysłem II (...) jego księstwo przeszło pod władzę księcia wielkopolskiego. Lab., 210; (...) datowanie na podstawie wielkości słoju drzew (...). *Ż*/53/99; (...) wyznaczone były (...) na podstawie porównywania różnych odcinków genomu. Raf., 310; Dyrektorzy szkół będą mogli zatrudniać naukowców na podstawie umowy o pracę opartej na kodeksie pracy. *Ż*/256/2000
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej z odcieniem sposobu; wskazuje na uzasadnienie czynności charakteryzowanej przez odniesienie do źródła wiedzy o jej wykonaniu syn. *na mocy, na zasadzie, w oparciu o*
- Stat. 47
- Kom. Funkcja semantyczna wyrażen *na podstawie* + dopełniacz może oscylować od bardziej wyrazistej przyczynowości do sposobu, zależnie od składników kontekstu. Por. (...) *dopiero na podstawie wyniku takiego testu przyznawać im cały, połowę lub tylko ćwierć pełnego głosu?* *Ż*/40/99 i (...) *nazwał Izbę Lordów „gromadą pięciuset zwykłych ludzi wybranych na podstawie przypadku”* (...). *Ż*/285/98.
- Not. ISJP (fraz. przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na poziomie

- Etym. genezy odwyrażeniowej: *na* + miejscownikowa forma rzecz. *poziom* 'zakres, pułap'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. I.
Falsyfikacja taka możliwa jest tak na poziomie założeń (...) jak i na poziomie ostatecznych efektów doboru. Łom., 16;

(...) zachować swoją żywotność na poziomie kultury ludowej (...). Lab., 215; (...) spór na poziomie teorii polityki (...). Ż/82/99; (...) poczucie wspólnotowości trzeba przywrócić na poziomie lokalnych społeczności. Ż/69/99

2.

Kwoty te będą co kwartał waloryzowane na poziomie 75 proc. wzrostu płac. Ż/75/99; (...) ceny za przejazd trasą Nowy Tomyśl – Konin będą się za cztery lata kształtowały na poziomie 10 zł za przejazd 50–60 km autostrady. Ż/256/2000; Na razie podstawowa stopa funduszy federalnych pozostała na poziomie 6,5 proc. GW/267/2000

Fraz. pot. *na poziomie magła* 'na niskim poziomie'

Sem. 1. wykładnik relacji dotyczenia; precyzuje zakres spraw objętych uwagą

syn. *w zakresie*

2. wykładnik funkcji sposobu; precyzuje sposób realizacji czynności (stanu) przez odniesienie do wartości liczbowej

syn. *w wysokości*

Stat. $5 \div 3 = 8$

Kom. Przy oznaczaniu sposobu z odcieniem miary – frazy z obli-gatoryjnym liczebnikiem i rzeczownikiem nazywającym miarę czegoś (*procent, złoty* itp.).

Not. brak notowań

Na progu

Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *na* z miejscownikową formą rzecz. *próg* 'granica, punkt przejściowy, zwrotny'; w użyciu co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) Europa bezwiednie znalazła się na progu jednego z naj-poważniejszych kryzysów tożsamości. Ż/82/99; (...) całość fi-zycznej wiedzy starożytnych rozsypała się na progu ery nowożytnej. Sokoł., 29

Sem. wykładnik funkcji temporalnej; sygnalizuje poprzedzanie ze wskazaniem momentu początkowego danego okresu

Pragm. książk.

Stat. 2

Kom. por. **u progu**

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SJP (fraz.), SJPD (cyt.)

Na przeciąg

Etym. z przyimka *na* i biernikowej formy rzecz. *przeciąg* 'pewien okres, odcinek czasu'; zaświadczone co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Został wydelegowany do Warszawy na przeciąg miesiąca. SWJP; Wyjechał na przeciąg roku. NSPP

Sem. wykładnik temporalnej funkcji miary czasu; wskazuje na czas trwania stanu wynikającego ze zmiany z uwydatnieniem momentu końcowego

Pragm. ofic.; lepiej *na... rok* itp. (NSPP)

Stat. 0

Kom. por. w **przeciągu**

Not. ISJP, SWJP, SJP (fraz.), SJPD (cyt.)

Naprzeciw

I. **naprzeciw**

Etym. z połączenia przyimka prymarnego *na* oraz przysł. (pierwotnie przymiotnika) *przeciw*¹⁹; pojawia się w tekstach dopiero od XVIII w.

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) klękniij naprzeciw mnie (...). Haras., 18; Gdyby stanęli naprzeciw wszystkich (...). Ż/112/99; (...) stojący po drugiej stronie grobu naprzeciw tej żeńskiej, rodzimej grupy (...). Odoj., 551; (...) ruszyłem ku drzwiom położonym dokładnie naprzeciw jej sieni. Lib., 66; (...) a naprzeciw niej znajduje się zieleń. T., 167

Sem. wykładnik stosunku przestrzennego; sygnalizuje, że czynność lub stan zachodzi po drugiej stronie jakiegoś miejsca, przedmiotu

syn. *naprzeciwko*, *na wprost*

Pragm. błąd w znaczeniu 'w porównaniu z': Jesteś niczym naprzeciw tego geniusza. (NSPP, SWK)

¹⁹ SE s. v. *przeciw*; por. też M. Lesz-Duk, Wtórne przyimki lokatywne w języku polskim, „Poradnik Językowy” 7, 1993, s. 408.

Stat. 6
Kom. Przyimek ten łączy się z dopełniaczem rzeczowników konkretnych, oznaczających przedmioty materialne, które mogą wystąpić w roli obiektu stanowiącego punkt odniesienia dla obserwatora – osób lub grup ludzkich czy przedmiotów martwych.

Warto zauważyć, że dziś konstrukcje z przyimkiem *naprzeciw* najczęściej wyrażają relacje statyczne lub o ruchu skończonym, występując przy takich czasownikach, jak: *kłęknać, stanąć, stać, być, położyć*. Tymczasem u Orzeszkowej pojawia się kontekst: *płynął naprzeciw wschodzącej jutrzeńki*²⁰, w którym *naprzeciw* wchodzi w związek z czas. ruchu, i to w aspekcie niedokonanym. Obecnie w tej funkcji – wskazywania na cel ruchu położony po przeciwnej stronie czegoś, kogoś również podążającego – jest stosowany homofoniczny przyimek *naprzeciw*, który ma rząd celownikowy, np. *Dzieci wyszły naprzeciw ojcu wracającemu z pracy*. SWJP.

Przyimkowi wtórnemu *naprzeciw* dokładnie odpowiada dziś pokrewna forma *naprzeciwko*, o czym świadczy podobieństwo kontekstów: por. np. cytowane wcześniej *kłęknij naprzeciw mnie* i *Siada naprzeciwko Antoniego (...)*. Szt., 8. W niektórych sytuacjach *naprzeciw* może być zastąpiony analitycznym przyimkiem wtórnym *na wprost*, kiedy interesujący obiekt znajduje się dokładnie *vis-à-vis*, w prostej linii od czegoś położonego po przeciwległej stronie. Na przykład: *Drzewo rośnie na wprost okien sypialni*. SWJP.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

II. *naprzeciw*

Skł. z celownikiem

Egz. Dzieci wyszły naprzeciw ojcu wracającemu z pracy. SWJP;
Wyjechać naprzeciw kolegom. NSPP

Fraz. *wyść komu naprzeciw* 'okazać komu życzliwość, przychylnie potraktować jego dążenia, propozycje' (SJPD)

²⁰ Cyt. za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 408.

- Sem. wykładnik relacji przestrzennej; wskazuje na cel ruchu położony po przeciwległej stronie czegoś, kogoś też poruszającego się
- Pragm. rzad.
- Stat. 0
- Kom. Przyimek wtórny *naprzeciw* z celownikiem łączy czas. ruchu ukierunkowanego z rzecz. osobowym. Rzeczowniki charakteryzuje możliwość fakultatywnego szyku (*wybiec naprzeciw gościom / wybiec gościom naprzeciw*); zaimki osobowe występują z reguły w pozycji poprzedzającej przyimek (*wyjsć im naprzeciw*)²¹. Choć zabrakło tej struktury w objętych analizą najnowszych tekstach pisanych polszczyzną, notują ją współczesne słowniki, podając konteksty: *Dzieci wyszły naprzeciw ojcu wracającemu z pracy*. SWJP; *Wyjsć, wyjechać, wybiec naprzeciw komuś*. SJP. Wyraz *naprzeciw* posiada oboczną funkcję przysłówkową. Jest przysł. w zdaniu: *Dzieci wyszły ojcu naprzeciw*.
- Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Naprzeciwno

- Etym. z połączenia przyimka właściwego *na* z przysł. (pierwotnie przymiotnikiem) *przeciwno*; w polszczyźnie co najmniej od drugiej połowy XVI w. (w funkcji kontraryjnej „naprzeciwno rządcom ciemności” – cyt. L); w obecnej funkcji na pewno już w XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Ich dom stoi naprzeciwno bramy fabryki. *Ż/87/99*; Siada naprzeciwno Antoniego i czeka. Szturc, 8; Wiesz, naprzeciwno wejścia było takie wielkie lustro (...). *Łub.*, 19; (...) już się mościł z lornetką w gałęziach tego orzecha naprzeciwno moich okien. *Łub.*, 25; (...) wąskie łóżko, naprzeciwno niego stół i krzesło (...). Tok., 159; Na okrągłym trawniku za bramą główną, naprzeciwno słynnej stalowej Róży Wiatrów, czekają już trzy nowe maszty. *Ż/63/99*
- Sem. wskazuje na relację przestrzenną ‘po przeciwległej stronie jakiegoś obiektu’

²¹ Por. wnioski: M. Grochowski, 1997, s. 71.

Stat.

8

Kom.

Obecny zakres funkcji tego przyimka wtórnego jest w zasadzie identyczny co *naprzeciw* I. Podobnie częstość użycia. Relacja, której znakiem jest przyimek *naprzeciwko*, zachodzi zwykle między dwoma przedmiotami, dla których maksymalna odległość między nimi jest określona warunkiem widoczności. Aby mówiący mógł określić położenie dwóch obiektów za pomocą tego przyimka, musi mieć możliwość oceny, czy rzeczywiście są one symetryczne względem wybranej przez niego prostej odniesienia. Dlatego – jak uważa Barbara Klebanowska – większość osób używa tego określenia tylko wtedy, gdy z miejsca, w którym się znajduje jeden przedmiot, można zobaczyć drugi lub gdy oba można widzieć jednocześnie²². Cechy przedmiotu lokalizowanego i lokalizującego są w takim wypadku stosunkowo mało istotne. Członami relacji mogą być obiekty martwe (maszyna) i żywe (Antoni), małe (stół i krzesło) i duże (drzewo, dom), płaskie (trawnik), wypukłe (brama) i wklęsłe (wąwóz), o dowolnym kształcie. Również prostą odniesienia wyznaczają różne elementy oraz ich kombinacje – ulica, plac, trasa do przebycia, same przedmioty, jeśli posiadają strony przednie (np. ludzie) albo boki proste (np. stół) itp. Przyimek *naprzeciwko* wchodzi w stosunki synonimiczne również z innymi przestrzennymi przyimkami: pierwotnymi (*przy*, *przed*) i wtórnymi (*koło*, *obok*). Wspólną cechą komunikowanych przez nie relacji jest znajdowanie się przedmiotu lokalizowanego i lokalizującego w tej samej przestrzeni wyróżnionej, czyli w otoczeniu nie przedzielonym żadnym innym przedmiotem ważnym. Natomiast obiekty pozostające w relacji *naprzeciwko* (z wyjątkiem wypadku, gdy prostą odniesienia wyznaczają zwrócone ku sobie strony przednie samych obiektów) sytuują się w różnych przestrzeniach wyróżnionych, umownie lub dosłownie przedzielonych. Minimalna odległość, która musi

²² Zob. B. Klebanowska, 1969, s. 142 i nast. Tam też dokładna analiza cech sytuacji pozwalającej na użycie tego przyimka.

być zachowana przy użyciu przyimka *naprzeciwko* zależy od wielkości i rangi samych przedmiotów – jest tym większa, im większe są obiekty. Np. o drzewie rosnącym w kilkumetrowej odległości od frontowej ściany budynku można rzec, że rośnie przed domem albo naprzeciwko okna. Ta sama odległość wystarcza natomiast do stwierdzenia: *Naprzeciwko domu rośnie drzewo*, gdy między domem a drzewem biegnie ulica stanowiąca wyraźnie widoczną granicę oddzielającą dwie przestrzenie wyróżnione²³.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Na przekór

Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *na* z biernikiem lp dawnego rzecz. *przekór* 'przekora'; niegdyś też w postaci *na przekorę* i *na przekor*; w polszczyźnie co najmniej od połowy XVIII w. (cyt. L)

Skł. z celownikiem

Egz. (...) uczyli się swojego katolicyzmu na przekór współczesnemu światu (...). *Ż*/71/99; (...) na przekór arogancji tamtej władzy, życzliwiej nastawieni byli do światopoglądowych wskazówek Kościoła (...). *Ż*/112/99; Na przekór ojcu został aktorem. SWJP

Sem. wykładnik relacji kontraryjnej; wskazuje na działanie przeciwne czyjejs woli lub okolicznościom
syn. *wbrew*

Stat. 2

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Na przełomie

Etym. z przyimka pierwotnego *na* w połączeniu z rzecz. *przełom* 'moment zwrotny, zmiana'; w użyciu przyimkowym co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Zwłaszcza myśl o końcu świata nurtuje ludzi szczególnie na przełomie tysiącleci. Wei., 51; Na przełomie XII/XIII w. osobną jednostkę władczą tworzyło Sławno (...). Lab., 209; (...) kataklizm podobny do tego, który na przełomie kredy

²³ Por. spostrzeżenia B. Klebanowskiej: 1969, s. 147.

i trzeciorzędu zniszczył 65% gatunków (...). Wei., 58; Na przełomie lat 80. i 90. dokonał żywota dwubiegunowy porządek światowy (...). Ż/256/2000

Sem. wykładnik funkcji temporalnej; umieszcza zdarzenie na granicy dwóch okresów

Stat. 12

Not. SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na przestrzeni

Etym. *na* + miejscownikowa forma rzecz. *przestrzeń* 'szmat czasu, dystans czasowy'; w polszczyźnie co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Portret rodziny Zielińskich był finansowym portretem polskiej rodziny na przestrzeni 10 lat. Ż/50/98; (...) wykształciły się organizacje państwowe (...): a) na Morawach i w Czechach (...) na przestrzeni VII-XI stulecia, b) w dzisiejszej Meklemburgii (...) na przestrzeni VII-X w. Lab., 207

Sem. wykładnik relacji temporalnej; wskazuje na miarę czasową trwania czynności

Pragm. ofic.; metafory nadużywane w prasie, lepiej: *w ciągu, podczas* (SPP, NSPP)

Stat. 3

Not. ISJP (fraz. przysłówkowa), SWJP, SJPD (fraz.)

Na punkcie

Etym. *na* + miejscownik lp rzecz. *punkt* 'kwestia, sprawa'; w użyciu co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Mieli tylko świra na punkcie zdrowej żywności. Gret., 124; A ona, sama wiesz, jaka jest na punkcie Michała. Kow., 120; (...) jesteśmy twardzi na punkcie finansów publicznych. Ż/59/99; Wicekról miał zupełną obsesję na punkcie *senti-do de la comunidad*, poczucia wspólnoty (...). H-G; 50

Sem. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje na adresata stanu uczuciowego

syn. *odnośnie do, w odniesieniu do*

Stat. 5

Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na równi z

Etym. *na* + miejscownikowa forma rzecz. *równia* 'równość, równy stan' + *z* (wynik rekcji narzędnika); dawniej też w postaci *w równi z* (I.); w obecnym kształcie używane co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z narzędnikiem

Egz. Dzień, w którym przyszedł na świat, winien być czczony na równi z narodzinami Chrystusa! Lib., 8; (...) portretując go (na równi z Clintonem) jako polityka próbującego odebrać konstytucyjne prawo do posiadania broni palnej (...). *Ż./258/2000*; (...) nie należy się jednak spodziewać, że jeżyny będą kiedykolwiek powszechnie rozeznawane na równi z mniej trudnymi grupami roślin. Ziel., 119

Sem. wykładnik funkcji porównawczej; sygnalizuje podobieństwo

Stat. 3

Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD (jak obok)

Na rzecz

Etym. z wyrażenia: *na* + biernik rzecz. *rzecz* 'sprawa wchodząca w zakres czyichś zainteresowań, czyjegoś działania'; w polszczyźnie co najmniej od końca XVIII w. (cyt. I)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) sądy francuskie dopuściły zapisy w testamencie na rzecz metres. *GW/115/99*; (...) oskarżanych o szpiegostwo na rzecz Izraela i USA (...). *GW/274/99*; (...) połączą siły na rzecz ustabilizowania cen ropy. *Ż./247/2000*; (...) angażują się w pracę charytatywną i akcje na rzecz pokoju. *Ż./256/2000*

Sem. wykładnik relacji interesywnej; wskazuje na cel działania dla czyjejś korzyści, pozytywnych skutków

Pragm. ofic., nie należy łączyć z nazwami czynności (SPP, SWK), nadużywane z czas. abstrakcyjnymi, lepiej: *dla* (NSPP)

Stat. 36

Kom. Występuje w nazwach ruchów i organizacji, podobnie jak przyimek *do spraw*, ale tu z odcieniem korzyści: *Ruch na rzecz Demokratycznej Słowacji*; *GW/199/2000*.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na schyłku

Etym. *na* + miejscownik rzecz. *schyłek* 'koniec, kres'; not. co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. *na schyłku zimy* (Przybylska, 1988, s. 247)

Sem. wykładnik relacji czasowej; wskazuje na punkt końcowy jakiegoś okresu

Pragm. rzad.

Stat. 0

Kom. por. **u schyłku**

Not. SJPD (cyt.)

Na skalę

Etym. z przekształcenia związku rzecz. *skala* 'miara, wielkość' z przymiotnikiem: *na* (jaką?) *wielką* / *małą skalę* 'w małym / dużym zakresie'

Skł. z dopełniaczem

Egz. 'To pierwsza partia opozycyjna na skalę całego państwa od 1949 r. (...). Ż/50/98

Sem. wykładnik swoistych funkcji przestrzennych; wyraża miarę, ocenę wielkości przestrzennych oraz zakres ich stosowania

Stat. 1

Kom. Z pogranicza luźnych konstrukcji składniowych i przyimków wtórnych.
por. **w skali**.

Not. brak notowań w funkcji przyimkowej

Na skutek

Etym. z luźnej konstrukcji syntaktycznej złożonej z przyimka *na* z biernikiem lp rzecz. *skutek* 'wynik, następstwo, konsekwencja'; najwcześniejsze przykłady użycia przyimka wtórnego *na skutek* pochodzą z lat 90. XIX w.²⁴

Skł. z dopełniaczem

²⁴ Za: A. Pasoń, 1972, s. 129-130; powtórzone w: 1976, s. 53.

- Egz. Zaledwie w ciągu roku na skutek kryzysu finansowego stopa bezrobocia się podwoiła (...). GW/50/99; Na skutek eksterminacji prowadzonej przez III Rzeszę z Polski zniknęli praktycznie Żydzi. Ż./124/99; (...) w przeszłości dochodziło już do upadku cywilizacji na skutek wyczerpania zasobów przez nadmierną eksploatację lub mimowolne niszczenie środowiska. Wei., 63; Nie na skutek doraźnego odchudzenia i smarowania samoopalającymi kremami jej liderów czy małpowania technik lewicy. Ż./112/99
- Sem. wykładnik relacji przyczynowej z odcieniem rezultatywnym syn. *wskutek, w wyniku, w następstwie, w rezultacie, z powodu*
- Pragm. niepoprawne *na wskutek* z przedrostkowym *w* (SWK)²⁵
- Stat. 10
- Kom. Łączy się z dopełniaczem rzeczowników pospolitych (z wykluczeniem żywotnych) będących nazwami czynności, stanów, cech i różnych okoliczności. Pod względem łączliwości i oznaczanych stosunków jest tożsamy ze starszym chronologicznie *wskutek*. O całkowitej dziś wymienności przyimków *na skutek* i *wskutek* świadczą bardzo podobne formalnie konteksty, w których obie struktury implikują ten sam rzecz.: *Do tej pory na skutek globalnego kryzysu cierpiały instytucje finansowe (...). Ż./285/98 i (...) szczególnie ucierpiały wskutek kryzysu w Kosowie. Ż./76/99.*
- Not. ISJP (fraza przysłówkowa), SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD (jak obok)

Na szkodę

- Etym. z konstrukcji: *na* + biernik lp rzecz. *szkoda* 'uszczerbek, strata'; prawdopodobnie przez odnotowane już w XVI w. (L) użycia *na moją* (jego itp.) *szkodę* 'na mój (jego) koszt, na

²⁵ Powszechnie uważa się formę *na wskutek* za kontaminację *wskutek* i *na skutek* (SWK). M. Karaś, uznając za prawdopodobne działanie zależności formy przyimka *na skutek* od formy *wskutek*, stawia hipotezę dość powszechnej analogii do form z ekspansywnym przyimkiem w typu: *koło* || *wkoło*, *całe* || *wcałe*, *przód* || *wprzód*, *prawo* || *wprawo* itp. Zob. M. Karaś, 1972, s. 73.

- moje (jego) niebezpieczeństwo'; dawniej też z przyimkiem *ku*: *ku szkodzie* (XIX/XX w.); w obecnej formie poświadczone co najmniej od lat 20. XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) jest oskarżony o działanie na szkodę wierzycieli fabryki (...). GW/274/99; Każdego dnia przynajmniej przez kwadrans (...) fabryka pracowała na szkodę firmy Strobbel i Slotzki (...). Tul., 74
- Sem. wykładnik relacji interesywnej; oznacza stratę, negatywne skutki czyjegoś działania
- Stat. 2
- Kom. Kiedyś piętnowane jako błąd w połączeniach z czas. *skraść* i syn. (SPPD).
- Not. SJPD (fraz.)

Na środku

- Etym. wyrażenie: *na* z miejscownikową formą rzecz. *środek* 'punkt centralny'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Klęczał na środku kościoła. SWJP; Stała sobie na środku mostu i zaczęła mnie huścić. Głow., 11; W czółnie leżała na środku stawu (...). Haras., 37; (...) mocują się ze sobą na środku parkietu. Huelle, 21
- Sem. wykładnik funkcji lokatywnej; wskazuje na punkt centralny wydzielonego obszaru postrzeganego jako powierzchnia
- Stat. 9
- Kom. Notowany (SWJP) jako wykładnik funkcji lokatywnej, chociaż wykazuje minimalną spójność i niesamodzielność połączenia (por. *na samym środku kościoła*, *kościół*, *na którego środku* itp.)
- Not. SWJP

Na temat

- Etym. z połączenia przyimka *na* z biernikiem lp rzecz. *temat* 'przedmiot wypowiedzi'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) uzyska się informację na temat zaburzeń enzymów (...). Kłos., 42; Rozważania na temat możliwości przewidywania

pewnych zjawisk fizycznych (...). Kor., 226; (...) była śmiertelna cisza na temat zamachu. *Ż*/258/2000; Co mi pan powie na temat przyłączenia Rusi Czerwonej? *Róż.*, 21; Toczą się rozmowy (...) na temat konkretnych kwot w planie. *GW*/274/99; Na temat podłoża problemu Francji z Korsyką zdania są podzielone. *Ż*/124/99

Sem. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje na zakres spraw objętych uwagą

Stat. 64

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SJP (cyt.)

Na tle

Etym. z połączenia przyminka *na* z miejscownikową formą rzecz. *tło* 'podłoże czegoś, punkt odniesienia'

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

(...) na tle innych armii europejskich właśnie w pruskiej panował niewątpliwie najlepszy porządek i praworządność. *Terl.*, 11; (...) historię ich germanizacji na tle historii Pomorza w ogóle. *Lab.*, 199; (...) nie mogą one być rozpatrywane na tle preambuły, a zatem i na tle Deklaracji. *Sk.*, 116

2.

(...) zarejestrowano w ubiegłym roku 320 przypadków wykroczeń i przestępstw na tle skrajnego nacjonalizmu. *Ż*/65/99

Sem. 1. wykładnik funkcji porównawczej; odnosi dany fakt do innego, porównywalnego, o szerszym zakresie

2. wykładnik funkcji przyczynowej z odcieniem porównawczym; wskazuje na zjawisko interpretowane jako ogólny powód zaistnienia innego zdarzenia będącego jego szczególnym przejawem
syn. w związku z

Stat. 6 + 1 = 7

Kom. W użyciach typu: *fotografować statek na tle morza* analizowany ciąg stanowi luźną konstrukcję składniową *na* + miejscownik.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP (1), SJP (1)

Na wprost

- Etym.** wzmocnienie treści leksykalnej złożonego przysł. *wprost*: *w + prost* (Karaś 1972; 71) przyimkiem pierwotnym o treści kierunkowej *na*; innowacja chyba XX-wieczna
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** (...) stawia ją na stole na wprost niewidocznej dziury w suficie (...). Jur., 6; (...) czekał, aż mucha brzęcząca na wprost dziadkowej twarzy, z ciekawości odsunie firankę pajęczyny (...). Jur., 16
- Sem.** wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; sytuuje przedmiot w prostej linii od kogoś, czegoś po przeciwległej stronie syn. *naprzeciw, naprzeciwko*
- Stat.** 2
- Kom.** W badanych tekstach nie wystąpiła not. przez SJPD (XIX/XX w.) wcześniejsza postać przyimka bez wzmocnienia: *wprost*, np. *Siadłam wprost lustra (...)*. Tym bardziej arch. użycia z celownikiem, np. (...) *wprost schodom wspinała się znajdowały się drzwi*. Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *patrzeć na wprost*.
- Not.** ISJP, SWJP, SJP (pod przysł. *wprost*), SJPD (s. v. *wprost, na wprost*)

Na wstępie

- Etym.** *na + miejscownikowa* forma rzecz. *wstęp* 'początek'
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** Na wstępie zebrania wybrano przewodniczącego. SWJP
- Sem.** wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na początkowy moment okresu syn. *na początku*
- Stat.** 0
- Kom.** Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *Zaczął na wstępie przepraszać za spóźnienie*. (SJP)
- Not.** SWJP

Na wypadek

- Etym.** z wyrażenia przyimkowego: *na + biernik lp* rzecz. *wypadek* 'fakt, zajście, zdarzenie'; użycie potwierdzone co najmniej od końca XIX w. (cyt. SJPD)

- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Ze skrzydni, przygotowanych na wypadek wojny lub klęski żywiołowej, ukradli (...). *Ż/93/99*
- Fraz. *na wszelki wypadek* 'zabezpieczając się przed czymś niespodzianym' (SJPD)
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej warunkowej; wskazuje na przewidywane, choć niepożądane wydarzenie, którego skutki usiłuje się zminimalizować
syn. *w razie*
- Stat. 1
- Kom. Istnieje różnica semantyczna między podobnymi ciągami *na wypadek* (SJPD też *na przypadek*) oraz *w wypadku*, powodująca, że ich wzajemna wymiennosc kontekstualna jest niemożliwa (por. *Depozyt adwokacki jest ustanawiany w wypadku sporu. Ż/50/98*). Choć oba przyimki wyrażają relację warunkową, w pierwszym skutek (tu: przygotowanie skrzyń) poprzedza ewentualną przyczynę działania (tu: wojnę), w drugim zaś odwrotnie: hipotetyczne zdarzenie (tu: spór) rodzi określone skutki (tu: ustanowienie depozytu).
por. **w wypadku**
- Not. ISJP (frazą przysłówkową), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na wzór

- Etym. z wyrażenia: *na* + biernik lp rzecz. *wzór* 'przykład, wzorzec, model'; przykłady użycia już z XVII w. (cyt. I.)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) mającej (*na wzór* filozofii Indii) stanowić niezawodne oparcie (...). *Marz.*, 37; (...) twardą ręką rządził w belgradzkiej organizacji partyjnej *na wzór* towarzyszy radzieckich. *Ż/85/99*; *La Defense* (...) nigdy nie dorówna Manhattanowi, *na wzór* którego ją projektowano (...). *Gret.*, 141; (...) którą Pan Bóg stworzył *na wzór* maszyn elektronicznych. *Konw.*, 67
- Sem. wykładnik funkcji porównania
- Stat. 6
- Kom. Przy czas. oznaczających działanie: *stworzyć, projektować, wprowadzać, rządzić* itd. przyimek wtórny *na wzór* zbliża się do relacji sposobowej, określa sposób działania przez wskazanie na konkretny wzorzec.

por. **wzorem**

Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Na zakończenie

Etym. z wyrażenia: *na* + biernikowa forma rzecz. *zakończenie* 'finał, moment końcowy'

Skł. z dopełniaczem

Egz. Porozumienie w tej sprawie zawarto na zakończenie dwudniowej wizyty w Pakistanie indyjskiego premiera (...). *Ż/44/99*; Na zakończenie koncertu zaśpiewał swój największy przebój. SWJP

Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje końcową granicę okresu

syn. *na końcu, pod koniec*

Stat. I

Kom. por. **na końcu, pod koniec**

Not. SWJP

Na zasadzie

Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *na* z miejscownikiem lp rzecz. *zasada* 'reguła, podstawa, teza'; w użyciu co najmniej od XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) dwa wielkie obozy polityczne, skupiające wokół siebie wyborców na zasadzie „efektu śnieżnej kuli”. *Ż/199/2000*; Do tej pory zasadnicze rozstrzygnięcia w Akcji zapadały na zasadzie powszechnej (...) zgody. *Ż/247/2000*; Można zawsze było powiedzieć – na zasadzie straszaka – nie możemy tego czy tamtego, bo beton naciska. *Ż/37/99*

Sem. wykładnik orientacji sposobu; wskazuje na podstawę, regułę, to co wyjaśnia dane działanie

Stat. 3

Kom. W kontekstach z czas. *opierać się* ciąg *na zasadzie* funkcjonuje jako swobodna konstrukcja składniowa, por. *Gdy zastosowano obliczenie oparte na zasadzie (regule, prawie) zegara molekularnego (...)*. Raf., 309; (...) *system parlamentarny oparty na zasadzie (regule, umowie) odpowiedzialności rządu przed parlamentem*. Sk., 106.

Not. SWJP, SJP (fraz.), SJPD (cyt.)

Na zewnątrz

Etym. genezy przysłówkowej: wzmocnienie treści leksykalnej przysł. *zewnątrz* 'poza czymś' lub 'z wierzchu' przymikiem pierwotnym *na* o treści kierunkowej; w polszczyźnie używane co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Bo będę nie na zewnątrz niego lecz w nim. Odoj., 544; Na zewnątrz jego sklepu wisały ananasy (...). *Ż*/50/98; (...) ta wada sytuuje ją na zewnątrz świata liberalnych przymusów. *Ż*/41/99; Taki-a-Taki wszystko widzi na zewnątrz siebie, nawet siebie widzi na zewnątrz siebie (...). Tok., 17

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na miejsce poza obrębem jakiejś wydzielonej przestrzeni

Stat. 6

Kom. Również w znaczeniu przysłówkowym: *Nosić kozuch włosem na zewnątrz*. (SJP).

por. *zewnątrz*

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD (s. v. *zewnątrz*)

Niedaleko

Etym. z przysł. *niedaleko* 'w małej odległości od czegoś'

Skł. z dopełniaczem

Egz. Rzecz dzieje się na płaskowyżu, pod drzewem, niedaleko rowu! Huelle, 24; To było gdzieś niedaleko Krantor (...). Chwin, 25; Mieściło się w nieco zmurszałym domu (...) gdzieś niedaleko Forum Trajana; W sklepie u pani Maciejowej, niedaleko rynku, bierze na kreskę. *Ż*/87/99; W lesie niedaleko Lublina policja znalazła samochód (...). *Ż*/199/2000

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; umieszcza przedmiot lokalizowany w bliskiej odległości od drugiego przedmiotu

syn. *blisko, koło, nieopodal, opodal, w pobliżu*

Stat. 11

Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa, zaświadczona np. w przysłowiu: *Niedaleko pada jabłko od jabłoni*.

por. **daleko od**
Not. ISJP, SWJP (przysł.), SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy)

Nieopodal

- Etym. ze wzmocnionej partykułą *nie* przysł. *opodal* 'trochę dalej'
Skł. z dopełniaczem
Egz. Wczoraj rebelianci ukryli się nieopodal granicy z Boliwią. *Ż/255/2000*; (...) siedział w pokoju hotelowym nieopodal okna (...). *Odoj.*, 532; (...) nieopodal Malborka (...). *Boch.*, 68
Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie w małej odległości od lokalizatora
syn. *blisko, koło, opodal, w pobliżu*
Stat. 4
Kom. Choć budowa morfologiczna (*nie + opodal*) wskazywałaby na odwrotność funkcji wyrażanej przyimkiem *opodal*, są to wyrazy równoznaczne; por. **opodal**. Możliwa funkcja przysłówkowa: *Zatrzymał się nieopodal*.
Not. ISJP, SWJP, SJP (s. v. *opodal*), SJPD (s. v. *opodal*)

Niezależnie od

- Etym. z zaprzeczenia ciągu przyimkowego: *nie + zależnie od*; poświadczone co najmniej od przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD za SW)
Skł. z dopełniaczem
Egz. Deklaruje ona święte i niezbywalne prawo jednostki niezależnie od rasy, wyznania. *Sk.*, 117; Miłości odczuwanej niezależnie od różnicy poglądów na różne sprawy (...). P-S, 115; (...) „wszyscy powinni być równi wobec prawa, niezależnie od tego, jakim rodzajem działalności się zajmują”. *Ż/11/2000*; Niezależnie od ich fiaska przywódca AWS wystartuje w wyborach (...). *Ż/199/2000*
Fraz. *niezależnie od siebie* 'odrębnie'
Sem. wykładnik relacji przyczynowej przyzwolenia; wskazuje na okoliczność, która nie przeszkodzi zaistnieniu zdarzenia, o którym mowa
syn. *bez względu na*
Stat. 17

Kom. Ciąg linearny *niezależnie od* może być w niektórych kontekstach swobodnym połączeniem przysł. z przyimkiem właściwym, np. (...) *do przechodzenia od doznań zmysłowych do zewnętrznych, niezależnie od nas istniejących obiektów*. Marz., 19.

por. **zależnie od**

Not. ISJP (przysł.), SWJP (przysł.), SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD (jak obok)

Niezgodnie z

Etym. z zaprzeczenia wtórnego przyimka *zgodnie z*; w polszczyźnie co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z narzędnikiem

Egz. (...) została przedłużona niezgodnie ze statutem. *Ż/88/99*; (...) nowa rada nadzorcza, która go wybrała, została powołana niezgodnie z przepisami (...). *Ż/263/2000*

Sem. wykładnik relacji odpowiedniości, stosowności; wskazuje na niezgodność z wzorcem, do którego odnosi się czynność

Stat. 2

Kom. por. **zgodnie z**

Not. ISJP (przysł.), SWJP (przysł.), SJP (przysł.), SJPD (przysł.)

Niż

Etym. ze spójnika *niż*

Skł. z mianownikami

Egz. Jesteśmy gorsi niż śmiecie. Huelle, 19; Cóż bardziej ludzkiego niż Bóg chrześcijaństwa, wcielający się w człowieka, z wiedzą, że kamienny świat skaże go na śmierć? Mił., 203; Zatrzymają go sprawy nie mniej wiążące niż uczucia. Nep., 17; (...) zupełnie ugotuje lepiej niż babka! Wojt., 85; Czasoprzestrzeń jest więc czymś dużo bardziej złożonym niż przestrzeń euklidesowa (...). Sokół., 37

Fraz. przysłowie *Lepszy wróbel w rękę niż gołąb na sęku*

Sem. wykładnik relacji porównawczej

Stat. 122

Kom. Status gramatyczny słowa *niż* nie jest do końca wyjaśniony. Hipotezę, że *aniżeli*, *niż*, *niżeli* mogą być przyimkami (a nie tylko spójnikami) w zdaniach typu *Znam chłopca*

lepszego niż (aniżeli, niżeli) Piotr, uzasadniła Maria Szupryczyńska²⁶ oraz Krystyna Kallas²⁷.

por. **niżli**

Not. ISJP, SWJP, SJP (spójnik)

Niżli

Etym. genezy spójnikowej

Skł. z mianownikiem

Egz. (...) dużo krwawszy niżli Szekspir (...). Haras., 7; Lepsza zgoda niżli zwada! SJPD

Sem. wykładnik relacji porównawczej

Pragm. książk.

Stat. I

Kom. por. **niż**

Not. ISJP, SJPD (wyraz)

Niżej

Etym. z formy st. wyż. przysł. *nisko*

Skł. z dopełniaczem

Egz. Tyson gryzie po uszach, Gołota chętnie wali niżej pasa. Ż/247/2000

Fraz. *niżej wszelkiej krytyki* a) 'w sposób zasługujący na nagane', b) 'pozbawiony wartości' (SJP)

Sem. wykładnik relacji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na miejsce poniżej lokalizatora
syn. *poniżej*

Stat. I

Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa; por. **poniżej**

Not. brak notowań w funkcji przyimkowej

Obok

Etym. powstał w XVII w. z połączenia przyimka właściwego *o* z biernikową formą rzecz. *bok*²⁸

Skł. z dopełniaczem

²⁶ M. Szupryczyńska, 1980.

²⁷ K. Kallas, 1995, s. 99-110.

²⁸ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 407.

- Egz. 1. Następnym etapem była mała przystań obok głównego portu. H-G, 46; Ktoś jednak stanął obok mnie. Terl., 16; Na ścianie obok lustra w brązowej ramce czernił się „Krzyż w górach” Caspara Davida Friedricha (...). Chwin, 21; Petrarka i Ona kładą się obok siebie. Wojt., 88; (...) rozparty w dorożce obok sterty skórzanych walizek, okrążał ratusz. Tul., 58; (...) opadał obok niej na spadochronie. GW/Wysokie Obcasy/40/99; Tylko w dawnych czasach szczęśliwi żyli obok nieszczęśliwych. Róż., 18
2. Obok mjr. Faunt-le-Roya i kpt. Coopera do służby w Wojsku Polskim stawili się: (...). Ż/61/99; O ogłoszenie Andrzeja Boboli patronem Polski obok św. Wojciecha i św. Stanisława zwrócił się do Episkopatu Polski zakon jezuitów (...). Ż/256/98; Języki mniejszości miałyby tam status pomocniczych, używanych obok języka polskiego. Ż/67/99; To największy sukces Polki w karierze obok czwartego miejsca w igrzyskach olimpijskich w Atlancie. Ż/50/99; Obok treści odczytywanych istnieją (...). Róż., 18
- Fraz. *jeden obok drugiego* 'w szeregu': Stoją tam jeden obok drugiego (...). Ryl., 28
- Sem. 1. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; zgodnie ze swoją etymologią oznacza znajdowanie się lub dziane czegoś w bezpośredniej bliskości przedmiotu lub miejsca nazwanego implikowanym rzecz.
syn. *blisko, nieopodal, opodal, w pobliżu*
2. wykładnik funkcji inkluzywnej; oznacza włączanie we wspólny zakres, przy czym obecność rozumiana jest jako dodatkowa, poza głównym podmiotem
syn. *prócz, oprócz*
- Pragm. najnowsze wydawnictwa normatywne w zasadzie akceptują zjawisko rozszerzenia funkcji przyimka *obok* na oznaczanie relacji włączania do zbioru, jedynie SWK pod hasłem *obok, oprócz* zamieszcza uwagę krytyczną: „nie najlepsze w funkcji *oprócz*”
- Stat. $53 + 33 = 86$

Kom. Danuta Buttler widzi w przejmowaniu przez przyimek *obok* pewnych treści typowych dla przyimków *prócz* i *oprócz* przejaw szerszej i cały czas działającej w języku tendencji do uogólniania funkcji poszczególnych elementów i schematów syntaktycznych, co ma zapobiec pewnym następstwom specjalizacji struktur składniowych. Chodzi o to, by konstrukcje oparte niegdyś na produktywnym modelu składniowym nie nabierały charakteru zjawisk jednostkowych, stając się tylko elementami leksyki. Sam proces ekspansji przyimka *obok* kosztem *oprócz* przebiega, zdaniem badaczki, dwuetapowo. W pierwszej fazie jako człon implikowany przez przyimek *obok* wchodzi rzecz. konkretny w funkcji oznaczania czynników dodatkowych (*W żeńskim oddziale obok obu Wal i Iriny były jeszcze...*), następnie całkowite zatarcie się znaczenia etymologicznego omawianego przyimka sprawia, że staje się możliwe użycie w związku z nim także i rzeczowników abstrakcyjnych (*obok zainteresowania, a nawet fascynacji (...) jest też rezerwa (...)*). Ostatecznie *obok* w swej uogólnionej, pozbawionej cech konkretnych funkcji semantycznej służy do wprowadzania konstrukcji, które mogą sygnalizować różne okoliczności i zjawiska towarzyszące²⁹.

We współczesnej polszczyźnie wyraz *obok* realizuje się także w funkcji przysłówkowej. Por. *Szedł obok niej* (przyimek) oraz *Szedł obok* (przysł.). Znaczenie przysł. mają także użycia z zaimkiem zwrotnym: *obok siebie*, np. *Pe-trarka i Ona kładą się obok siebie*. Wojt., 88; *Nie układać scen obok siebie (...)*. Róż., 13.

Not. ISJP, SWJP (1, 2), SJP (1, 2), SJPD (1, 2)

Odnośnie do

Etym. wzmocnienie treści leksykalnej przyimka pierwotnego przysł.: *do > odnośnie do*; od połowy XIX w. (Buttler 1988, 74 i 75)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Swoisty przełom w treści wielu źródeł odnośnie do masowego zastosowania sygnalizacji świetlnej w morskiej nawigacji

²⁹ Pisze o tym autorka w: 1986c, s. 436. Sam przebieg procesu z udziałem przyimka *obok* ukazany został w: D. Buttler, 1967b, s. 77-78.

- nastąpił dopiero na początku I w. n.e. Duc., 176; (...) na temat osób odnośnie do których będzie kierował wnioski do Sądu Lustracyjnego. GW/100/99
- Sem. wykładnik funkcji dotyczenia; może wskazywać na różnorodne funkcje szczegółowe tej relacji (odniesienie, adresat, zakres) syn. *co do, wobec, w stosunku do, w związku z*
- Pragm. ofic.; wariantywna forma *odnośnie*, choć często używana, uznana jest za niepoprawną (SPP, NSPP)
- Stat. 6
- Kom. Mimo negatywnej oceny normatywnej *odnośnie* szerzy się w języku, także w tekstach pisanych, wymagających większej dyscypliny słowa. Por. (...) *otrzymali odnośnie prekognicji śmierci prawdopodobieństwo nie większe niż 1:4114 545 oraz 1:804 622 222*. Kor., 228; *Wyjaśnianie funkcjonalne rozpatruje działanie części systemu ze względu na jego rolę odnośnie całości*. Jak., 263. Zaświadczeń z formą *odnośnie* na łączną sumę 6 zebranych jest aż 4, a więc równo dwie trzecie!
- Not. ISJP, SWJP, SJP (s. v. *odnośnie*), SJPD (s. v. *odnośnie*)

Okolo

- Etym. o złożonej budowie morfologicznej: przyimek pierwotny *o* + rzecz. *kolo*; istnieje w polszczyźnie już od XIV w.³⁰; występował w funkcji okolicznika czasu, miejsca bądź względu
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. 1.
Okolo pierwszej w nocy dziedziniec Pałacu zaczął się opróżniać. H-G, 43; Kończyły się one okolo godziny dwunastej w południe. Bor., 18; Okolo dziesiątego stycznia szpital lotem błyskawicy obiegła wieść o kolejnych zwolnieniach. Ż/47/99 Okolo południa Wicekról konno zajechał do dzielnicy plebejskiej (...). H-G, 45
2.
(...) usunięcie przewodów potrwa okolo doby. Ż/258/2000; Głow., 7; Ewolucja od glonów do istoty inteligentnej wymaga okolo 4 miliardów spokojnych lat. Sub., 114; (...) do tej

³⁰ Dane chronologiczne podaje za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 403.

pory wykonał około stu takich transakcji. Róż., 14; (...) na świecie tuła się około pięciuset milionów urodzonych w tym znaku zodiaku. Konw., 55; (...) z jednego litra hodowli *Escherichia coli* uzyskuje się około 1 miligrama interferonu leukocytów ludzkich. Klos., 61

Fraz. *chodzić około jakiejś sprawy* 'załatwiać coś'

Sem. 1. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na przybliżoną porę czasu jednoczesnego z podejmowaną akcją

syn. *koło*

2. wykładnik aproksymacji; wchodząc w skład określeń miary, wyznacza przybliżoną, szacunkową wartość czegoś

syn. *koło*

Pragm. w użyciu skrót *ok.*, czytany *około*; błędne są użycia po *około* liczebnika w mianowniku, np. *Około dwieście ludzi przyszło...*

Stat. $24 + 91 = 115$

Kom. Obecne użycia świadczą o zmianach w zakresie podejmowanych funkcji. Na 115 zaświadczeń nie zanotowałam ani jednego przykładu występowania przyimka *około*, który oznaczałby, że akcja rozgrywa się dookoła jakiegoś przedmiotu czy miejsca. Powtarzają się więc wnioski innych badaczy, którzy w w. XX wyrażenie przyimkowe *około* + dopełniacz w tym znaczeniu uważają już za przestarzałe³¹. W tej funkcji używane są obecnie przyimki wtórne: *dokoła*, *dookoła* oraz *wokoło* i przede wszystkim *wokół*. Na przykład: (...) *patrzę niespokojnie dokoła siebie*. Konw., 54; (...) *podróż dookoła świata*. Ż/64/99; (...) *wszyscy stali wyczekującą wokoło łóżka* (...) Odoj., 561; *Na sztabowych mapach buszowali wokół Rendsburga* (...) GW/62/99. W badanych kontekstach nie pojawiły się również wyrażenia z *około* w funkcji okolicznika względu (dotyczenia). Zastępują je dziś konstrukcje z przyimkiem *co do* i *odnośnie do*³².

³¹Zob. M. Lesz-Duk, 1993a, s. 404. Por. też *Siedzieli około stołu*. SJP (z kwalifikatorem *przestarz.*).

³²Konstrukcje tego rodzaju wychodzą z użycia po XVIII w., zob. M. Lesz-Duk, 1993b, s. 98.

Z tradycyjnych funkcji przyimka wtórnego *około* zachowała się do chwili obecnej tylko funkcja temporalna i funkcja miary. Przy oznaczaniu stosunków czasowych przyimek *około* wchodzi w związki z wyrazami nazywającymi pewne punkty w czasie: np. południe; nazwy godzin: pierwsza, trzecia; nazwy dni miesiąca: pierwszy, drugi...; nazwy lat: tysiąc dziewięćset..., a dla określenia długości okresu – pewne odcinki czasowe: miary czasu, np. godzina, miesiąc, rok itp., oraz umowne odcinki czasu, np. pory dnia, nazwy dni tygodnia, nazwy miesięcy, pory roku. Przy oznaczaniu miary implikowany człon nominalny stanowi grupa liczebnikowo-rzeczownikowa, liczebnik właściwy, przymiotnik porządkowy lub rzecz. nazywający: ilość, liczbę, konwencjonalną i niekonwencjonalną jednostkę miary (po fakultatywnym liczebniku *jeden*), punkt czasowy (z ograniczeniami)³³.

Możliwe jest łączne spojrzenie na wymienioną wyżej funkcję temporalną (kiedy?) i funkcję miary przybliżonej (ile?) jako na relację aproksymacji (Grochowski, 1997, 73).

Not. ISJP, SWJP (1, 2), SJP (1, 2), SJPD (1, 2)

O krok od

- Etym. z wyrażenia o *krok od czego* 'na odległość kroku'
 Skł. z dopełniaczem
 Egz. (...) nacieszono się do syta życiem o krok od śmierci (...). H-G, 59; Mieszkać o krok od sklepu. SWJP
 Fraz. *być o krok od czegoś* 'być bliskim jakiegoś sukcesu'
 Sem. wykładnik uabstrakcyjnionej relacji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na bliskość przedmiotu lokalizowanego i lokalizatora
 Stat. I
 Kom. Struktura bliska frazeologii, por. też przysłówkowe: *krok w krok* 'w ślad za kimś', (*nie ustępować*) *ani na krok* 'wcale', *krok za krokiem* 'stopniowo, etapami', *co krok* 'co chwila', *na każdym kroku* 'wszędzie'.
 Not. SWJP (wyrażenie)

³³ M. Grochowski, 1997, s. 73.

Opodal

- Etym. z przysł. *opodal* 'trochę dalej'; używane co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) przebiegających opodal tras żeglugowych. Duc., 176; Miała być punktem orientacyjnym dla dokonania zamiaru, tak w maksymalnym zasięgu wzroku, jak i opodal portu (...). Duc., 170
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie w bliskiej odległości czegoś
- Stat. 2
- Kom. Też przysł.: *Zatrzymał się opodal.*
por. **nieopodal**
- Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Oprócz

- Etym. Przyimek *oprócz*, podobnie jak *prócz*, ma niejasną genezę. Zdaniem Mieczysława Karasia rozwinął się on w XVI w. na gruncie polskim, rywalizując z wcześniejszą formą *prócz*. Od początku w. XIX obie te postacie współlżyjają jako równorzędne warianty leksykalne i trwa to aż po dzień dzisiejszy³⁴.
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. a) w funkcji włączającej: Oprócz potrzeb psychologicznych, społecznych i jakichś podszeptów nieświadomości działa tu zapewne przykład filmu (...). Konw., 56; (...) gdzie oprócz niej mieszkali Schultzowie i Bierensteinowie (...). Chwin, 37; Oprócz hiszpańskiego zna również francuski i angielski. GW/115/99; Co ich łączyło, oprócz antykomunizmu i bojkotu Stołu? Ż/37/99;
- b) w funkcji wyłączającej: Na straganach leżało wszystko oprócz żywności. Tul., 64; [nie wiemy, kim jest] Oprócz tego, że zbiera stare mapy. Terl., 15; Jednak oprócz zapisków w terminarzach nie został po wizycie żaden ślad (...). Ż/115/99; Od zakończenia blokad na wsi nic się nie zmieniło, oprócz tego, że sytuacja chłopów wciąż pogarsza się (...). Ż/110/99

³⁴ M. Karaś, 1971, s. 332-333 oraz 336.

Sem. wykładnik relacji inkluzywno-ekskluzywnej; wskazuje na włączanie lub wyłączenie czegoś jako nadwyżki do lub ze zbioru

Pragm. syn. z *wyjątkiem*, *obok*

Stat. $40 + 8 = 48$

Kom. Tradycyjnie przyimek *oprócz* opisywany jest jako dwuznaczny (zwłaszcza w słownikach). Przypisuje się mu dwie opozycyjne funkcje: wyłączającą i włączającą. Zdaniem Macieja Grochowskiego funkcje te nie charakteryzują jednak samego przyimka, który jest jednoznaczny, lecz cechy jego kontekstu. Fakt, iż istnieją dwa różne typy relacji między nadrzędnikiem a frazą przyimkową stanowi konsekwencję różnych zakresów odniesienia wyrazu nadrzędnego względem zbioru: albo do całego zbioru obiektów danego rodzaju (typ: *wszyscy*, *nikt*), co interpretuje się jako funkcję ograniczającą, albo do pewnych elementów zbioru, wówczas fraza *oprócz* + dopełniacz interpretowana jest jako rozszerzająca. Funkcję dołączającą sygnalizują często wyrazy: *też*, *także*, *również*, *i*, *jeszcze*, *ponadto*, *dotatkowo*, a funkcję przeciwną – zaimki uogólniające: *wszystko*, *wszyscy*, *nic*, *nikt*, *żaden*.

Jak zauważa Maria Lesz-Duk, konstrukcje *oprócz* + dopełniacz i *prócz* + dopełniacz są obecnie wypierane przez morfologicznie złożony przyimek pierwotny *poza* z narzędnikiem: np. *Poza mną* (lepiej: *oprócz mnie*) *nie było nikogo. Co poza tym* (lepiej: *oprócz tego*) *masz mi do powiedzenia?*³⁵ Danuta Buttler pisze o jeszcze nowszym procesie wypierania *oprócz* z jego funkcji włączania we wspólny zakres przez ekspansywny przyimek wtórny *obok*: *Znajdziecie tu mimowolny dowcip obok dojrzałego (...) spojrzenia. Obok słownych wyjaśnień (...) zwiędzający usłyszą także muzykę*³⁶. To samo obserwuje Grażyna Majkowska, badając normę leksykalną współczesnej polszczyzny³⁷.

³⁵ Cytat z SPP s. v. *oprócz* za: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 104.

³⁶ Cyt. Za: D. Buttler, 1967b, s. 78.

³⁷ Zob. G. Majkowska, 1990, s. 177.

por. **prócz**
Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Pod adresem

- Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *pod* z miejscownikową formą rzecz. *adres* 'punkt docelowy przekazu informacji'; od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) to najczęstsze zarzuty pod adresem albańskiej społeczności. *Ż/84/99*; (...) propozycje (...) formułowane pod adresem innych kandydatów prawicy. *Ż/199/2000*
- Fraz. *powiedzieć coś pod czyimś adresem* 'wystąpić z przemówką, docinkiem wobec kogoś'
ukłon pod czyimś adresem a. *pod adresem czegoś* 'wyrażenie szacunku, uznania wobec kogoś, czegoś' (NSPP)
- Sem. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje odbiorcę czynności, skłonności lub stanu uczuciowego
- Stat. 2
- Kom. Abstrakcyjna funkcja adresata czynności, skłonności lub stanu uczuciowego rozwinęła się z konkretnej relacji przestrzennej typowej dla zwrotu *wysyłać coś pod adresem...* Tę dosłowną funkcję przejmują dziś wyrażenie *na adres*, które dąży dopiero do uprzyjmowania³⁸.
- Not. ISJP (fraz przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Pod ciężarem

- Etym. *pod* z miejscownikową formą rzecz. *ciężar* 'brzemie, balast'; pod wpływem fraz. *uginąć się pod ciężarem czegoś*; poświadczone już w drugiej połowie XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Polska nie odzyskałaby niepodległości, gdyby imperium sowieckie nie rozpadło się pod ciężarem własnej niewydolności. *GW/267/2000*; (...) europejski „rząd” – pod ciężarem oskarżeń o korupcję i nepotyzm – podał się w nocy (...) do dymisji (...). *Ż/67/99*

³⁸ O specjalizacji znaczeniowej struktur *pod adresem* i *na adres* zob. D. Butler, 1986b, s. 429.

Fraz.	<i>uginąć się pod ciężarem czegoś</i> 'nie dawać czemuś rady'
Sem.	wykładnik stosunku przyczynowego; wskazuje na fakt oceniany niekorzystnie jako przyczynę działania
Stat.	2
Kom.	Możliwe w funkcji przysłówkowej, np. <i>Upadać pod ciężarem.</i>
Not.	SWJP (rzecz.), SJP (rzecz.), SJPD (fraz.)

Podczas

Etym.	<i>podczas</i> jest z pochodzenia połączeniem przyimka pierwotnego <i>pod</i> z biernikiem rzecz. <i>czas</i> ; przez stadium przysł. <i>podczas</i> 'od czasu do czasu, niekiedy'; funkcjonuje w polszczyźnie od XII w. do dzisiaj, przy czym wyłączenie w postaci zleksykalizowanej potwierdzony jest od w. XVIII ³⁹
Skł.	z dopełniaczem
Egz.	(...) podczas ataku na Sjenicę zginęło dziecko. GW/115/99; Latem podczas gry bardzo się kurzyło. Ż/87/99; Fundusze emerytalne miały być głównym graczem podczas dzisiejszego przetargu (...). GW/115/99; (...) nie spada ono nawet podczas ożywienia gospodarki. Ż/59/99; (...) wykradli mi ją dopiero podczas snu (...). Stroń., 38; Opowiedziała mi to wszystko podczas „dziewiczego wieczoru”. Nep., 20
Sem.	wykładnik relacji temporalnej; wyraża stosunek jednoczesności, tzn. że dana czynność (wydarzenie, stan) odbywa się w czasie trwania czegoś <i>syn. w czasie, w trakcie, [w okresie]</i>
Stat.	181
Kom.	Występuje z rzecz., które w swojej strukturze semantycznej zawierają pojęcie trwania czynności, procesu lub stanu, np. manifestacja, gra, przetarg, obrady, wizyta, ceremonia, prywatyzacja, ożywienie, sen itd. Wyjątkowe są połączenia z leksemami rzeczownikowymi o znaczeniu tylko pewnego okresu, w którym rozgrywa się akcja, np. rok, dzień, wieczór: wówczas rzecz. może towarzyszyć dodatkowo

³⁹ Zob. M. Lesz-Duk, 1993b, s. 96. Według innych źródeł od XIX w. (Butler 1988, s. 75).

określenie kwantyfikujące: (...) *jest nieusatysfakcjonowana osiągniętymi podczas pierwszego roku efektami*. Ż/115/99⁴⁰.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Pod egidą

Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *pod* z narzędnikiem rzecz. *egida* 'przewodnictwo, zwierzchnictwo'; od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) namówił Miloszevicia do zaakceptowania wojskowych sił pokojowych pod egidą ONZ w Kosowie. Ż/96/99

Sem. wykładnik funkcji zwierzchnictwa

Stat. I

Kom. Konstrukcja *pod* + narzędnik lp żywa jest dziś na oznaczenie kierownictwa, nadzoru, opieki, ochrony, np. *iść pod strażą...*, *służyć pod dowództwem...*, *być pod opieką...*, *orkiestra pod dyрекcją (batutą) ...*, *armia pod wodzą...*, *konferencja pod auspicjami...*, *akcja pod patronatem...*, *pisać pracę pod kierunkiem...* itd. Tylko niektóre wyrażenia zleksykalizowały się w funkcji przyimków wtórnych (por. **pod okiem**, **pod wodzą**). Niektóre zasilają frazeologię, np. pot. *mieć pod sobą kogoś*, *coś* 'kierować, zarządzać kimś, czymś'.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Pod koniec

Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *pod* z biernikiem lp rzecz. *koniec* 'moment finalny'; użycie zaświadczone z końca XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Pod koniec XIX wieku wprowadzono zabiegi melioracyjne. Chmiel., 127; (...) pod koniec permu zbiły się w jeden ogromny superkontynent. Wei., 57; Ogłoszenie o przetargu ukazało się pod koniec marca. GW/100/99; Pierwsze niezbędne

⁴⁰ Por. też inf.: Implikowany rzeczownik nazywa stan rzeczy (M. Grochowski 1997, s. 76).

- w każdym domu meble kupili jeszcze pod koniec lat 50. Ż/50/98; Tych Polaków i jej rodzinę pod koniec wojny zabito (...). Buk., 13
- Sem. wykładnik funkcji temporalnej jednoczesności; wskazuje na końcową fazę okresu, w którym coś się dzieje
syn. *na końcu, na zakończenie, w końcu, z końcem, na schyłku, u schyłku*
- Stat. 35
- Kom. por. **na końcu, na zakończenie, w końcu, z końcem**
- Not. SWJP, SJPD (cyt.)

Podług

- Etym. ukształtowany na bazie wymarłego dzisiaj rzecz. *dtug* 'długość'; w dobie staropolskiej występowały również etymologicznie pokrewne formy: *podle* i *podla*, utworzone od rzeczowników *dle* i *dla* o tym samym znaczeniu; podczas gdy *podle* i *podla* służyły wyrażaniu relacji przestrzennych 'wzdłuż, obok, blisko, przy', prymarną funkcją przyimka *podług* było znaczenie zgodności czynności lub jej wytworu z jakimś wzorem – materialnym lub abstrakcyjnym – 'zgodnie z'; w polszczyźnie już od XIV w., obecnie wypierane przez konstrukcję *według* + dopełniacz⁴¹
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Przecież *podług* twojego orzeczenia to ja się nadawałam na pacjentkę. Sroń., 35; Ubierała się *podług* najnowszej mody. SWJP
- Fraz. przysłowie *Podług stawu grobla* (SJPD)
- Sem. wykładnik funkcji odpowiedniości, stosowności
syn. *według, zgodnie z*
- Pragm. przestarz.
- Stat. I
- Kom. We współczesnej składni przejawia się dążność do różnicowania się funkcjonalnego dubletu *podług* i *według*. W parze tej, dotąd całkowicie wymiennej, przyimek *podług* zaczyna specjalizować się w znaczeniu 'zgodnie z konkretnym, materialnym wzorem' (*kroić płaszcz podług modelu*,

⁴¹ Za: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 99-100, por. też: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 406. Zob. też uwagi T. Brajerskiego: 1957, s. 289-290.

piec ciasto podług przepisu)⁴². Zgodność z wzorcem niematerialnym i abstrakcyjnym wyrażana jest przyimkiem *według* (*według mojego przekonania, według mnie*). Cyt. wyżej użycie (*podług twojego orzeczenia 'zgodnie z twoim sądem'*) można więc uważać dziś za przestarzałe.

por. **według**

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Pod maską

Etym. *pod* + narzędnik lp rzecz. *maska*

Skł. z dopełniaczem

Egz. A może sztuka mimikry: pławienie się z lubością w zakazanych ideach pod maską krytyki pozornej (...)? Lib., 76

Fraz. *kryć {coś} pod maską {czegoś}* 'ukrywać prawdziwe zamiary, udawać' (SJP)

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na fałszywy motyw działania

syn. *pod płaszczykiem, pod pozorem, pod pretekstem*

Stat. I

Not. SWJP (fraz.), SJP (fraz.)

Pod okiem

Etym. z wyrażenia: *pod* + narzędnik lp rzecz. *oko*; w żywej frazeologii co najmniej od połowy XVIII w. („pod szacownego stryja wychowany okiem”), jako przyimek wtórny poświadczony od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Łatwiej nam rozmawiać tu (...) niż (...) pod okiem innych pracowników. *Ż*/47/99; (...) gdzie w komfortowych warunkach wypoczywali niebezpieczni bandyci, wprost pod okiem (...) Biura Ochrony Rządu i Urzędu Ochrony Państwa (...). *Ż*/258/2000

Sem. wykładnik akcesoryjnej funkcji zwierzchnictwa o odcieniu przestrzennym; wskazuje na okoliczność obserwowania, nadzorowania czynności przez inne osoby

⁴² Pisze o tym D. Buttler, zastrzegając, że ostateczny podział zakresów użycia wymienionych przyimków jeszcze się nie dokonał. Zob. 1986c, s. 432, to samo w: D. Buttler, 1981, s. 116.

Stat. 2

Kom. Konstrukcja *pod* + narzędnik lp żywa jest dziś na oznaczenie kierownictwa, nadzoru, opieki, ochrony, np. *ić pod strażą...*, *służyć pod dowództwem...*, *być pod opieką...*, *orkiestra pod dyрекcją (batutą) ...*, *konferencja pod auspicjami...*, *pisać pracę pod kierunkiem...* itd. Tylko niektóre wyrażenia zleksykalizowały się w funkcji przyimków wtórnych (por. **pod egidą**, **pod wodzą**). Niektóre powiększają zasoby frazeologii, np. *orkiestra (zespół) pod dyрекcją (batutą) kogoś*.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP (bez kwalifikacji), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Pod osłoną

Etym. *pod* + narzędnik lp rzecz. *osłona* 'ochrona, zabezpieczenie'; w użyciu przyimkowym co najmniej od przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) przygotowanie do interwencji zbrojnej, pod osłoną przemyczonej do miasta dżumy. H-G, 37

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej, wskazuje na ukryte motywy działania
syn. *pod maską*

Stat. 1

Kom. W kontekstach typu: *Rozładunek odbywał się w pośpiechu, pod osłoną mroku (...)*. Tul., 64; (...) *drzemiące pod osłoną kap szydełkowych w gwiazdzisty wzór (...)*. Chwin, 32 – ciąg *pod osłoną* wykazuje cechy luźnej konstrukcji składniowej.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP (bez kwalifikacji), SJP (fraz.), SJPD (cyt.)

Pod płaszczykiem

Etym. z fraz. *pod płaszczykiem czegoś* 'rozłaczając pozory'; przenośne znaczenie rzecz. mogło powstać z przysłowia *Zdrada od poczciwości pożycza płaszczyka* (XVIII w. – SJPD); w użyciu przyimkowym co najmniej od przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD)

- Skł. z dopełniaczem
 Egz. Pod płaszczykiem obrony demokracji chciał skompromitować przeciwników. SWJP
 Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na fałszywy motyw działania
 syn. *pod maską, pod pozorem, pod pretekstem, pod przykrywką*
 Pragm. pot.
 Stat. 0
 Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SWJP (fraz.)

Pod postacią

- Etym. z wyrażenia: *pod* + narzędnik lp rzecz. *postać* 'forma, kształt'; w funkcji przyimka co najmniej od drugiej połowy XVIII w. (cyt. SJPD)
 Skł. z dopełniaczem
 Egz. (...) wywodził mu, że pod postacią porcelany (...) wyciekają ze Ściegów prawdziwe pieniądze. Tul., 75; Halucynogeny (...) wywołują zaburzenia psychiczne pod postacią zmian nastroju (...). Kur., 268
 Sem. wykładnik relacji sposobu; charakteryzuje czynność lub stan przez odniesienie do przedmiotu rozumianego jako ich forma
 Stat. 2
 Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SJP (wyrażenie), SJPD (cyt.)

Pod pozorem

- Etym. z wyrażenia: *pod* + narzędnik lp rzecz. *pozór* 'zmyślony powód, pretekst'; w użyciu co najmniej od pierwszej połowy XIX w. (cyt. SJPD)
 Skł. z dopełniaczem
 Egz. W następnych dniach ochotnicy wyruszyli na Wschód pod pozorem obsługi pociągu sanitarnego (...). Ż/61/99; Wycofał się z przedsięwzięcia pod pozorem braku czasu. SWJP
 Sem. wykładnik funkcji przyczynowej, wskazuje na fałszywy motyw działania
 syn. *pod maską, pod płaszczykiem, pod pretekstem, pod przykrywką*

Stat. 1
Not. ISJP (fraza przysłówkowa), SWJP, SJP (bez kwalifikacji), SJPD (cyt.)

Pod pretekstem

Etym. z wyrażenia: *pod* + narzędnik lp rzecz. *pretekst* 'wymówka, pozór'; zaświadczenia z drugiej połowy XVIII w. (cyt. SJPD // SW)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Nie można łączyć wszystkiego pod pretekstem dobrej zabawy (...). *Ż*/253/2000; (...) pod pretekstem promocji młodych muzyków lansuje sam siebie. Falk, 6

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na fałszywy motyw działania

syn. *pod maską, pod płaszczykiem, pod pretekstem, pod przykrywką*

Stat. 2

Not. ISJP (fraza przysłówkowa), SWJP, SJPD (cyt.)

Pod warunkiem

Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *pod* z narzędnikiem lp rzecz. *warunek* 'wstępny wymóg, zastrzeżenie'; przez składnię: *pod warunkiem, że...*

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) można ją jednak stosować pod warunkiem uzyskania pisemnej zgody chorego (...). *Ż*/50/99; (...) gotów jest wejść do rządu premiera Ehuda Baraka pod warunkiem zastrzeżenia stanowiska koalicji (...). *Ż*/247/2000; Kopenhaga wyraziła już zgodę na uchycenie „wspólnoty państwowej” z wyspami, pod warunkiem likwidacji corocznych dotacji dla archipelagu (...). *Ż*/258/2000; On także będzie potrafił, pod warunkiem udzielenia mu lojalnego wsparcia (...). *Ż*/115/99

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej warunkowej; wskazuje na wstępny wymóg

Stat. 4

Not. ISJP (fraza przysłówkowa), SWJP

Pod wezwaniem

- Etym.** odwyrażeniowe: *pod* + narzędnik lp rzecz. *wezwanie* 'imię, nazwa'; co najmniej od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD // I), zastąpiło dawn. *pod tytułem*
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** (...) arcybiskup Sawa dokonał w niedzielę *wyświęcenia* cerkwi *pod wezwaniem* Świętego Ducha w Białymstoku. *Ż*/113/99
- Sem.** wykładnik szczególnej relacji dopowiedzenia; wskazuje na nazwę obiektu
- Pragm.** w odniesieniu do miejsc kultu (wyjątkowo szpitali)
- Stat.** 1
- Kom.** por. **imienia**
- Not.** ISJP (frazą przysłówkową), SWJP (bez kwalifikacji), SJP (fraz.), SJPD (cyt.)

Pod wodzą

- Etym.** z wyrażenia: *pod* + narzędnik lp dawnego rzecz. *wodz* 'dowództwo, kierownictwo, przewodnictwo'; niegdyś w związku z przyimkiem *za*: *za wodzą* (cyt. I z drugiej połowy XVIII w.), oznaczało też relację przyczynową 'pod wpływem, z powodu czego' (cyt. SJPD // I); w obecnej formie i znaczeniu od przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD)
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** Serbom *pod wodzą* byłego psychologa i poety Radovana Karadžicia nie udało się (...). *Ż*/85/99; (...) Śląsk obsadziły oddziały sojusznicze *pod wodzą* gen. H. Le Ronda (...). *Ż*/61/99; (...) w rebelii bosych i półnagich proletariuszy neapolitańskich *pod wodzą* Masaniella (...). H-G, 50
- Sem.** wykładnik funkcji kierownictwa
syn. wyrażenia: *pod dowództwem*, *pod przywództwem*
- Stat.** 4
- Kom.** Tę stosunkowo nową funkcję semantyczną wyrażają też inne struktury nie będące jeszcze przyimkami w rozumieniu przyjętych kryteriów: *pod dyrekcją*, *pod kierunkiem*, *pod kierownictwem*, *pod przewodnictwem*.
- Not.** ISJP (frazą przysłówkową), SWJP (bez kwalifikacji), SJP (wyrażenie), SJPD (wyrażenie)

Pod wpływem

Etym. z wyrażenia *pod* + narzędnik lp rzecz. *wpływ* 'oddziaływanie'; w użyciu co najmniej od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD); początkowo przyimek ten łączył się z rzecz. nazywającymi alkohole (wino itp.) i występował w znaczeniu czynnika towarzyszącego czynności

Skł. z dopełniaczem

Egz. Marta pod wpływem Marka (...) decyduje się skłamać. *Ż/41/99*; Pod wpływem tych protestów firma AMS zdecydowała się zakleić dwa fragmenty plakatów. *GW/115/99*; (...) rozłącza przed nami wizję rozpadu dotychczasowych kategorii myślenia pod wpływem fascynacji wytworami techniki. P-S, 110; Na południu Francji rozwija się pod wpływem między innymi niemieckiego chasydyzmu kabalistyka (...). *Gret.*, 127; Uzależnienie społeczne wiąże się z zażywaniem środków toksycznych pod wpływem panującej mody (...). *Kur.*, 262

Fraz. *być (pozostawać) pod wpływem kogoś* 'być niesamodzielnym, zależnym od kogoś, postępować zgodnie z czyjąś wolą'

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na fakt bezpośrednio wywołujący określone skutki

Stat. 21

Kom. SWJP odnotowuje przyimek wtórny *pod wpływem* tylko w funkcji czynnika towarzyszącego czynności: *Działał pod wpływem alkoholu.*

Not. SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

Pod względem

Etym. z wyrażenia: *pod* + narzędnik lp rzecz. *wzgląd* 'aspekt, punkt widzenia'; obecna postać zaświadczona od połowy w. XX zastąpiła przestarz. formę *we względzie* not. przynajmniej od połowy XVIII stulecia (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Idea nie może konkurować pod względem zasięgu z pozostałymi sieciami cyfrowymi. *Ż/54/99*; Pod względem zastosowań bije wszystkie inne na głowę. *Las.*, 60; (...) są najsłabiej rozpoznawalne pod względem sposobu dziedziczenia. *Klos.*, 43; Ten rok będzie przełomowy pod względem liczby przeszczepów szpiku kostnego w Polsce. *Ż/108/99*

- Sem. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje na aspekt, punkt widzenia czegoś
syn. *co do, w zakresie*
- Stat. 17
- Not. ISJP (fraza przysłówkowa), SWJP, SJP (wyrażenie), SJPD (wyrażenie)

Pomiędzy

I. pomiędzy

- Etym. zleksykalizowane połączenie przyimka wtórnego *między* z przyimkiem pierwotnym *po*; w polszczyźnie pojawił się w XVIII w. i występuje do czasów obecnych⁴³
- Skł. z biernikiem

Egz. 1.

Wcisnął się pomiędzy ludzi stojących w kolejce. SWJP;
Wmieszał się pomiędzy podróżnych. SWJP

2.

Rozłosoowano książki pomiędzy czytelników. SWJP; Po-
dzielić czekoladę pomiędzy dzieci. SJP; Pomiędzy uboż-
szych rozdawała pieniądze. SJPD

- Sem. 1. wykładnik funkcji przestrzennej adlatywnej; uwydatnia kierunek ruchu lub czynności z naciskiem na punkt dojścia
syn. *między*

2. wykładnik funkcji dystrybutywnej; wskazuje na odbior-
ców podziału czegoś
syn. *między*

Pragm. rzad.

Stat. 0

- Kom. W swoich funkcjach przyimek ten jest zbieżny z omawia-
nym wyżej *między*. Wymaga lm.
por. **I. między**

Not. ISJP, SWJP (1, 2), SJP (1, 2), SJPD (1, 2)

II. pomiędzy

Skł. z narzędnikiem

⁴³ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 409.

Na rozgrzebanym piasku, pomiędzy kępkami zrudziałej trawy, leżała urwana noga lalki. Jur., 9; W oddali, pomiędzy dachami i kominami, niebo zaciągnęło się granatową chmurą. Jur., 14; Oto spostrzegł, że pomiędzy tym, co trzeba wiedzieć, i tym, co można wiedzieć, rozwiera się przepaść. Mił., 290; (...) postrzegał język (...) jako ścianę pomiędzy ludzkimi istnieniami, która uniemożliwia im komunikację. Huelle, 13; (...) blokuje połączenia pomiędzy korą a wzgórzem wzrokowym i podwzgórzem. Kur., 270; Nadto pomiędzy genami znajdują się bardzo długie odcinki, o których też nic nie wiemy. Klos., 63

Apogeum walk Eskadry a Armią Konną nastąpiło pomiędzy 16 a 18 sierpnia 1920 r. (...). Ż/61/99; Pomiedzy 227 a 223 r. p.n.e. (...). Duc., 167; (...) przerwa w produkcji może mieć miejsce pomiędzy świętami Bożego Narodzenia a Nowym Rokiem. Ż/253/2000; Średniowieczny chasydyzm niemiecki rozwijał się dość krótko, bo pomiędzy rokiem 1150 a 1250. Gret., 131

(...) umowa (...) została zawarta pomiędzy dwoma dżentelmenami. Ż/70/99; W Europie doszło do konfrontacji pomiędzy dwiema, a właściwie trzema (...) cywilizacjami. Ż/82/99; W sporze sprzed kilku lat pomiędzy Klausem i Havlem racja leżała całkowicie po stronie tego ostatniego. Ż/50/98; (...) relacje pomiędzy siostrami są raczej chłodne (...). P-S, 115; (...) pogłębiał się rozdźwięk pomiędzy dołami partyjnymi a kierownictwem. Ż/247/2000

1. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; oznacza przedmiot uwikłany w relację z dwoma (trzema...) innymi obiektami pełniącymi rolę lokalizatorów

syn. *między*

2. wykładnik funkcji temporalnej; wyznacza przedział, okres, w którym nastąpiło lokalizowane zdarzenie

syn. *między*

3. wykładnik funkcji dystrybutywnej z warunkiem uczestnictwa: dana czynność lub stan rozdzielone zostają między

wiele podmiotów działających na zasadzie stron we wspólnej akcji
syn. *między*

Stat. 42 + 5 + 44 = 91

Kom. W podstawowych funkcjach przyimek ten jest zbieżny z omawianym wyżej *między*; por. **II. między**. Wydaje się, że jako bardziej złożony formalnie i wtórny w stosunku do swego poprzednika wyspecjalizował się w określaniu relacji metaforycznych, zbliżających się semantyką do pochodnej funkcji dystrybutywnej – por. (...) *dyskusja na temat związków pomiędzy filozofią i matematyką*. Las., 51; (...) *rozbieżność pomiędzy wartościami propagowanymi a rzeczywistością* (...). Kur., 264 itp. Nieliczne są przykłady, w których lokalizacja dotyczyłaby konkretnych przedmiotów materialnych typu: dom, droga, człowiek wśród podobnych obiektów, chociaż aktualne słowniki podają właśnie takie konteksty⁴⁴.

Not. ISJP, SWJP (1, 2, 3), SJP (1, 2, 3), SJPD (1, 2, 3)

Pomimo

Etym. rozszerzenie składu morfologicznego przyimka *mimo*: *po + mimo*; co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) *pomimo* dobrych chęci, nie rozumiemy, jakie znaczenie dla wiernych mogłaby mieć ta historia. Tok., 161; (...) cicho nucił jedną z tych melodii, których *pomimo* swojej głuchoty zapomnieć nie potrafił. Jur., 17; *Pomimo* przeraźliwego zimna i strug deszczu wszyscy czekają na przybycie kandydata. Ż/263/2000; (...) poszukuje sposobów na to, by podtrzymać wzajemną atrakcyjność *pomimo* upływu lat. P-S, 110

Fraz. *pomimo woli* 'bezwiednie, odruchowo, machinalnie' (SJPD)

Sem. wykładnik przyzwolenia; wskazuje na współwystępowanie niesprzyjających lub przeciwdziałających okoliczności

Pragm. dawne połączenie z biernikiem już nieaktualne (błąd)

Stat. 10

⁴⁴ Por. np. *Pomiędzy lasami stała leśniczówka...*; *Pomiędzy drzewami biegła droga...*; *Pomiędzy ludźmi czuł się najlepiej*. SPP s. v. *pomiędzy*.

Kom. Ze względu na bliskie pokrewieństwo z formą *mimo* przyimek wtórny *pomimo* z przedrostkowym *po* posiada taki sam zakres funkcji; może tylko dzięki obecności dodatkowego semu nieco dobitniej podkreśla zaistniałą przyczynę (por. *mimo*). Jednak pod względem frekwencji ustępuje swojemu równoznacznikowi.

W użyciu również wtórne spójniki: *pomimo że*, *pomimo iż*, *pomimo to*

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Poniżej

Etym. z przysł. *poniżej* 'niżej w stosunku do jakiegoś punktu odniesienia'; poświadczenia użycia – z biernikiem – już z połowy XVIII w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

(...) kula przeszła go w okolicy pasa, tuż poniżej kamizelki kuloodpornej (...). *Ż*/256/2000; (...) może znaleźć się poniżej poziomu morza. Sub., 112; Leciał (...) 49 m poniżej dopuszczalnego poziomu. *Ż*/50/98

2.

(...) mają poniżej 13 lat. GW/233/2000; Przy zawartości tlenu poniżej 10% nie byłoby ognia (...). Sub., 115; (...) najwięcej jest gatunków, które trwały stosunkowo krótko (poniżej 1 mln lat) (...). Wei., 59; O 22. temperatura nie spadła poniżej 30 stopni. Gret., 116; Chodzi o pozwolenie na zwrot VAT sklepom o obrocie poniżej 400 tys. zł (...). *Ż*/104/99

Fraz. *cios poniżej pasa* 'nieuczciwe zagranie'
poniżej wszelkiej krytyki 'na niskim poziomie, bez żadnej wartości' (SJPD)

Sem. 1. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie pod czymś, niżej w stosunku do jakiegoś punktu odniesienia

2. wykładnik relacji aproksymatywnej; wskazuje na niedostateczną miarę czegoś: 'mniej niż'

Stat. 3 + 10 = 13

Kom. Nadal żywa funkcja przysłówkowa, np. *Poniżej rozciągały się łąki*.

por. **powyżej**

Not. ISJP, SWJP (1, 2), SJP (1, 2), SJPD (1, 2)

Pośrodku

Etym. z połączenia przyimka właściwego *po* z *rzecz. środek*; wyrażenie to zleksykalizowało się jako przyimek wtórny dopiero na początku XIX w., w funkcji lokatywnej⁴⁵

Skł. z dopełniaczem.

Egz. (...) pośrodku spienionej wody stoi jakiś facet (...). Konw., 49; Wszyscy w Europie znają tę dziwną budowlę wzniesioną pośrodku Warszawy (...). Konw., 63; Staęła pośrodku pokoju (...). Chwin, 41; Pośrodku tłumy amerykańskich literatów, wydawców i dziennikarzy stałem w salonie nowojorskiego Pen-Clubu (...). Konw., 69

Sem. wykładnik relacji przestrzennej lokalizacji; oznacza 'w środkowym punkcie przestrzeni'
syn. *na środku, w środku*

Stat. 7

Kom. SJPD podaje za SW dawniejszą funkcję *pośrodku* 'wśród': (...) *wędrówki (...) pośrodku obcych ludów (...)*. Mickiewicz; ale jej zanik zauważa już SJP.

W niektórych kontekstach forma *pośrodku* może pełnić oboczną funkcję przysłówkową, por. *Staęła pośrodku*.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Pośród

Etym. rozwinął się z wyrażenia przyimkowego *po* + *śród* 'środek'; trwa nieprzerwanie od XIV w. do dziś⁴⁶, od początku oprócz funkcji lokatywnych przyimek ten może wskazywać na okoliczności akcesoryjne⁴⁷

Skł. z dopełniaczem

Egz. Oko szuka dużych skupisk zieleni, sadów jabłoni i śliw, *pośród* których powinny być dachy chat, obór i stodół. Mił., 261; (...) i że nie ma *pośród* swych zabranych z Monachium

⁴⁵ Zob. M. Lesz-Duk, 1993a, s. 405.

⁴⁶ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 404.

⁴⁷ Takie konteksty podaje Maria Lesz-Duk. M. Lesz-Duk, 1993b, s. 103.

- rzeczy nic ciepłego (...). Odoj., 552; Miejski targ był w tym czasie pełen pustych portfeli, walizek z wyłamanymi zamkami i kradzionych ubrań, pośród których krążyli zagłodzeni oberwańcy (...). Tul., 64; (...) by pośród zawilgości tropić zardawnione niedbalstwo fabrycznych buchalterów. Tul., 59
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na umieszczenie przedmiotu w otoczeniu czegoś, między kim lub czym
- Stat. II
- Kom. Wymaga od rządzonego rzecz. Im. Tylko w relacjach uabstrakcyjnionych, zbliżonych do funkcji okolicznika akcesoryjnego *pośród* łączy się także z rzeczownikami w lp: (...) *pośród doskonałej harmonii wszelkich odcieni szarości ludzie w czapkach nasuniętych na oczy przemykali chyłkiem (...)*. Tul., 56; *Pośród takiego właśnie propagandowego krajobrazu światopoglądowego prawica stoi dziś z rozdziawioną gębą. Ż/112/99.*
- Inne dawne znaczenie lokatywne przyimka *pośród* – ‘w środkowym miejscu’ – wyraża dziś pokrewny przyimek wtórny *pośrodku*, np. (...) *tym gołym facetem pośrodku Wilenki jestem ja*. Konw., 49; *Stałęta pośrodku pokoju (...)*. Chwin, 41; por. **pośrodku**.
- Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Powyżej

- Etym. z przysł. *powyżej* ‘wyżej w stosunku do jakiegoś punktu odniesienia’; co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. 1.

Chłopaki kokieteryjnie podwijają nogawki granatowych, mundurowych gaci, żeby (...) opalić nogi także powyżej kolan. GW/Wysokie Obcasy/40/99

2.

(...) pracownicy pracowali powyżej dopuszczalnej liczby godzin nadliczbowych. Ż/263/2000; Tymczasem przy 21% tlenu rośliny zawierające powyżej 15% wilgoci nie palą się. Sub., 115; (...) zarabiają (...) znacząco powyżej średniej (...). Ż/45/99; (...) gwiazdy powyżej pięciokrotnej masy naszego

- słońca po wypaleniu się w ich wnętrzach całej dyspozycyjnej energii atomowej muszą się zapadać (...). Lem, 76
- Fraz. *mieć czegoś powyżej uszu* 'znosić coś ponad granice wytrzymałości' (SJPD)
- powyżej gardła* 'do przesyłu, do przejedzenia' (SJPD)
- Sem. 1. wykładnik funkcji przestrzennej; wskazuje na położenie nad danym punktem orientacji
2. wykładnik relacji aproksymatywnej; wskazuje na miarę ilości przewyższającej określony poziom: 'więcej niż'
- Stat. $1 + 9 = 10$
- Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *Po tym wszystkim, co powyżej zostało przykładowo przytoczone, widać (...)*. Lem, 78.
- por. **poniżej**
- Not. ISJP, SWJP (1, 2), SJP (1), SJPD (1, 2)

Prócz

Etym. Pochodzenie niepewne. Aleksander Brückner, wskazując na staro-cerkiewno-słowiański źródłosłów *prok* 'reszta', chciałby dalej tę formę wiązać z wpływami języków ruskich, choć nie wyklucza też możliwości rodzimej genezy od przyimka *pro* z sufiksem *k* (SE, s. v. *prócz*). Zdaniem Mieczysława Karasia nietypowość *pro* na gruncie polskim już od najdawniejszych czasów musi prowadzić do wyjaśnienia, że *procz* (dzisiejsze *prócz*) jest pożyczką. Najprawdopodobniej czeską, wspartą dodatkowo oddziaływaniem języka ukraińskiego⁴⁸. W polszczyźnie od połowy XV w., notowany także w postaci *procza*, a od w. XVI *oprócz*. Z tego okresu pochodzą też zaświadczenia z *prócz* w funkcji przysłówkowej 'z wyjątkiem, wyjąwszy, tylko', która utrzymuje się jeszcze w następnym stuleciu, aż w miarę ustalania się funkcji przyimkowej słabnie i ginie. Od strony semantycznej *prócz* od początku odnosi się zarówno do znaczenia 'sine, praeter = bez, poza', jak i do 'extra = poza'⁴⁹.

⁴⁸ Szczegółowe i poparte licznymi cytatami rozważania są w: M. Karaś, 1971, s. 327-336.

⁴⁹ M. Karaś, 1971, s. 329-330.

- Skl. z dopełniaczem
- Egz. a) w funkcji włączającej: Tym razem prócz zwykłego ładunku statek przywiózł z Cagliari oddział piętnastu żołnierzy hiszpańskich. H-G, 46; (...) winna temu była, prócz wieku, jakaś organiczna wada Wicekróla. H-G, 40; Prócz kontrowersyjnego filmu „Pola X” francuskiego reżysera Leosa Caraxa oraz ekranizacji „Czasu odnalezionego” Prousta (...) krytycy oczekują zwłaszcza „Naszego szczęśliwego życia” debiutanta Jacques'a Maillota. GW/110/99; Prócz tego w skład tej atmosfery wchodziły (...). Sub., 117
- b) w funkcji wyłączającej: Prócz morderców sami dobrzy ludzie, he, he. Redl., 196; Jadł wszystkie owoce prócz tru-skawek. SWJP; Wszyscy wyjechali prócz niego. SJP
- Sem. wykładnik funkcji inkluzywno-ekskluzywnej; może wskazywać na włączenie czegoś we wspólny zakres, zbiór lub wyłączenie jako wyjątku z zakresu, zbioru; tę a nie drugą z dwu alternatywnych funkcji przyimka determinuje kontekst⁵⁰.
- syn. *oprócz*
- Pragm. książk.
- Stat. 11
- Kom. Obecnie większą frekwencją charakteryzuje się *oprócz* (48 zaświadczeń wobec 11 z *prócz*). Będąc wykładnikiem tych samych relacji semantyczno-składniowych, wypiera swój chronologicznie starszy odpowiednik. Zasady kształtowania kontekstu dla przyimka *prócz* są identyczne jak dla *oprócz*. Funkcję wyłączającą przyimek *prócz* pełni tylko w użyciu przy zaimkach uogólniających (pozytywnie lub negatywnie): *wszystko, wszyscy, żaden, nic, nikt*, a w cytowanym przykładzie *sami: sami dobrzy ludzie*. Włączającą zaś przy frazach bez takich zaimków, często (ale nie obligatoryjnie) przy współdziałaniu takich wskaźników dołączenia, jak

⁵⁰ Ten tradycyjny opis przyimka *prócz* kwestionuje Andrzej Bańkowski, stawiając hipotezę jednej i tej samej funkcji semantycznej, różnie tylko interpretowanej w zależności od specyficznie różnych struktur kontekstu: „Przyimek *prócz* zapowiada w tekście określenie, które trzeba ze zbioru wyłączyć, żeby się on zawarł w drugim z dwu wchodzących w grę zbiorów.”; zob.: 1977, s. 148.

też, także, również, i, jeszcze, dodatkowo, ponadto, w cytowanym przykładzie zwłaszcza: oczekują zwłaszcza...

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Przeciw

- Etym. genezy przymiotnikowej: z *protiw* 'przeciwny' (SE, s. v. *przećiw*); w polszczyźnie już od XVI w. (cyt. I.)
- Skł. z celownikiem
- Egz. Ten satyryczny obraz rodziny nie jest jednak wymierzony przeciw niej. P-S, 115; (...) no i szła demonstracja radykałów protestujących przeciw wojnie w Iraku. Głow., 5; Do prokurator zaczęły wpływać wnioski przeciw Siwcowi i Kwaśniewskiemu. GW/237/2000; Wszystkie te szpady renesansowego *bravo* Michał Anioł skierował przeciw swojej własnej starości. Przyb., 16; Ta kultura właśnie jest naturalną zaporą przeciw szaleństwu. Terl., 11
- Fraz. *być przeciw* 'nie zgadzać się'
mieć co przeciw komu, czemu 'mieć zastrzeżenia do kogo, czego' (SJPD)
wierzyć przeciw ościeniowi 'przeciwstawiać się przeznaczeniu'
- Sem. wykładnik relacji kontraryjnej; oznacza wrogość i działanie przeciwne
syn. *przeciwno*
- Stat. 56
- Kom. SJPD zawiera dane do obserwacji ewolucji znaczenia i łączliwości przyminka *przeciw*. W XVIII w. możliwe były użycia w funkcji dotyczenia, ściślej odniesienia treści niechętnych uczuć do konkretnej osoby, por. (...) *uprzedzenie przeciw cudzoziemcom*. (Krasicki). Stąd zapewne rozwinęło się to znaczenie, ogarniając i inne wyrazy (nawet: *obowiązki przeciw swym poddanym*). Nie przetrwało ono jednak próby czasu. Dziś relacja kontraryjna wyrażana konstrukcją z przyminkiem *przeciw* może zbliżać się semantyką do swoiście pojmowanej funkcji celowej, gdzie fakt komunikowany implikowanym rzecz. ujmuje się jako niepożądany, antycel. Dotyczy to

zwłaszcza związków z czasownikami *protestować*, *demonstrować*, *manifestować*, *głodować* i pochodnymi rzeczownikami, np. *4 tys. pracowników (...) protestowało w sobotę przeciw polityce rządu (...)*. GW/50/99; *(...) rozpoczęli w sobotę głodówkę przeciw likwidacji placówki*. GW/62/99.

por. **przeciwko**

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Przeciwko

Etym. z przymiotnika *protiv* + *ko* (SE, s. v. *przeciw*); w polszczyźnie co najmniej od XVI w. (cyt. L)

Skł. z celownikiem

Egz. Latem przeprowadzono tam nietypową akcję przeciwko drogowym piratom. *Ż*/263/2000; Niejednokrotnie rzeczona pasywność wyższych wymiarów jest interpretowana jako argument przeciwko ich istnieniu. Sokoł., 52; Będę zeznawać przeciwko niej. Buk., 18; W osiemnastym roku życia wyruszył przeciwko lwu kiterońskiemu (...). Wer., 228; Po raz pierwszy tak otwarcie wystąpił przeciwko bogom. Wer., 239

Fraz. *mieć coś przeciwko* 'nie zgadzać się'

Sem. wykładnik funkcji kontraryjnej; wskazuje na działania podjęte i skierowane wbrew czemuś
syn. *przeciw*

Stat. 76

Kom. Podobnie jak *przeciw* + celownik również konstrukcje z przyimkiem *przeciwko* mogą w tych samych warunkach sygnalizować relację kontraryjną z odcieniem celowości, np. *(...) rodzice protestowali przeciwko likwidacji szkół (...)*. GW/62/99.

por. **przeciw**

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Przy okazji

Etym. z wyrażenia: *przy* + miejscownik lp rzecz. *okazja* 'sposobna chwila, możliwość', przez stadium przysł. złożonego *przy okazji*

Skł. z dopełniaczem

- Egz. W Rzymie z relacjami o podobnej wymowie spotykamy się przy okazji przygotowywania ekspedycji do Kartaginy przez Scypiona w 204 r. p.n.e. Duc., 165; (...) których dalekosiężne plany ujawnią się dopiero przy okazji jesiennego pogrzebu SdRP. Ż/114/99; Widać to było również przy okazji działań Rosji w Czeczenii (...). Ż/91/99
- Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na równoczesność akcji z wydarzeniem o charakterze bardziej doniosłym, spektakularnym
syn. *podczas*
- Stat. 3
- Kom. Również w funkcji przysłówkowej: *Wstąp do mnie przy okazji* (SPP).
Ciekawe, że powstały z udziałem tego samego rzecz. wtórny przyimek z *okazji* jest wykładnikiem innej relacji – przyczyny. Silniejszy okazuje się więc wpływ przyimka pierwotnego na semantykę całości połączenia.
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa)

Przy pomocy

- Etym. z przyimka właściwego *przy* oraz miejscownikowej formy rzecz. *pomoc* ‘pomaganie, wsparcie’; funkcjonuje w polszczyźnie od XVIII w.⁵¹
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) dobry Bóg, *przy pomocy* udaru mózgowego, powołał go do siebie (...). Nep., 17; (...) gdyby mógł się od nich uwolnić *przy pomocy* kawałka żelaza? Wojt., 95; (...) gdy bowiem *przy pomocy* dźwigu pływającego braci Himmel wydobyto kadłub „Sterna” (...). Chwin, 11; (...) zależy przede wszystkim od tego, *przy pomocy* jakich parametrów opisano jej nośniki (...). Twor., 218; (...) zawiadywali nim *przy pomocy* namiestników. Lab., 209
- Fraz. pol. *zawracanie kotka przy pomocy młotka* ‘czynność bezsensowna, bezcelowa’
- Sem. wykładnik akcesoryjnej relacji narzędzia; wskazuje na osobę, rzadziej przedmiot, pomocne przy danej czynności

⁵¹ Za: M. Lesz-Duk 1993b, s. 107.

- Stat. 13
 Kom. Ciąg *przy pomocy* – mimo długiej tradycji użycia – wciąż jest dość słabo zleksykalizowany, o czym świadczy możliwość dokonania różnorodnych przekształceń (*przy jego pomocy, przy których pomocy* itp.). Interesującym faktem pozostaje istnienie antonimicznej struktury *bez pomocy*, np. *Gaja wyłoniła z siebie Uranosa bez pomocy Erosa (...)*. Leng., 151; *Gaja (...) bez pomocy innego elementu wyłoniła Uranosa (Niebo)*. Leng., 155.
 Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Razem z

- Etym. z wieloznacznego przysł. *razem* 1. ‘łącznie, wspólnie’ i 2. ‘jednocześnie, wraz’ + z (śląd rekcji narzędnika); użycia co najmniej od połowy XVIII w. (cyt. 1.)
 Skł. z narzędnikiem
 Egz. 1.
 (...) sztorm zmywa te reszki razem z piaskiem do morza. Boch., 63; Razem z odkrytymi Saturn ma 22 księżyce (...). *Ż./253/2000*; (...) Salome chwyciła go w ramiona i razem z nim tańczy dalej. Szturc, 11; (...) i poszturczywał go ołówkiem, żeby śmiał się razem z nim. Tul., 74; Razem z Paulem przeżraliśmy jedenaście powstań narodowych... Huelle, 20
 2.
 (...) jeszcze nie ma sztucznej inteligencji, ale (...) razem z jej pojawieniem się nastanie nowa era (...). Lem, 69;
 Fraz. *wyrwać coś razem z korzeniami* ‘pozbyć się czegoś raz na zawsze, skutecznie’
 Sem. 1. wykładnik funkcji socjatywnej i atrybutywnej; wskazuje na dodatkowe osoby, zwierzęta lub przedmioty rozszerzające sferę podmiotu
 syn. *łącznie z, wespół z, wraz z*
 2. wykładnik funkcji temporalnej z odcieniem warunkowym
 syn. *wraz z*
 Stat. 45 + 1 = 46
 Kom. por. **wraz z**
 Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SJP (przysł.), SJPD (bez kwalifikacji do cz. mowy)

Rodem z

- Etym. z narzędnikowej formy rzecz. *ród* 'pochodzenie, urodzenie' + z (śląd rekcji narzędnika); prawdopodobnie pod wpływem fraz. *być rodem skąd* 'być kim z pochodzenia, urodzić się gdzie'
- Skł. z narzędnikiem
- Egz. (...) celebруемy rygory obyczajowe rodem z epoki wiktoriańskiej (...). P-S, 117; Z pomocą żargonu rodem z psychologii humanistycznej (...). Ż/41/99
- Sem. wykładnik funkcji genetycznej; wskazuje na pochodzenie
- Stat. 2
- Not. ISJP (cyt.), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Skutkiem

- Etym. Najwcześniejszy przykład użycia przyimka wtórnego *skutkiem* pochodzi z końca XVIII w. Pojawieniu się w charakterze przyimka przyczynowego narzędnikowej formy rzecz. *skutek* 'następstwo działania, rezultat, wynik' sprzyjało występowanie w polszczyźnie narzędnika przyczyny, który w XVIII w. był jeszcze żywotny, choć zasięg jego zastosowań był wówczas ograniczony. Okres ekspansji przyimka *skutkiem* przypada na XIX stulecie. W materiale z XX w. przyimek ten pojawia się już o wiele rzadziej⁵².
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Spór wybuchł skutkiem nieporozumień. SWJP; Pracował ponad siły, skutkiem czego nadwreżył sobie rękę. SJP
- Sem. wykładnik relacji przyczynowej z odcieniem rezultatywnym syn. *wskutek*, *na skutek*, *w wyniku*, *z powodu*
- Pragm. rzad.
- Stat. 0
- Kom. Brak wystąpień przyimka *skutkiem* w najnowszych tekstach wytłumaczyć można konkurencją tożsamych znaczeniowo pokrewnych form: *wskutek* oraz *na skutek*, z dość licznymi

⁵² Anna Pasoń przedstawia szczegółowo mechanizm kształtowania się funkcji przyimkowej tego przyimka na tle genetycznie pokrewnych: *w skutku*, *wskutek* i *na skutek*, cytując konteksty z różnych epok. Zob. A. Pasoń, 1976, s. 51-54; wcześniej to samo w: A. Pasoń, 1972, s. 127-129.

obecnie poświadczeniami. Na przykład *Wskutek nieroztropności zostałem ośmieszony*. Lib., 62; (...) *na skutek kryzysu finansowego stopa bezrobocia się podwoiła* (...). GW/50/99. Zahamowanie rozwoju przyimka *skutkiem* zbiegło się z równoczesną preferencją form złożonych i mogło być spowodowane obawą przed błędem językowym, por. formalnie podobne i długo kwestionowane *celem* (wobec poprawnego *w celu*) oraz do dziś uznawane za niepoprawne *drogą* (wobec akceptowanych *w drodze, na drodze*).

por. **na skutek, wskutek**

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (s. v. *skutek*), SJPD (podhasło *skutek*)

Spomiędzy

Etym. z ubezdźwięcznionego przyimka z i przyimka *po* między, który z kolei jest połączeniem *po* i *między* pochodzącego od rzecz. *miedza*; ukształtował się w w. XVIII i funkcjonuje do chwili obecnej⁵³

Skł. z dopełniaczem

Egz.

1.

(...) patrzył w sufit, jakby spomiędzy jego niewidocznych szczelin podglądał najskrytsze zakamarki nieba (...). Jur., 16; (...) w odpowiedzi spomiędzy suchych warg wydobywa się szep (…). GW/Magazyn/46/2000

2.

Książka ta wyróżnia się spomiędzy innych powieści. Wybrali delegatów spomiędzy siebie. SPP; Spomiędzy ofert wybrał najlepszą. Zebrani wyłonili spomiędzy siebie przewodniczącego. SWJP

Sem. 1. wykładnik orientacji przestrzennej ablatywnej; oznacza, że czynność kieruje się od wewnątrz jakiegoś zbioru przedmiotów (lub różnych części obiektu) nazwanego implikowanym rzecz. na zewnątrz

2. wykładnik funkcji partytywnej; wskazuje na pochodzenie części z całości, wybór kogoś lub czegoś jednego z wielu ludzi, przedmiotów

⁵³ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 408.

syn. *spośród*

Pragm. rzad.

Stat. 2 + 0 = 2

Kom. w znaczeniu 2. zwykle w połączeniu z wyrazami o znaczeniu 'wybrać', 'wyróżnić', 'wytypować' itp.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Spośród

Etym. o złożonej budowie morfologicznej (z + *po* + *śród* 'środek'); notowany jest od połowy XIX w.⁵⁴

Skł. z dopełniaczem

Egz. Dlaczego spośród czterech Ewangelistów tylko jeden o tym wspomina? Huelle, 17; Jego prywatna firma, pierwsza spośród krajów Europy Wschodniej, rozpocznie (...). Róż., 29; (...) wyłaniając spośród rozlicznych form działalności ludzkiej twórczość (...). Lab., 203; Spośród dziesiątków zdarzeń (...) najwyższą lokatę zajmowało bezapelacyjne wiadome wypracowanie Rożka. Lib., 63; (...) wybranych spośród wybitnych badaczy, odkrywców i uczonych (...). Ż/64/99

Sem. wykładnik funkcji partytywnej; wskazuje na wiele punktów wyjściowych czynności wyodrębniania

Stat. 34

Kom. Łączy się zawsze w lm. SWJP, objaśniając znaczenie *spośród*, podaje jego przyimkowy ekwiwalent – *spomiędzy*. Pod hasłem *spomiędzy* zaś – *spośród* (ale tylko w znaczeniu: 'wskazywanie na zbiór, środowisko będące przedmiotem wyboru, wyodrębniania lub wyróżniania czegoś'). Jednak w przeglądanych przeze mnie tekstach ten przyimek nie wystąpił, chociaż podstawienie go do cytowanych kontekstów zamiast *pośród* daje zupełnie naturalny efekt. SJPD notuje jeszcze jeden ekwiwalent: *spośrodką*, i to w dwóch znaczeniach: 1. 'z samego środka, z wnętrza czego' i 2. 'spomiędzy kogo lub czego; spośród'. Wynika stąd, że dzisiejsza funkcja partytywna powstała z pierwotnej orientacji przestrzennej (por. też cyt. SWJP: *Spomiędzy chmur wyjrzało słońce*).

⁵⁴ Za: M. Lesz-Duk, 1993, s. 405.

Osobliwe użycie zamiast *pośród*: (...) *jakie prawdopodobieństwo, że pośród dzieci twego prapradziadka przeżyje właśnie to, które zrodzi twego dziadka?* Mił., 311.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Środkiem

Etym. z narzędnikowej formy rzecz. *środek* 'miejsce środkowe'; przez stadium przysł. *środkiem*, dawn. *śrzodkiem* 'pośrodku'; w użyciu co najmniej od drugiej połowy XVII w. (cyt. I.)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Wczoraj *środkiem* wsi rumak cwałował. Haras., 7; *Środkiem* bezkresnej równiny, pierwszą klasą pociągu pasażerskiego (...) wrócił z wojny Felek Chmura. Tul., 57; (...) gdy jak na skały wpadali na nich marynarze, których *środkiem* ulicy Solnej niosła najwyższa fala. Tul., 71; (...) irytował się Slotzki, krocząc *środkiem* hali. Tul., 74

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej perlatywnej; wskazuje na ruch przebiegający w centralnej części wydzielonej przestrzeni

Stat. 5

Not. SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy)

Śród

Etym. z rzecz. *śród* o znaczeniu 'środek'; w funkcji przyimkowej używany już od XV w.⁵⁵

Skł. z dopełniaczem

Egz. Siadam za stołem *śród* moich rodaków – mięczaków. Konw., 55; *Śród* wielu zadziwiających zjawisk w literaturze światowej spostrzegam i takie, które potocznie filmowcy nazywają „zwolnionymi klatkami”. Konw., 56; Ogromny ruch *śród* gawronów. Konw., 62; (...) wędrującym jaskrawozieloną łąką *śród* brzoź i opadających ku ziemi obłoków (...). Jur., 14

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; lokalizuje czynność przestrzennie w stosunku do jakichś wielu obiektów lub zjawisk

Pragm. przestarz., książk.

Stat. 4

⁵⁵ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 405.

- Kom. Obecnie wyrażenie przyimkowe *śród* + dopełniacz wychodzi z użycia, ustępując konstrukcji z chronologicznie późniejszym i konkurencyjnym przyimkiem *wśród*. Zachowuje się z rzadka w języku pisanym. Ma wyraźnie odczuwany archaizujący wydźwięk.
por. **wśród**
- Not. ISJP, ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Tytułem

- Etym. z narzędnikowej formy rzecz. *tytuł* 'podstawa prawna, powód, racja'; dowody użycia z pierwszej połowy XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Tytułem zasygnalizowania problemów, wskażmy kilka z nich. Jak., 269
- Fraz. *tytułem próby* 'na próbę'
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na motyw działania, zazwyczaj prawną podstawę czegoś
- Pragm. ofic.; nie zawsze poprawne (NSPP)
- Stat. 1
- Not. ISJP (przysł.), SWJP, SJP (cyt.), SJPD („wyraz”)

U boku

- Etym. z wyrażenia: *u* + miejscownik lp rzecz. *bok* 'prawa lub lewa strona'; dawniej też w połączeniu *przy boku*, w obecnym składzie używane co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Nie pozostanie u boku Wicekróla (...). H-G, 43; (...) aby (...) przymierzyła się do kandydowania na wiceprezydenta u boku któregoś z kandydatów. *Ż*/55/99; (...) celem było utworzenie, u boku armii polskiej, legionu amerykańskiego. *Ż*/61/99
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na obecność przy kimś, przy czymś
- Stat. 3
- Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *Zawiesić miecz u boku* (SJP).
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

U góry

- Etym. z wyrażenia: *u* + miejscownik lp rzecz. *góra* 'wyższa część czegoś'; przez etap przysł. *u góry* 'w górnej części'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. adres nadawcy piszemy *u góry* koperty (Wójcik 1979, 154)
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na obecność w górnej części przedmiotu, obszaru
- Stat. 0
- Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *Bluzka u góry była wykończona falbanką* (NSPP).
- Not. brak notowań

U progu

- Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *u* z miejscownikową formą rzecz. *próg* 'początek, wstęp'; co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. U progu XI w. Pomorzanie wytworzyli podstawowe czynniki rozwoju własnej kultury. Lab., 215; U progu kampanii prezydenckiej trzeba odpowiedzieć sobie na pytanie (...). *Ż*/115/99; (...) poświęconego „Etyce w reklamie u progu trzeciego tysiąclecia”. *Ż*/108/99; Byłoby jednak lepiej, gdyby u progu wstrząsu, jakim będzie domykanie się rokowań z UE (...). *Ż*/258/2000
- Fraz. *stać (stanąć) u progu czegoś* 'zacząć, zapoczątkować coś'
- Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na moment blisko poprzedzający jakieś wydarzenie
syn. *na progu, na początku*
- Stat. 4
- Kom. por. **na progu**
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

U schyłku

- Etym. z wyrażenia: *u* + miejscownik lp rzecz. *schyłek* 'moment końcowy, kres'; używane co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Księga ta niestety przypadła *u schyłku* starożytności (...). Sokoł., 31; Już *u schyłku* X w. ujawnił się jeden ośrodek

- państwowy w Gdańsku (...). Lab., 208; Dziadkowi przeszkadzał drobiazg, małe niedopatrzenie, pewna pomyłka, która zaszała u schyłku jego – jak myślał – dni. Jur., 12
- Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na moment końcowy wydarzenia
syn. *na schyłku, pod koniec*
- Stat. 6
- Kom. por. **na schyłku**
- Not. SWJP (cyt. s. v. *schyłek*), SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

U stóp

- Etym. z połączenia przyimka *u* z miejscownikową formą przenośnego znaczenia rzecz. (Im) *stopy* ‘dolna część czegoś wysokiego, masywnego, podnóże’; poświadczenia użycia z przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) Marię Magdalenę stojącą u stóp Krzyża (...). Gret., 128; (...) a potem u stóp wulkanu [obserwował] rozbiegającą się na wszystkie strony rozległą pajęczynę dróg (...). Odoj., 555; Miasto u stóp gór. SJP
- Fraz. *leżeć, czołgać się u czyichś stóp* ‘być poddanym, niewolnikiem’ (SJP)
składać u stóp ‘ofiarowywać, dawać w ofierze’ (SJP)
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokaltywnej; wskazuje na położenie w dolnej części lokalizatora
syn. *w dole*
- Stat. 2
- Not. ISJP (fraza przysłówkowa), SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

Wbrew

- Etym. z dawnego wyrażenia przyimkowego: *w* + *brew* ‘oko w oko, naprzeciw’; w polszczyźnie poświadczone co najmniej od XVIII w.⁵⁶
- Skł. z celownikiem

⁵⁶ Za: W. Doroszewski, 1968, s. 178–179. Zob. też SE, s. v. *brew*.

- Egz. (...) uśpił go wbrew jego woli. Leng., 157; Wbrew rozsądkowi, Paweł przestał zachowywać się jak inni (...). Mił., 295; Zgromadzenie akcjonariuszy, wbrew przewidywaniom, przebiegło spokojnie. GW/200/2000; Szyby w oknach, które – wbrew służącej – tyle razy myła własnymi rękami. Chwin, 38; Na haju wbrew woli GW/37/2000
- Fraz. *wbrew pozorom* ‘inaczej niż się wydaje’
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej przyzwolenia; wskazuje na przeciwstawną okoliczność
- Stat. 40
- Kom. Do relacji sposobowej zbliża się izolowane użycie *wbrew + sobie*: *Pani mąż zachowywał się wbrew sobie*. Str., 36. W. Doroszewski odnotowuje również warunkową funkcję przyimka wtórnego *wbrew*: *Wbrew mojej woli – nie ruszysz się*⁵⁷. Są to jednak wystąpienia sporadyczne i silnie warunkowane kontekstowo.
- Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

W celu

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *cel* ‘to, do czego się dąży, co się chce osiągnąć’
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Astronomia kontynuuje obserwacje w celu dokładnego zbadania orbit nowych obiektów. *Ż*/253/2000; NASA wyśle dwa samojezdne roboty na Marsa w celu poszukiwania tam śladów wody (...). *Ż*/188/2000; (...) część rady miejskiej mota spiszek w celu zdyskredytowania innych radnych, takich jak ja. Buk., 24; (...) przekraczają granicę w celu zakupu alkoholu i papierosów (...). *Ż*/199/2000
- Sem. wykładnik funkcji celowej
syn. *celem*
- Pragm. ofic.
- Stat. 22
- Kom. Łączy się z nazwami czynności.
por. *celem*
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

⁵⁷ W. Doroszewski, 1968, s. 178–179.

W charakterze

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *charakter* 'postać, forma'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Nie da rady przemknąć przez życie w charakterze motylka. Konw., 51; Najchętniej zaakceptowałbyś mnie w charakterze kukły (...). Str., 39; Nie udało się wykorzystać zgromadzenia w charakterze wiecu wyborczego. GW/200/2000; (...) towarzyszącego Armii Konnej w charakterze korespondenta. Ż/61/99; (...) duchowni nie będą zatrudniani w charakterze akwizytorów (...). Ż/53/99
- Sem. wykładnik funkcji dopowiedzenia
syn. *jako, w roli*
- Stat. 5
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.)

W ciągu

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *ciąg* 'odcinek czasu'; co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Wszystkie grupy rozwiązań powstały w ciągu 50 mln lat (...). Raf., 307; W ciągu trzech tygodni zawałił się niemal cały pokojowy dorobek kilku lat. Ż/247/2000; (...) prezydent musi - w ciągu 21 dni - podpisać ustawę. GW/100/99; (...) w ciągu jednego dnia słońce obsuszyło trochę miasto (...). H-G, 56; Każde życzenie marynarza mogło zostać spełnione w ciągu jednej chwili (...). Tuł., 71
- Sem. wykładnik temporalnej funkcji miary zdarzeń; wskazuje na czas trwania czynności lub stanu
syn. *w przeciagu, na przestrzeni*
- Stat. 99
- Kom. Mniej typowa dla przyimka wtórnego *w ciągu* jest funkcja temporalna umieszczania czynności w określonym momencie odcinka czasu. Do relacji tej zbliżone są użycia: (...) *w kościołach parafialnych (tytułarnych) celebrowano (...) jedną mszę świąteczną w ciągu dnia*. Bor., 18 (...) *jedynie papież odprawiał w święto Bożego Narodzenia trzy msze (o północy, o świcie i w ciągu dnia)* (...). Bor., 18 (4 razy).

Zawsze – również przy oznaczaniu stosunków czasowych temporalizacji – w *ciągu* łączy się z leksemami duratywnymi, wyznaczającymi pewne odcinki miary czasu: *sekunda, godzina, dzień, tydzień...* itp., również kontekstowe, np. *wieczór, życie* (dla czterech wyodrębnionych w komentarzu użyć wyłącznie *dzień*). Charakterystyczny jest tu też brak określenia kwantyfikującego typu: *w ciągu jednego, dwu* itp. dni.

por. w **przeciągu**

Not. ISJP, SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W czasie

Etym. genezy odwyrażeniowej: *w* + miejscownik lp rzecz. *czas* ‘wyodrębniona pora, okres dziejowy’; w użyciu przynajmniej od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Notabene introny są w ogóle wyrzucane w czasie ekspresji z RNA (...). Klos., 63; Ogromna większość szczątków została wydobyta w czasie wykopalisk (...). Boch., 61; (...) w czasie Ostatniej Wieczery Chrystus nie tylko pił z uczniami wino, ale i łamał się z nimi chlebem. Gret., 140; A mnie by się podobało opisać, jak kto się zachowywał w czasie dżumy. Wojt., 83; Z jedną wyszedł przed remizę w czasie dyskoteki (...). Tok., 19

Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na okres, w którym ma miejsce zdarzenie
syn. *podczas, w trakcie*

Stat. 78

Kom. łączy się z rzeczownikami, które – choćby kontekstowo – zawierają w swojej strukturze semantycznej pojęcie czasu jako pewnego umownego odcinka. Będą to pory dnia, pory roku, nazwy miesięcy oraz wydarzeń o charakterze okazjonalnym, np. wojna, wizyta, modlitwa, rok szkolny, zaraza itp.

Not. SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

W dole

Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *dół* ‘niższa część czegoś’; zapewne przez stadium przysł. ‘w zagłębieniu, najniższym punkcie czegoś’

Skł. z dopełniaczem
Egz. (...) wylądowało stado, główki w dole ekranu. Redl., 210
Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na umieszczenie przedmiotu w dolnej części lokalizatora
Stat. I
Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa: np. *Śpią chaty w dole.*
Not. ISJP (fraz przysłówkowa)

W drodze

Etym. z wyrażenia: *w + drodze* (miejsownik lp rzecz. *droga* 'metoda, sposób działania')

Skł. z dopełniaczem
Egz. W październiku 1962 r. w drodze referendum dokonano zmiany konstytucji (...). Sk., 108; (...) najwyższe stanowisko w państwie zdobył w drodze wyborów powszechnych przedstawiciel lewicy (...). Sk., 110; Chcą powetować stratę dzieckiem otrzymanym w drodze zapłodnienia in vitro. GW/233/2000; (...) domagając się przeprowadzenia określonych reform nie w drodze aktów sądowych, lecz ustaw. Sk., 112

Fraz. *w drodze wyjątku* 'wyjątkowo'; *w drodze łaski*
Sem. wykładnik funkcji sposobu
Pragm. ofic.
Stat. 6
Kom. por. **drogą, na drodze**
Not. ISJP (fraz przysłówkowa), SWJP, SJP („w użyciu przyimkowym”), SJPD (jak obok)

W duchu

Etym. z połączenia: *w + miejscownik lp rzecz. duch* 'idea, myśl'

Skł. z dopełniaczem
Egz. Rząd czyni to (...) w duchu respektowania priorytetów ustalonych przez prezydenta. Sk., 108; (...) poddając je przeróbce w duchu „trzeciej drogi”. Ż/59/99; (...) unifikacja w duchu Kaluzy-Kleina napotkała nieprzewidywane trudności (...). Sokół., 48; Zagadkowe słowa, ale w duchu mojej „relacji o stanie wyjątkowym”. H-G, 57

Fraz. *w duchu* 'w myśli, skrycie' (przyst.)

- Sem. wykładnik funkcji sposobu z odcieniem stosowności, odpowiedniości
syn. *w myśl*
- Stat. 5
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP (tylko przysł.)

W dziedzinie

- Etym. odwyrażeniowe: *w* + miejscownik lp rzecz. *dziedzina* 'sfera zainteresowania, działania'; używane co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Jest najlepszym w Rosji specjalistą w dziedzinie funkcjonowania człowieka w sytuacjach ekstremalnych, a także w dziedzinie inżynierii psychologicznej. GW/Wysokie Obcasy/ 40/99; (...) nanizacyjny trend w dziedzinie procesorów. Lem, 71; (...) są całkowicie bezowocne w dziedzinie moralności czy też sztuki. Marz., 24
- Sem. wykładnik funkcji dotyczenia z odcieniem przestrzennym; odnosi dane fakty do jakiejś ogólniejszej sfery zjawisk będących przedmiotem uwagi
syn. *w sferze, w zakresie*
- Stat. II
- Kom. Struktura na granicy zleksykalizowania w funkcji przyimkowej. Obecnie dość liczne są także konteksty, w których rzecz. *dziedzina* wchodzi w skład wyrażen przyimkowych o charakterze luźnych konstrukcji składniowych, np. *w dziedzinie: Dzięki inżynierii genetycznej walka z chorobami zakaźnymi może przenieść się w dziedzinę gastronomii. Ż/50/98; z dziedziny: (...) nie mam na myśli całego arsenału argumentów z dziedziny krytyki literackiej (...). Ż/69/99.*
- Not. ISJP (cyt.), SWJP

Wedle

- Etym. prawdopodobnie stara (jeszcze z XV w.) pożyczka czeska *wedle*; kiedyś też w znaczeniu lokatywnym: 'wzdłuż, obok, koło, przy, blisko'⁵⁸

⁵⁸ Informacje podają za: T. Brajerski, 1957, s. 289-300.

Skł. z dopełniaczem
Egz. 1.
W dalszych analizach wygodniej je będzie systematyzować wedle odcinków spektrum kolorystycznego (...). T., 168; (...) bywa, że nie znany nam mechanizm (...), wyłowu poszukiwanych słów, niejako pozwała się, wedle tego, jak szwankuje, po trosze „zdemaskować”. Lem, 80; (...) ma się wrażenie, że wedle wręcz jakichś absurdalnych dyrektyw (...). Ryl., 19

2.

Wedle niektórych Żydów prawdziwie koszerny jest tylko paschalny bimber ze śliwek lub ziemniaków. Róż., 15; Taki ma być, wedle lewicy laickiej, stan świadomości nowoczesnego Europejczyka. Ż/112/99; Arystofanes nawiązał do popularnego mitu ateńskiego, wedle którego król tracki Te-reus zgwałcił swoją szwagierkę Filomełę (...). Leng., 158; Wedle pani Stein tylko powrót Hanemanna na Delbrück Allee mógł rozproszyć złą aurę (...). Chwin, 23

Fraz. przysłowie: *Wedle stawu grobla*. (SJP)

Sem. 1. wykładnik funkcji odpowiedniości; wskazuje na zgodność z konkretnym wzorcem
syn. *na podstawie, zgodnie z*

2. wykładnik modalności (ściślej; stosunku nadawcy do autorstwa sądu)

syn. *według, zdaniem*

Pragm. przestarz., książk.

Stat. $5 + 14 = 19$

Kom. W znaczeniu 1. łączy się z rzeczownikami osobowymi i nieosobowymi (lub ich zaimkowymi ekwiwalentami), które w swojej strukturze semantycznej zawierają pojęcie wzorca: wskazują na materialny, konkretny wzór czegoś: np. rasa, stawka, kodeks lub wskazują na podstawę, lub kryterium czynności: np. zasada, reguła, konwencja, wzorzec, ordynacja, koncepcja, projekt, pomysł itp. Dla 2. - w połączeniu z rzecz. nazywającym osobę (należą tu imiona własne osób oraz pospolite: ksiądz, policjant, prezydent, projektodawca, rzecznik, opiekun itp.; nazwy instytucji - własne np. ZUS, KPEiR i pospolite, np. policja, agencja,

prasa, gazeta itp.), jej sąd lub działanie werbalne (oświadczenie, informacja, określenie, zalecenie, zapewnienie, relacja i in.), także pośrednio komunikujące ten sens (sondaż, statystyka, wyniki, szacunki, dane, obliczenia itp.).

por. **według**

Not. ISJP, SWJP (1), SJP (1), SJPD (1)

Według

Etym. Formacja *według*, zapisana po raz pierwszy w roku 1500, powstała przez przeniesienie przedrostka *we-* z prawdopodobnej pożyczki czeskiej *wedle* do polskiego *podług*. W odróżnieniu od etymologicznie pokrewnego przyimka *wedle* występującego również w znaczeniu lokatywnym: 'wzdłuż, obok, koło, przy, blisko' i względnym: 'dla, w sprawie (czegoś)', *według* od początku swojego istnienia oznacza tylko 'zgodnie z'⁵⁹

Skł. z dopełniaczem

Egz. I.

Filmy, które znajdują się wkrótce w tv i w kinach, nakręcono według gustów młodzieży. *Ż.*/50/98; Potencjalny realizator powinien rozrzucać tekst (...) według własnej koncepcji (...). *Róż.*, 18; (...) pojedynek nie toczy się według reguł fair play (...). *Wer.*, 235; (...) nie żądał co łaska, ale według taryfy (...). *Gret.*, 134

2.

Według niej przesłuchanie tych trzech świadków może mieć istotne znaczenie. *GW*/126/99; Według autorów ustawy przyznanie się ma im zapewnić czyste sumienie (...). *GW*/274/99; Według tego księdza, dur, jaki ogarnął ludzkość, nie może być długotrwały (...). *Mił.*, 296; (...) wegetuje według mędrców Wschodu (...). *Konw.*, 46; Według jednomyślnego sądu było to prawdziwe morderstwo. *H-G*, 48; Według informacji „*Życia*” obaj byli razem w tym samym pensjonacie. *Ż.*/114/99; Według najnowszych danych z Kosowa deportowano już 517 tysięcy ludzi. *Ż.*/84/99

⁵⁹ Informacje podaje za: T. Brajerski, 1957, s. 289-300.

- Sem. 1. wykładnik funkcji odpowiedniości, stosowności; wyraża znaczenie 'odpowiednio, stosownie do czegoś, zgodnie z czymś'
syn. *zgodnie z, na podstawie*
2. wykładnik modalności; oznacza odniesienie głoszonego sądu do jego autora
syn. *zdaniem*
- Pragm. używa się skrótu wg (bez kropki), odczytywanego jako cały wyraz
- Stat. 30 + 177 = 207
- Kom. W 2. grupie zaświadczeń zwraca uwagę specyficzny szyk przyimka - występowanie na początku zdania - co da się wytłumaczyć względami stylistycznymi. Wskazujący na stosunek nadawcy do autorstwa sądu człon okolicznikowy *według* + dopełniacz alternatywnie może być umieszczony między grupą podmiotu i orzeczenia: *Szkoły wyższe, według projektodawców, funkcjonowałyby na podstawie akredytacji trzech innych, już istniejących uczelni (...)*. Ż/69/99. Taki jednak porządek wydaje się mniej naturalny.
- Zebrane przykłady użycia przyimka *według* zdają się potwierdzać spostrzeżenia Danuty Buttler o wtórnej repartycji funkcjonalnej pary: *według* i *podług*⁶⁰ (a przynajmniej wycofywanie się *według* z funkcji 'zgodność z konkretnym materialnym wzorcem'). Na 207 odnotowanych użyciach tego przyimka zaledwie 30 wyraża relacje odpowiedniości, stosowności, a i z tego połowa odnosi się do wzorca abstrakcyjnego (pomysł, koncepcja, założenie, staż pracy itp.).
- SPP odnotowuje jeszcze jedną szczegółową funkcję *według* 'w porządku czego': *Wykaz wagonów według numerów*. W badanych tekstach nie zaobserwowałam jej.
- por. **wedle**
- Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

⁶⁰ Zob. D. Buttler, 1968c, s. 432, to samo w: 1981, s. 116. Por. hasło *podług* wraz z przypisem.

W efekcie

- Etym.** z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. efekt 'rezultat, wynik'; w funkcji przysłówkowej połączenie to notowane jest od połowy XIX stulecia, pierwsze przykłady użycia przyimkowego tego wyrażenia są o pół wieku późniejsze⁶¹
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** Do roku 2002 w efekcie modernizacji liczba dostępnych pokoi ma się zwiększyć do 11753. GW/114/99; W efekcie długotrwałych negocjacji udało się wyznaczyć datę konferencji pokojowej. SWJP
- Sem.** wykładnik funkcji przyczynowej z odcieniem rezultatywnym syn. *w następstwie, w wyniku, w rezultacie*
- Pragm.** rzad.
- Stat.** 1
- Kom.** Jedyny cytat ten pochodzi z drobnych wiadomości prasowych, co zdaje się wspierać tezę Marii Kniagininowej, że struktura *w efekcie* szerzy się obecnie w języku dziennikarskim, konkurując z innymi wtórnymi przyimkami przyczynowymi z odcieniem rezultatywnym – *dzięki, skutkiem, wskutek i na skutek*⁶². Chyba jednak tej konkurencji nie sprosta.
- Not.** ISJP (fraza przysłówkowa), SWJP (wyrażenie)

Wespół z

- Etym.** genezy przysłówkowej: *wespół* 'wspólnie, razem'; z wynika z narzędnikowego rządu przyimka wtórnego; jako przyimek co najmniej od XVII w. (cyt. l.)
- Skł.** z narzędnikiem
- Egz.** Al wespół z Amadeusem Ž/253/2000 (tytuł); Prowadził cały ten interes wespół z rodziną. SWJP
- Fraz.** dawn. *trzymać wespół z kim, czym* 'być czyjś stronnikiem, zwolennikiem czegoś' (SJPD)
- Sem.** wykładnik funkcji socjatywnej; wskazuje na osoby rozszerzające sferę działającego podmiotu
- Pragm.** książk.
- Stat.** 1

⁶¹ Zob. A. Pasoń, 1976, s. 55–57.

⁶² M. Kniaginina, 1963, s. 148. To samo: A. Pasoń, 1976, s. 57.

Not. ISJP, SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD (jak obok)

Wewnątrz

Etym. z przysł. *wewnątrz* stanowiącego połączeniem dwu wymarłych wyrazów: przyimka *wn* oraz rzecz. *qtr* 'wnętrze, wnętrzości'; w polszczyźnie obecny od XVIII w.⁶³

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) *wewnątrz* grobu nie dostrzegł żadnej trumny, był on pusty. Odoj., 552; Woda jest zestalona na powierzchni i *wewnątrz* planety. Sub., 118; Czasem waliło (...) *wewnątrz* jego ciała (...). Tok., 21; Jednakże rząd Blaira natrafia na opozycję *wewnątrz* własnej partii. Ż/59/99; (...) zmienność *wewnątrz* gatunku (...). Boch., 46; *Wewnątrz* profesji hierarchia wygląda tak: (...). Ż/45/99

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie w obrębie wydzielonej i zamkniętej przestrzeni sferycznej lub zbiorowiska

Stat. 13

Kom. Systemowo przyimek *wewnątrz* łączy się z dopełniaczem rzeczowników konkretnych o znaczeniu 'wydzielona i zamknięta przestrzeń', jak: budynek, świątynia, ciało, klatka piersiowa, grób. Występuje też z innymi leksemami rzeczownikowymi, które kontekstowo nabierają takiej semantyki, np. partia, profesja, gatunek, siedlisko (= zamknięta struktura złożona z elementów). *Wewnątrz* pełni obocznie funkcję przysłówkową, por. *Znalazł się wewnątrz*. Podobnie jak mniej zaawansowana w procesie leksykalizacji synonimiczna struktura *we wnętrzu*.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

We wnętrzu

Etym. z wyrażenia: *we* + miejscownik lp rzecz. *wnętrze* 'środek, głąb'; użycie potwierdzone od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

⁶³ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 412; por. też SE, s. v. *wnętrze*.

- Egz. (...) żyjemy we wnętrzu Lewiatana (...). Mił., 306; (...) zdawało się podtrzymywać jasność we wnętrzu pokoju (...). Odoj., 533; (...) miejsca wielu niepodstawowych barw na powierzchni czy we wnętrzu modelu sferycznego (...). T., 167
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; sygnalizuje obecność czegoś w trójwymiarowej ograniczonej przestrzeni
syn. *wewnątrz*
- Stat. 4
- Kom. Nowsza postać równoznacznego *wewnątrz*; por. **we-wnątrz**. O mniejszym stopniu leksykalizacji świadczy m.in. możliwość innych połączeń z rzecz. *wnętrze*, np. z przyimkiem *do*: *Dziewczyzna pociągnęła go za sobą do wnętrza któregoś z sąsiednich domów*. Tok., 163.
- Not. SJPD (cyt.)

W głąb

- Etym. z wyrażenia: *w* + biernikowa forma rzecz. *głąb* 'wnętrze, miejsce położone daleko od skraju'; co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Przyjezdni zaglądali w głąb przyprószonej popiołem ulicy (...). Tul., 55; Jada powoli w głąb budynku, popatrując czujnie na boki. Żur., 24; (...) i ktoś od strzechy do strzechy ogień płonąca żagwią poniósł w głąb wsi (...). Haras., 534; Szukał otworu idącego w głąb ciała (...). Tok., 164
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej adlatywnej; sygnalizuje ruch do wnętrza obiektu będącego lokalizatorem
- Stat. 13
- Kom. Przyimek *w głąb* regularnie występuje przy czasownikach ruchu, jak: *iść, jechać, pobiec, ponieść, posunąć się, cofnąć się, rzucić* itp., a także przy czasownikach oznaczających patrzeć: *zajrzeć, spojrzeć* itp. Obocznie przysł.: *Zmarniał, oczy mu zapadały w głąb*. (SJP)
- Not. SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

W głębi

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *głąb* 'wnętrze, miejsce oddalone od brzegu, początku czegoś'

- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Prawda i najwyższa wartość leżą w głębi tego, co na powierzchni. Przyb., 20; Siada na krzesło w głębi pokoju. Ryl., 39; Kafar firmy Lehra z Dresden powoli posapywał w głębi wykopu dawnej fosy (...). Chwin, 35; (...) jakieś szczególnie odporne organizmy przetrwałyby gdzieś w głębi litosfery (...). Wei., 54
- Fraz. *w głębi ducha (duszy)* 'w myśli, skrycie' (SJP)
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na umieszczenie przedmiotu w dalszej, głębszej części lub na dalszym planie czegoś
- Stat. 10
- Kom. Też przysł.: *Z okna widać plażę, a w głębi morze.* (SJP)
- Not. ISJP, SWJP, SJP (cyt.)

W imieniu

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *imię* 'nazwa, nazwisko'; przez fraz. *czynić coś w czyimś imieniu*, dawn. *imieniem czyim* lub *w imię czyje* 'w zastępstwie'; co najmniej od pierwszej połowy XVII w. (cyt. I.)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Byłbym przeto niezmiernie zobowiązany, jakoż i wdzięczny w imieniu moich przełożonych (...). Lib., 72; Wydają wyroki w imieniu II Rzeczypospolitej. Ż/45/99; Szef niemieckiego rządu przeprosił Chiny „w imieniu Niemiec i NATO” za sobotni atak. GW/110/99; Owacje, które w imieniu debiutantki zebrał (...). Ż/63/99
- Sem. wykładnik funkcji komutatywnej; wskazuje na zastępstwo w danej czynności, stanie
- Stat. 10
- Kom. łączy się z rzeczownikami nazywającymi osoby (również prawne).
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W imię

- Etym. z wyrażenia: *w* + biernik lp rzecz. *imię* 'nazwa'; w użyciu co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem

Egz. Znosił to jednak w imię nadrzędnego dobra. Mił., 297; Czy jednak pozbawianie odrębności krajowych w imię powszechnego dostosowania się i upraszczania (...). GW/200/2000; Nasza społeczność nie godzi się, by ministrowie w imię „religijnej solidarności” wzywali ochotników do walki. GW/81/99; (...) w konflikcie, który prowadzi się w imię wartości i norm (...). Ż./82/99; Czy nie przedkładałby on „nieingerencji” w imię nieotwierania bałkańskiej puszkii Pandory? Ż./82/99

Fraz. *w imię ścisłości* ‘zeby być dokładnym’

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na motyw sankcjonowany społeczną aprobatą

Stat. 9

Not. ISJP (fraz. przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Wkoło

Etym. z wyrażenia: *w* + *koło*, przez stadium przysł. *w koło* ‘w krąg, ze wszystkich stron czegoś’ (Karaś 1972; 70); używane na pewno już w pierwszej połowie XIX w. (cyt. I)

Skł. z dopełniaczem

Egz. statyczne: Wkoło domu rósł las. SWJP

ruch: (...) jak przegonię kilka razy towarzysza dyrektora wkoło tej sali (...). Ż./247/2000; Gonili się wkoło domu. NSPP

Fraz. pot. *w koło Macieju* ‘bez końca, wciąż to samo’ (przysł.)

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej okalania

syn. *dokoła*, *dookoła*, *naokoło*, *wokoło*, *wokół*

Pragm. łączna pisownia

Stat. 1

Kom. Pisane oddzielnie w funkcji przysł.: 1. ‘na wszystkie strony’, np. *rozglądać się w koło*; 2. ‘ciągle’, np. *mówić w koło to samo*.

por. *dokoła*, *dookoła*, *naokoło*, *wokoło*, *wokół*

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

W końcu

Etym. z połączenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *koniec* ‘moment końcowy’

- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Ceny ropy naftowej wróciły do rekordowo niskiego poziomu osiągniętego w końcu ubiegłego roku. *Ż/41/99*; W końcu września Bank Handlowy poinformował (...). *Ż/269/2000*; (...) w końcu III lub na początku II w. p.n.e. (...) *Duc.*, 171
- Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na moment końcowy zdarzenia
syn. na końcu, pod koniec
- Stat. 3
- Kom. Możliwa funkcja przysłówkowa (modalizatora) 'wreszcie', np. *W końcu się odezwał.*
por. **na końcu, pod koniec**
- Not. brak notowań w funkcji przyjmkowej

W miarę

- Etym. z wyrażenia: *w* + biernik lp rzecz. *miara* 'wielkość przyjęta za jednostkę porównywalną'; dawniej z przyimkiem *pod* *pod miarę czego* 'jednocześnie'; w obecnej postaci co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) powietrze (...) w miarę ruchu w górę ochładza się, a następnie skrapla się. *Sub.*, 111; (...) w miarę postępu badań, status niektórych gatunków może ulec zmianie. *Szlach.*, 123; (...) odpowiedź na nie wyłoni się stopniowo, w miarę rozwoju opowiadania. *H-G*, 48; Narastały one potem w miarę ustalania się osadnictwa (...). *Lab.*, 205
- Fraz. *w miarę możliwości* (pot. *w miarę możności*) 'w stopniu, w jakim to będzie możliwe, jeżeli zdarzy się okazja, sposobność' (SPP)
przysłowie: *Apetyt rośnie w miarę jedzenia* (SJP)
- Sem. wykładnik funkcji temporalnej z odcieniem warunkowym; wskazuje na zmiany zachodzące w trakcie trwania danej czynności
- Stat. 12
- Kom. Też przysł. *w miarę* 'akurat, tyle, co trzeba'
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (cyt.)

W miejsce

- Etym.** z wyrażenia: *w* + biernik lp rzecz. *miejsce* 'wolna przestrzeń, którą można zająć'
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** Blair nie wie, co albo kogo wstawić w miejsce dziedzicznych lordów (...). *Ż*/285/98; Nowym liderem Unii Pracy w miejsce Ryszarda Bugaja zostanie Marek Pol. *Ż*/50/98; Wkrótce swojego kandydata, w miejsce odchodzącego Jana Szafranca, zaproponuje prezydent. *Ż*/93/99; Pragmatyzm w miejsce teologii *Ż*/124/99 (tytuł)
- Sem.** wykładnik funkcji komulatywnej; wskazuje na zmianę z odcieniem konkretnego kierunku
syn. *zamiast*
- Pragm.** pot., lepiej: *zamiast* (NSPP)
- Stat.** 5
- Kom.** Danuta Buttler wskazuje na istotne zróżnicowanie semantyczne przymków *w miejsce* i *zamiast*. Podczas gdy pierwszy wyraża relację o treści bardziej przestrzennej, drugi jest wykładnikiem abstrakcyjnego stosunku zamienności. Mieszanie zakresów ich użycie budzić musi zastrzeżenia normatywne⁶⁴.
- Not.** ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP

W myśl

- Etym.** z wyrażenia *w* + biernik lp rzecz. *myśl* 'pomysł, przekonanie, idea'; w użyciu co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** W myśl mieszczańskiej moralności rozróżniały jednak związki stałe (...) od związków niestałych. GW/115/99; W myśl zaleceń metody genetycznej stosowanej w historiografii każdy temat należy rozpatrywać w kategoriach czasu, przestrzeni i rzeczy. Lab., 202; W myśl tej tendencji, byt świata (...) jest zawieszony na jednej jedynej nitce (...). Marz., 15; (...) w myśl bowiem idei Platońskiej, idee są ideałami (...). Marz., 27
- Sem.** wykładnik funkcji odpowiedniości z odcieniem modalnym (ściślej: odniesieniem treści sądu do jęgo autora)

⁶⁴ Zob. D. Buttler, 1986c, s. 427-428.

syn. *wedle, według, zgodnie z*

Stat. 13

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W następstwie

Etym. Powstał z połączenia przyimka właściwego *w* z miejscownikową formą rzecz. *następstwo* definiowanego bądź jako 'to, co następuje po czymś', bądź 'to, co wynika z czegoś'. Pierwsze przykłady użycia tego przyimka pochodzą z końca w. XVIII (historyczna funkcja temporalna), współczesna relacja przyczynowa rozwinęła się dopiero pod koniec XIX stulecia. Na powstanie przyimkowej funkcji tego wyrażenia mógł oddziaływać wpływ składni rosyjskiej, w której *vsledstvie* występuje już od XVIII w.⁶⁵

Skł. z dopełniaczem

Egz. W następstwie zderzenia z asteroidą na zawsze zniknęły z powierzchni Ziemi grupy organizmów (...). Wei., 66

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej z odcieniem rezultatywnym
syn. *na skutek, skutkiem, wskutek, w efekcie, w rezultacie, w wyniku*

Stat. 1

Kom. Jak zauważa Anna Pasoń, ze względu na swój książkowy charakter przyimek wtórny *w następstwie* stosowany jest rzadko, przede wszystkim w języku prac naukowych i publicystyki prasowej⁶⁶. Nie notują go jako odrębnego hasła współczesne słowniki, choć pojawia się jako synonim innych przyimków przyczynowych z odcieniem rezultatywnym⁶⁷.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SJPD (cyt.)

W nawiązaniu do

Etym. wzmocnienie treści wielofunkcyjnego przyimka prostego *do* semantyką rzecz. nawiązanie 'inspirowanie się, wykorzystanie wzorca': *do* > *w nawiązaniu do*

⁶⁵ Dzieje powstania tego przyimka wraz z historycznymi kontekstami przedstawia A. Pasoń, 1976, s. 55-56.

⁶⁶ A. Pasoń, 1976, s. 54.

⁶⁷ Zob. SWJP s. v. *w wyniku* oraz *w rezultacie*.

Skł.	z dopełniaczem
Egz.	W nawiązaniu do poprzedniego listu zawiadamiamy, że... SWJP
Sem.	wykładnik przyczyny syn. <i>w związku z</i>
Pragm.	lepiej: <i>nawiązując do...</i> (NSPP)
Stat.	0
Not.	SWJP

Wobec

Etym. Podstawą tego przyimka był rzecz. *obec* (obocznie: *obiec*, *obiecz*) 'ogół, powszechność'. W XVI w. skostniała forma tego rzecz. w bierniku z przyimkiem *w* stała się przysł. o treści 'ogólnie, razem, w ogóle' lub 'wprost, bezpośrednio, w oczy'. W w. XIX przysłówkowy charakter tej formy zanika, zachowując się jedynie w związku frazeologicznym *wszem wobec*. Obok użycie przysłówkowych już w XVI stuleciu pojawiają się przykłady potwierdzające funkcję przyimkową tego wyrazu. Przyimek *wobec*, sygnalizował pierwotnie – zgodnie ze swoją budową słowotwórczą – stosunek prezentacji przestrzennej: 'w obecności czyjej, w obliczu kogo', dopiero od początku XIX w. występuje w funkcji okolicznika akcesoryjnego, a od drugiej połowy XIX w. kształtuje się w funkcji określenia względu. Z tego okresu pochodzą też sporadyczne przykłady użycia tego przyimka w funkcji przyczynowej⁶⁸

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

z adresem osobowym: Ale ja zawsze odczuwałem jakąś czołobitną bojaźń wobec tej cząstki Ziemi wystrzelonej w kosmos, wobec tego starego zęba, wyrwanego z gęby ziemskiego globu, wobec tej bezludnej wyspy, tkwiącej na oceanie nieba. Konw., 59; Ja też zawiniłam wobec ciebie. Stroń., 44; Przystępstwo twoje to kłamstwo, jakiego dopuściłeś się wobec siebie samego. Szturc, 17;

⁶⁸ Na podstawie: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 101 i 106 oraz D. Buttler, 1986a., s. 353 i 1988, s. 75. Więcej szczegółów podaje A. Pasoń w: 1976, s. 38-40.

z adresatem nieosobowym. Miały być one wyrazem sprzeciwu wobec brutalności wojny na Bałkanach. *Ż/114/99*; Jesteśmy bezbronni wobec każdej koszernej hucpy (...). *Ryl.*, 35; (...) ostatnio coraz bardziej dystansował się wobec polityki Słobodana Miloszevicia *GW/100/99*

2.

Wobec spodziewanej dużej liczby takich wniosków powstanie specjalny wydział (...). *Ż/44/99*; (...) wobec pochodzącej konsumpcyjnej kultury masowej opór jest daremny (...). *Mił.*, 297; Wobec kompromitacji i klęski lewicowych systemów ekonomicznych, wobec kompromitacji i zbrodni lewicowych systemów politycznych, jedyną sferą pozostaje szansa lewicy: obyczajowość. *Ż/112/99*

3.

Złoty zyskał wczoraj na wartości wobec dolara. *GW/274/99*; (...) zwyczajna kura domowa (...) jest wobec komputera ostatniej generacji Einsteinem. *Lem*, 66; Nawet najdroższy samochód ma znikomą wartość wobec ludzkiego życia (...). *GW/116/99*; (...) tłumacza po prostu pozycję ludzi wobec bogów. *Leng.*, 146

Fraz. *stanąć (znaleźć się) wobec konieczności, groźby itp.* (SJP)
Sem. 1. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje na osobowego lub nieosobowego adresata czynności, stanu uczuciowego lub skłonności

syn. *w stosunku do, względem*

2. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na zwykłą bądź niepomysłną, przymusową okoliczność
syn. *z powodu, w związku z, w obliczu*

3. wykładnik funkcji porównawczej; wskazuje na przedmiot porównania lub względnego odniesienia
syn. *względem, w stosunku do, w odniesieniu do, w porównaniu z*

Stat. $163 + 8 + 8 = 179$

Kom. Ze względu na ogrom znaczeń dziś funkcję przyimka wórnego *wobec* można by nazwać „ogólnorelacyjną”, tzn. przyimek zatracił swe etymologiczne znaczenie i stał się ogólnym znakiem odniesienia do siebie treści dwóch wyrazów. Jego użyciom towarzyszy zachwianie tradycyjnej łączliwości

słów. Jeszcze SPP⁶⁹ podaje wyłącznie związki: *przeciwdziałać czemu, wrażliwy na co, przychylny dla kogo lub komu, szacunek dla (rzad. do) kogo, usprawiedliwić przed kim*, które dziś są wypierane przez konstrukcje *z wobec: przeciwdziałanie wobec przejawów chamstwa* (za: Ekspansja...); (...) *wrażliwość wobec lokalności i jej holorytu*. *Ż/69/99*; (...) *wypowiedzi przychylnych wobec ZChN*. *Ż/63/99*; (...) *po monologu kłaniasz się (...) z należytym szacunkiem wobec krytyka z „Timesa”* (...). Huelle, 19; (...) *usprawiedliwiłem wobec swego wewnętrzniego kolegium sędziowskiego* (...). Konw., 68.

Jak zauważa Danuta Buttler, przyimek *wobec*, dziś już słowotwórczo niewyrazisty, bywa usuwany przez struktury przyimkowe o żywej treści leksykalnej – *w obliczu, w stosunku do*⁷⁰: *Jeśli stojący w obliczu parlamentarnej eksterminacji lordowie przyjęliby tę taktykę* (...). *Ż/285/98*; *Złoty wczoraj umocnił się w stosunku do dolara i euro*. *GW/54/99*. Wchodzi w użycie też wyrażenie *w obecności*: (...) *skłonni są je wypowiadać w obecności dziennikarzy*. *Ż/63/99*, eliminując prawie zupełnie szczegółową funkcję wskazywania na osoby obecne przy danej czynności: (...) *prawo do ogłoszenia prelekcji wobec znakomitego grona*. *Ż/64/99*. W funkcji przysłówkowej *wobec* jest składnikiem wyrażenia *wszem wobec* albo *wszem wobec i każdemu z osobna* o znaczeniu ‘publicznie, do wszystkich’. Możliwa też funkcja spójnikowa: *wobec tego* ‘zatem, więc’.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

W obliczu

Etym. z połączenia przyimka *w* z miejscownikiem lp rzecz. *oblicze*; być może pod wpływem zwrotu *stać w obliczu czegoś* ‘znaleźć się w przymusowej sytuacji’; z przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

⁶⁹ S. v.: *przeciwdziałać, wrażliwy, przychylny, szacunek, usprawiedliwić*. NSPP nie podważa tych uwag.

⁷⁰ D. Buttler, 1967b, s. 79.

- Egz. (...) nie jest w stanie, w obliczu trudności stworzonych przez swój sposób podejścia, uciec od odwołania się do założonej w badaniach całości (...). Jak., 277; (...) w obliczu kwitującej gospodarki Bush postanowił (...). *Ż*/258/2000; (...) prawdopodobieństwo przegłosowania ustawy w obliczu groźby prezydenta o rozwiązaniu parlamentu wynosi 0,4 (...). Jak., 266; Argumenty ideowe ustępują jednak w obliczu największej słabości Izby Lordów – braku demokratycznego mandatu. *Ż*/285/98
- Fraz. *w obliczu prawa* ‘wediug prawa’
stanąć, znaleźć się w obliczu czegoś ‘przed groźbą niebezpieczeństwa’
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na przymusową okoliczność
syn. *wobec*
- Pragm. książk.
- Stat. 6
- Kom. W niektórych kontekstach przyczynowy przyimek wtórny *w obliczu* nabiera odcienia warunkowości, np.: (...) *polega na wystąpieniu pewnej reakcji (...) w obliczu zastosowania pewnych środków (...)*. Jak., 266.
- Not. ISJP (fraz. przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W obrębie

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *obręb* ‘zasięg, zakres czyichś wpływów, działań’; w użyciu co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) jest to już grzech w obrębie samej statystyki. Kor., 226; (...) wpływ doboru na całość zmian w obrębie genomu jest jednak niewielki. Raf., 303; Tymczasem w obrębie AWS-u (...) wciąż nie podjęto decyzji o wyborze wspólnego kandydata do prezydentury. *Ż*/115/99; Ta polityczna poprawność naprawdę obowiązuje jedynie w obrębie szeroko rozumianego Zachodu. *Ż*/91/99; (...) chcą i muszą pełnić taką funkcję w obrębie naszej cywilizacji. *Ż*/91/99
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej z odcieniem dotyczenia; lokalizuje dane fakty w jakiejś sferze abstrakcyjnej

syn. *w dziedzinie, w ramach, w sferze, w zakresie*
Stat. 25
Not. SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

W obronie

Etym. z wyrażenia *w* + miejscownik lp rzecz. *obrona* 'bronienie, ochrona'; możliwe, że pod wpływem zwrotu *stawać w czyjejs obronie* 'bronić'; od połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Związek apeluje do społeczeństwa o mobilizację w obronie wartości. GW/237/2000; (...) PPPP będzie popierała wszelkie akcje w obronie przyrody (...). Róż., 28; (...) była to także wojna w obronie praw człowieka i demokracji. Ż/91/99; (...) w czasach rycerskich wypraw w obronie Ziemi Świętej. Gret., 127

Fraz. *stawać, występować w obronie kogoś, czegoś* 'bronić'

Sem. wykładnik funkcji interesywnej; wskazuje na działanie w czyimś interesie, dla czyjejs korzyści
syn. *na rzecz*

Stat. 6

Not. SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

W odniesieniu do

Etym. wzmocnienie przyimka pierwotnego: *do* > *w odniesieniu do*; używane od połowy XIX w.⁷¹

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

(...) zastrzegały sobie prawa własności w odniesieniu do informacji dotyczącej nowego leku (...). Klos., 62; Konstytucja ta w odniesieniu do przyjętego ustroju politycznego jest dwuznaczna i niejasna (...). Sk., 104; Postępy germanizacyjne na Pomorzu trzeba (...) rozpatrywać oddzielnie w odniesieniu do Pomorza Zachodniego i Wschodniego (...). Lab., 211; (...) zdefiniowany w powyższy sposób w odniesieniu do pewnej klasy zjawisk fizycznych (...). Sokoł., 53

⁷¹ Za: D. Butler, 1988, s. 75.

2.

W odniesieniu do II dekady lutego żywność i napoje bezalkoholowe podrożały o 0.6 proc. (...). *Ż*/75/99; (...) w II dekadzie lutego nie zmieniły się ceny – w odniesieniu do I dekady (...). *Ż*/51/99

- Sem. 1. wykładnik funkcji dotyczenia z odcieniem porównawczym; wskazuje na punkt odniesienia danego faktu
syn. co do, wobec, w stosunku do
2. wykładnik funkcji porównawczej; wskazuje na ogólne zestawienie faktów
syn. w stosunku do, w porównaniu z
- Pragm. ofic.
- Stat. $16 + 2 = 18$
- Not. ISJP, SWJP, SJP (cyt.), SJPD (fraz.)

W odpowiedzi na

- Etym. z urzędowego zwrotu: *w odpowiedzi na...* (*pismo, list...itp.*)
z rzecz. odpowiedź w znaczeniu 'reakcja na coś'
- Skł. z biernikiem
- Egz. Papież Jan Paweł II, w odpowiedzi na prośby biskupów z całego świata, zapowiedział wydanie specjalnej dyspensy. *Ż*/51/99; Ma w nim przedstawić swoją wizję przyszłej Europy w odpowiedzi na wizję szefa dyplomacji niemieckiej (...). GW/233/2000; (...) powstała jeszcze w 1987 r. w odpowiedzi na wodzowskie zapędy Lecha Wałęsy (...). *Ż*/37/99; Rosyjski rząd chce ograniczyć import cukru z Polski w odpowiedzi na wprowadzenie w zeszłym roku ograniczeń w imporcie rosyjskiego węgla. GW/81/99
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej z odcieniem rezultatywnym; wskazuje na czyjąś reakcję, będącą skutkiem jakiegoś wydarzenia
- Pragm. ofic.; lepiej: *odpowiadając na* (SPP, NSPP)
- Stat. 5
- Not. SWJP

W odróżnieniu od

- Etym. przyimek o złożonej budowie: *w* + miejscownik lp *rzecz. odróżnienie* + *od* jako wynik reakcji czas. podstawowego:

odróżnić (od kogo, czego); udział formy odsłownej w tym schemacie pozwala przypuszczać wpływ składni obcej (germ.), możliwa też analogia do *w porównaniu z*; co najmniej z przełomu XIX i XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) w odróżnieniu od wielu mitów wschodnich, opowieść ta w dość niejasny sposób przedstawia sam proces stworzenia (...). Leng., 155; W odróżnieniu od symetrii relatywistycznej wyższe wymiary wydają się mniej płaskie (...). Sokoł., 51; (...) analogii – w odróżnieniu od proporcji matematycznych – nie da się całkowicie zredukować do podobieństwa stosunków. Twor., 204; W odróżnieniu od wojny w Zatoce Perskiej, trudno wskazać na wymierny motyw gospodarczy lub geopolityczny. Ż/82/99

Sem. wykładnik funkcji porównawczej różnicującej
syn. *w opozycji do*

Stat. 6

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP (bez kwalifikacji), SJP (wyrażenie), SJPD (wyrażenie)

Wokoło

Etym. ukształtowany na bazie rzecz. *okoł* 'koło, obwód, okrąg', przez stadium przysł. *w okoł*, później *wokoło* 'ze wszystkich stron'; w użyciu co najmniej od połowy XVI w. (cyt. I)

Skł. z dopełniaczem

Egz. lokalizacja: (...) wszyscy stali wyczekująco wokoło łóżka (...). Odoj., 561

ruch: Zawodnicy biegali wokoło stadionu. SWJP

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej; wskazuje na położenie lub ruch ze wszystkich stron czegoś
syn. *wokół, wkoło, dokoła, dookoła, naokoło*

Stat. 1

Kom. Również przysł., np. *Wokoło panowała zima* (SPP).
por. **wokół, wkoło, dokoła, dookoła, naokoło**

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Wokół

Etym. z rzecz. *okoł* 'okrąg, koło', przez stadium przysł.

Skł. z dopełniaczem

Egz. I.

lokalizacja: Raczej nie wątpimy w trójwymiarowość przestrzeni wokół nas (...). Sokół, 29; W przestrzeni wokół niej zapanuje kosmiczny mróz. Wei., 54; (...) zdmuchnę dmuchawce rosnące wokół nas (...). Haras., 18; Rozejrzałabyś się wokół siebie, na przykład.. Str., 40

ruch: Konie (...) galopowały wokół areny wysypanej piaskiem. Tul., 65; Małpa może też obracać się wokół liny (...). Sokół., 46; Owija go wokół widelca i niesie do ust. Ryl., 32; (...) zegar z obracającymi się w galopie wokół tarczy wskazówkami nie pojawiał się już więcej. Odoj., 549

2.

(...) poprawiła się atmosfera wokół tego wydarzenia. GW/199/2000; Koalicyjna debata toczy się też wokół przeszłości MSWiA. GW/114/99; (...) zrobiono wokół tej sprawy niesprawiedliwą kampanię. Ż./114/99; Na decyzje tę wpłynęła ołoczka medialna wokół rolniczych protestów (...). Ż./75/99

Fraz. *owinąć kogoś wokół (dokoła, dookoła) [małego] palca*
'całkowicie sobie podporządkować'

Sem. I. wykładnik funkcji przestrzennej; wskazuje na położenie lub ruch ze wszystkich stron czegoś

syn. *wokoło, dokoła, dookoła, naokoło*

2. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje na sprawę, której poświęca się uwagę, zainteresowanie
syn. *koło, co do, w związku z*

Stat. 58 + 23 = 81

Kom. O tym, że wtórna relacja dotyczenia rozwinęła się z funkcji przestrzennej, dobitnie świadczą cytaty: (...) *kontrowersje wokół wyborczej urny* (...). Ż./263/2000; *Kwaśniewski zaczął kręcić się wokół Kalisza* (= sprawy Kalisza). GW/237/2000 i in., w których użycia o treści przestrzennej są już zmetaforyzowane i przeniesione w sferę stosunków abstrakcyjnych.

Również przysł., np. *Wokół panowała zima* (SPP).

Not. por. *koło, wokoło, dokoła, dookoła, naokoło*
ISJP, SWJP, SJP, SJPD

W oparciu o

- Etym.** z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *oparcie* 'podpora myślowa, uzasadnienie' + *o* jako ślad reakcji podstawowego czas. *opierać się* (o co); schemat *w* + rzecz. odstępny każe podejrzewać też wpływ składni obcej (germ.)
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** (...) rozgraniczenie tych gatunków może być przeprowadzone jedynie w oparciu o cały kompleks różniących je cech (...). Ziel., 120; (...) wyliczonymi (...) w oparciu o prawo powszechnego ciężenia Newtona (...). Sokoł., 40; (...) wypowiedają się w oparciu o doniesienia mediów. GW/115/99; Ale gdyby zmieniać granice w oparciu o podziały etniczne, Słowenia powiększyłaby się o część Karyntii (...). Ż/125/99
- Sem.** wykładnik funkcji sposobu z odcieniem przyczynowym; charakteryzuje czynność przez odniesienie jej do innego faktu, stanowiącego jej swoiste uzasadnienie jako źródło wiedzy o jej wykonaniu
syn. *na podstawie*
- Pragm.** nadużywane; lepiej: *opierając się na...*, *na podstawie* (wg SPP i SWJP niepopr.)
- Stat.** 8
- Not.** ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP

W opozycji do

- Etym.** prawdopodobnie wzmocnienie treści leksykalnej przyimka *do* sygnalizującego ogólny stosunek odniesienia wyrażeniem z rzecz. *opozycja* 'przeciwstawienie': *do* > *w opozycji do*
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** (...) dałaby się ona umieścić w schemacie conradyzmu w opozycji do gombrowicziady. Ż/87/99; (...) nowa jakość powstanie w opozycji do ilości. Ias., 54; Dlaczego uznali, że Polska nowoczesna musi być budowana w opozycji do tradycji republikańskiej i szlacheckiej (...). Ż/69/99
- Fraz.** *być w opozycji do czegoś* 'nie zgadzać się z czymś'
- Sem.** wykładnik funkcji porównawczej różnicującej
syn. *w przeciwieństwie do*
- Stat.** 3

- Kom. Struktura *w opozycji* do nie jest tak mocno zleksykalizowana w funkcji przyimkowej jak synonimiczny ciąg *w przeciwieństwie do*, o czym świadczy szczupłość danych źródłowych oraz wystąpienie przy czasownikach *budować*, *powstać*, które mogą przybierać określenia sposobowe. Wydaje się, że te konteksty można interpretować dwojako – z wtórnym przyimkowym wykładnikiem funkcji porównawczej lub z przyimkiem prostym *do* i członem okolicznikowym (jak?) *w opozycji*.
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SJP (cyt.)

W pobliże

- Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *w* z biernikową formą rzecz. *poblże* 'sąsiedztwo, bliskość'; co najmniej od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) czasem w Achradinie zapuszczał się w poblże klasztoru Kapucynów (...). Odoj., 527; Podeszli w poblże zabudowań. SWJP
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej adlatywnej; wskazuje na kierunek poruszania się w miejsce leżące blisko obiektu będącego lokalizatorem
- Stat. I
- Not. SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

W pobliżu

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *poblże*; przez stadium przysł. *w pobliżu* 'blisko, obok'; co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Spacerowałam trochę w pobliżu Zawrocia (...). Kow., 123; (...) ma on sens tylko w pobliżu ciężkich ciał. Sokoł., 30; Ale ten film zaraz (...) zaniósł do zakładu fotograficznego w pobliżu hotelu (...). Odoj., 531; Sprawca katastrofy to kopalnia złota w pobliżu Oradei w Rumunii. GW/37/2000, (...) napadali na przechodniów w pobliżu jednego z parków. Ż/61/99
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie w niewielkiej odległości od czegoś

	syn. <i>blisko, koło, niedaleko, nieopodal, opodal, obok</i>
Stat.	27
Kom.	Oboczna funkcja przysłówkowa, np. <i>czaić się w pobliżu.</i> por. w pobliże
Not.	ISJP, SWJP, SJP, SJPD

W poprzek

Etym.	z przysł. <i>poprzek</i> 'prostopadle do czegoś, poprzecznie'; co najmniej z połowy XIX w. (objaśniane u I.)
Skł.	z dopełniaczem
Egz.	Najkrótsze i zarazem najszybsze trasy morskie wiodły w poprzek mórz (...). Duc., 164; Z kolei mrówka może wędrować zarówno wzdłuż jak i w poprzek liny (...). Sokół., 46; (...) szrama biegnąca w poprzek jego pleców wyglądała jak dopływ umarłej rzeki (...). Jur., 17; (...) przebiega on dokładnie w poprzek tradycyjnych podziałów politycznych (...). <i>Ż/114/99</i>
Fraz.	<i>stawać w poprzek czemuś</i> 'nie zgadzać się na coś'
Sem.	wykładnik funkcji przestrzennej; wskazuje na ruch lub rozmieszczenie na linii prostopadłej do długości czegoś
Stat.	5
Kom.	Oboczna funkcja przysłówkowa.
Not.	ISJP, SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy)

W porównaniu z(e)

Etym.	z wyrażenia: <i>w</i> + miejscownik lp rzecz. <i>porównanie</i> + z jako ślad rekcji czas. podstawowego <i>porównać</i> (z kim, czym)
Skł.	z dopełniaczem
Egz.	(...) koszty budowy stacji są zbyt duże w porównaniu z kosztami kontynuacji programu lotów bezzałogowych. <i>Ż/256/2000</i> ; Haider w porównaniu z Csurką jest elegancki i wyrefinowany. <i>GW/37/2000</i> ; (...) kolejność trzech genów w obrębie mt DNA jest odwrócona w porównaniu z sekwencją u jeźowców i strzykw (...). Raf., 307; Polska - w porównaniu z Zachodem (...) - tradycje klubowe ma bardzo niewielkie. <i>Ż/64/99</i>
Sem.	wykładnik funkcji porównawczej; wskazuje ogólnie na przedmiot porównania

syn. *w stosunku do, wobec, w odniesieniu do*
Pragm. nie: *w porównaniu do*
Stat. 28
Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (wyrażenie)

W postaci

Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *postać* 'kształt, forma';
w użyciu co najmniej od przełomu w. XIX i XX (cyt. SJPD)
Skł. z dopełniaczem
Egz. (...) mogą wegetować tylko w postaci podziemnego kłącza
lub specyficznej bulwy. Szlach., 124; Przeszłość ewolucyjna
organizmów zapisana jest jednak nie tylko w postaci szczątków
kopalnych. Raf., 288; Bilans energetyczny atmosfery
zapiszemy w postaci równania (...). Sub., 114; (...) alkohol
w postaci wina stanowi nieodłączny składnik posiłków.
Kur., 276; (...) jak przedwczesna radość mieszkańców Troi
z otrzymania prezentu w postaci drewnianego konia.
Ż/247/2000
Sem. wykładnik relacji sposobu z odcieniem odpowiedniości;
charakteryzuje kształt czynności lub przedmiotu przez
określenie wzorcowej formy ich istnienia
Stat. 34
Not. SJP (wyrażenie), SJPD (cyt.)

W przeciągu

Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *przeciąg* 'odcinek
czasu'; używane co najmniej od XVII w. (cyt. SJPD)
Skł. z dopełniaczem
Egz. Jak utrzymuje się ten korzystny dla organizmów poziom
tlenu atmosferycznego wobec bardzo dynamicznej wymia-
ny tlenowej w przeciągu zaledwie 1000 lat? Sub., 115; (...)
w przeciągu 1 mln lat. Raf., 309; Szczególnie w społeczeń-
stwie, w przeciągu prawie półwiecza komunizmu odwy-
kłego od samodzielności (...). Ż/55/99
Sem. wykładnik funkcji miary czasu; wskazuje na okres trwania
czynności
syn. *w ciągu*
Pragm. ofic., lepiej: *w ciągu* (NSPP)

Stat. 3
Kom. por. w ciągu
Not. ISJP, SWJP, SJP (wyrażenie), SJPD (cyt.)

W przeciwieństwie do

Etym. wzmocnienie treści leksykalnej pierwotnego przyimka *do* wyrażeniem *w* + miejscownik lp rzecz. *przeciwieństwo* 'różnica': *do* > *w* *przeciwieństwie do*; zaświadczone od pierwszej połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Adwent rzymski, w przeciwieństwie do adwentu galijskiego, nie miał (...) charakteru pokutnego. Bor., 14; (...) w przeciwieństwie do nich nie staliśmy się pokoleniem przegranym. GW/200/2000; (...) określane przez nich jako „zła podróż” w przeciwieństwie do „dobrej podróży” (...). Kur., 269; (...) zaczęła oznaczać to, co idealne i zrozumiałe przez umysł w przeciwieństwie do tego, co fizyczne i zrozumiałe przez zmysły (...). Przyb., 29

Sem. wykładnik funkcji porównawczej różnicującej syn. *w odróżnieniu od*, *w opozycji do*

Stat. 15

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W przeddzień

Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *w* z biernikową formą rzecz. *przeddzień* 'dzień przed dniem oznaczonym'; w użyciu na pewno już od końca XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) pokazał dziennikarzom oba filmy w przeddzień ich emisji w reklamówce. GW/237/2000; (...) Londyn zawiesił rząd w Belfaście w przeddzień zjazdu Partii Unionistów Ulsteru (...). GW/37/2000; (...) w przeddzień święta Epifanii z Jerozolimy udawała się pielgrzymka do Betlejem (...). Bor., 17; W przeddzień ogłoszenia oficjalnej listy kandydatów (...) rządząca junta zapowiedziała wprowadzenie stanu wyjątkowego. GW/233/2000

Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na moment o dobę wcześniejszy od określonego czasu faktu, zdarzenia

syn. *w przededniu*

Stat.

7

Kom.

por. **w przededniu**

Not.

ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (wyrażenie), SJPD (wyrażenie)

W przededniu

Etym.

z połączenia przyimka pierwotnego *w* z miejscownikową formą rzecz. *przeddzień*; zaświadczone od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł.

z dopełniaczem

Egz.

W przededniu śmierci zniknęły z jego ciała wszystkie stygmaty. *Ż*/102/99; W przededniu świąta, ślubu. (SPP)

Sem.

wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na moment o dobę wcześniejszy od oznaczonego czasu zdarzenia
syn. *w przeddzień*

Stat.

1

Kom.

por. **w przeddzień**

Not.

ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (wyrażenie), SJPD (wyrażenie)

W przypadku

Etym.

z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *przypadek* 'fakt, zdarzenie, traf'

Skł.

z dopełniaczem

Egz.

1.

(...) sąd będzie mógł orzec separację w przypadku zupełnego rozpadu małżeństwa (...). *Ż*/96/99; (...) w przypadku zagrożenia życia nurków akcja zostanie przerwana. *Ż*/247/2000; (...) w przypadku regularnego chrapania zaobserwowano wzrost zagrożenia chorobami sercowymi o 33 proc. *Ż*/74/99; (...) zagrożiły strajkiem w przypadku dalszych zwolnień. *Ż*/47/99

2.
Dotąd technikę tę stosowano wyłącznie w przypadku tych rodzin (...). GW/233/2000; W przypadku Hillary rodzi się także pytanie o utracone możliwości. *Ż*/55/99; Podobnie też powinien postąpić w przypadku Amazonek. *Wer.*, 234; Jest

- to szczególnie widoczne w przypadku bardzo dużych populacji (...). Szlach., 125; Tak jest w przypadku białek zwanych histonami (...). Raf., 303
- Sem. 1. wykładnik funkcji przyczynowej warunkowej
syn. *w razie, w wypadku*
2. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje na osobowego bądź nieosobowego adresata czynności, skłonności lub stanu
syn. *odnośnie do, w odniesieniu do, wobec, w wypadku*
- Pragn. lepiej: *w razie* (SPP uznaje warunkową strukturę *w przypadku* za błąd)
- Stat. 11 + 55 = 66
- Kom. por. **w wypadku**
- Not. brak notowań w funkcji przyimkowej

W ramach

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownikowa forma rzecz. *ramy* 'zakres, granica'; zaświadczone od drugiej połowy XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) przesyłania danych w ramach tej opłaty wynosi 50 MB. Ż/188/2000; Byłem na międzynarodowych ćwiczeniach w ramach „Partnerstwa” (...). GW/62/99; (...) jest pierwszym przedsięwzięciem NASA w ramach programu NEW Millennium. Ż/280/98; (...) w ramach wspólnego frontu utworzyły koalicję. GW/274/99; (...) absolutne i względne zarazem (w ramach dewizy Defoe) posłuszeństwo. H-G, 26
- Fraz. *w ramach możliwości* 'na ile będzie można' (błąd – NSPP)
- Sem. wykładnik funkcji dotyczenia z odcieniem kierunkowego odniesienia; wskazuje na przynależność do jakiejś sfery zjawisk czy działań
syn. *w zakresie*
- Pragn. ofic.
- Stat. 46
- Kom. Pierwotną funkcją wyrażenia *w ramach* jest orientacja przestrzenna o treści zawierania 'w granicach', por. np. *Naród zawsze funkcjonował w ramach większego państwa* (...). Ż/124/99; (...) *w Słowenii i Chorwacji, wtedy*

jeszcze w ramach Jugosławii. *Ż*/85/99; Czy Polska od Bugu do Odry, ale w ramach ZSRR (...). Redl., 221. Z tego następuje przeniesienie do jakiejś abstrakcyjnej sfery działań, co dało podstawę do wytworzenia się funkcji względnego odniesienia 'w zakresie'. Niekiedy funkcja wtórnego przyimka w ramach zbliża się do przyczynowej, np. (...) pracę w ramach zwolnień grupowych straci 20 tys. GW/274/99; (...) w ramach kampanii podróżuje po Polsce (...). GW/237/2000.

Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SWJP, SJP (cyt.), SJPD (fraz.)

W razie

Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *raz* 'sytuacja, wypadek, zdarzenie'; prawdopodobnie przez składnię: *w podobnym razie, w przeciwnym razie* itp.; od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. W razie uwolnienia Turów (...) chciałby wrócić do ojczyzny. GW/62/99; (...) w lewicowej Europie być może w razie naszej śmierci nasze dzieci zaadoptuje dwóch pederastów. *Ż*/112/9; (...) miały być użyte w razie wybuchu konfliktu polsko-niemieckiego (...). *Ż*/61/99; W razie niespełnienia postulatu, zagrożono strajkiem. *Ż*/47/99

Fraz. *w razie potrzeby* 'jeśli trzeba' (SJPD)
w razie czego 'w krytycznym momencie, gdyby zaszło coś nieprzewidzianego' (SJPD)

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej warunkowej
syn. *w wypadku*

Stat. 9

Not. SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Wraz z(e)

Etym. z przysł. genezy przyimkowej: *w* + *raz* (Karaś 1972; 71); obecność w strukturze elementu *z(e)* to wynik narzędnikowego rządu przyimka wtórnego; w polszczyźnie od drugiej połowy XVIII w. (jeszcze szyk „ze mną wraz”, obecnie tylko *wraz z kim, z czym* (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz.

1.

sociativus: W tej mszy uczestniczył namiestnik bizantyjski wraz z całym dworem. Bor., 18; (...) Kronos wraz z rodzeństwem należał do kategorii Tytanów (...). Leng., 154; Kandydat Bush głósuje wraz z żoną w budynku miejscowego sądu. *Ż*/263/2000; Czyż nie przyjechałem także do ciebie wraz z tłustym wieprzem (...)? Szturc, 17

attributivus: (...) wprowadza do niej swój własny materiał genetyczny, tj. RNA wraz z enzymami. Klos., 45; Ich całość wraz z litosferą, hydrosferą i atmosferą Ziemi tworzy – biosferę. Sub., 115; (...) otrzymał kartę stałego pobytu albo kartę czasowego pobytu wraz ze statusem uchodźcy. GW/37/2000

2.

Rekonstrukcja rządu nie skończy się wraz z odejściem Walendziaka i Sellina. *Ż*/52/99; (...) wraz z końcem zimnej wojny mamy do czynienia z „miękką” hegemonią USA. *Ż*/256/2000; Wraz z atakiem na serbską telewizję kampania NATO wchodzi w nową fazę. *Ż*/96/99; Pełnię ochrony prawnej jednostka nabywa wraz z chwilą narodzin (...). *Ż*/40/99

3.

(...) maksymalne nasycenie barwy na równiku maleje wraz z przesuwaniem się ku wnętrzu kuli (...). T., 167; Ilość lodu wzrasta (...) wraz ze zmniejszaniem się insolacji (nasłonecznienia). Sub., 112; (...) liczba podstawień aminokwasowych wzrasta wraz z odległością filogenetyczną porównywanych organizmów. Raf., 300

Fraz. *wszyscy wraz* ‘wszyscy razem’

Sem. 1. wykładnik funkcji socjatywnej i atrybutywnej; oznacza współwystępowanie i hierarchizację
syn. *razem z(e)*, *łącznie z(e)*, *współ z(e)*, [*włącznie z(e)*, *wspólnie z(e)*]

2. wykładnik funkcji temporalnej z odcieniem warunkowym
syn. *razem z(e)*

3. wykładnik funkcji przyczynowej warunkowej; wskazuje na wzajemne warunkowanie się dwóch zjawisk

Pragm. O regułach użycia *ze* zob. SWK, s. 342.

Stat. $65 + 10 + 5 = 80$

- Kom. Maciej Grochowski, wychodząc z założeń analizy czystej semantyki przyimka, interpretuje *wraz z(e)* jako monofunkcyjny wykładnik towarzyszenia⁷².
- Not. ISJP (przysł.), SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD (jak obok)

W rezultacie

- Etym. z połączenia przyimka właściwego *w* z rzecz. *rezultat* 'wynik'; pojawił się w polszczyźnie dopiero pod koniec XIX w.⁷³
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) który możemy zawsze zgubić: częściowo w rezultacie nacisków wymuszających zewnętrzny konformizm (...). *Ż/41/99*; (...) posiada odpowiednią masę dla zatrzymania gazów wyrzuconych z jej wnętrza w rezultacie aktywności tektonicznej (...). *Sub.*, 119
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej z odcieniem rezultatywnym syn. *na skutek, wskutek, skutkiem, w efekcie, w wyniku, w następstwie*
- Stat. 2
- Kom. Maria Kniaginina, podając m.in. przykłady: *W rezultacie kontroli; W rezultacie osiągniętych sukcesów...*, stwierdza, że *w rezultacie* cechuje się we współczesnym języku dziennikarskim dużą ekspansywnością i coraz częściej zastępuje przyimki *dzięki, skutkiem, wskutek, przez*⁷⁴. Występuje również jako przysł., np. *w rezultacie doszło do...*
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP

W rodzaju

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *rodzaj* 'typ, gatunek'; co najmniej od pierwszej połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem

⁷² M. Grochowski, 1997, s. 98.

⁷³ O historii tego przyimka zob. A. Pasoń, 1976, s. 55 i 56.

⁷⁴ M. Kniaginina, 1963, s. 148. Uwagę tę przytacza też w swojej pracy A. Pasoń, zob. 1976, s. 57.

Egz. Nie wierzy jednak, aby te zmiany były zgodne z filmami w rodzaju „Star Trek”. *Ż/62/99*; (...) człowiek honorowy to indywiduum w rodzaju babki zamawiającej (...). *Ż/110/99*; Jest kimś w rodzaju ministra honorowego. *GW/Wysokie Obcasy/40/99*; Mieszkanie było czymś w rodzaju twierdzy (...). Przyb., 21

Sem. wykładnik funkcji porównawczej; wskazuje na podobieństwo

syn. *na wzór*

Stat. 15

Kom. Często pojawia się fraza: *ktoś, coś w rodzaju...*, oprócz cyt. np. *coś w rodzaju złotego falującego welonu* (Odoj., 541); *coś w rodzaju próby* (Przyb., 31); *coś w rodzaju sympatii* (Nep., 17) itd.

Not. ISJP (fraz. przysłówkowa), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W roli

Etym. z wyrażenia *w* + miejscownik lp rzecz. *rola* ‘funkcja’; od połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) musiałam w tym czymś uczestniczyć, chociażby tylko w roli świadka. Nep., 7; (...) pojawiają się w z góry zadanych funkcjach, w roli błędów i błędzących. *Ż/71/99*; Bronisław Geremek przyjechał do stolicy Białorusi nie jako szef polskiego MSZ, lecz w roli przewodniczącego Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. *Ż/50/98*; (...) przedstawiana jest niemal z reguły w roli dawców (...). *Ż/108/99*

Sem. wykładnik funkcji dopowiedzenia

syn. *jako, w charakterze*

Stat. 4

Kom. Ciąg *w roli* w zdaniach typu: *w roli Bohuna wystąpił...* interpretowany jest jako luźna konstrukcja składniowa.

Not. ISJP (cyt.), SWJP, SJPD (fraz.)

W sferze

Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *sfera* ‘obszar, zakres’; używane co najmniej od pierwszej połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł.	z dopełniaczem
Egz.	A najskuteczniej jest zamazać kryteria (...) w sferze obyczajowości. <i>Ż</i> /112/99; Działalność w sferze usług turystycznych. SWJP; Tylko w sferze kultury, stylu życia i obyczajowości laicka lewica może być jeszcze agresywna i skuteczna. <i>Ż</i> /112/99
Sem.	wykładnik funkcji dotyczenia z odcieniem konkretnego kierunku; wskazuje na zakres, domenę czyjejs działalności <i>syn. w dziedzinie, w zakresie</i>
Stat.	2
Not.	SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

W skali

Etym.	z połączenia przyimka pierwotnego <i>w</i> z miejscownikową formą rzecz. <i>skala</i> 'wymiar, rozmiar'
Skł.	z dopełniaczem
Egz.	Jednak w skali całego kraju Nader otrzymał zaledwie trzy procent głosów (...). <i>Ż</i> /263/2000; (...) nie jest możliwa realizacja naszych roszczeń w skali szpitala. <i>Ż</i> /47/99; Do tej pory udało się otrzymać w hodowli tkankowej oraz z wysiewu jedynie kilka gatunków w skali świata. <i>Szlach.</i> , 125; (...) w skali tak długiego rejsu (...). <i>Duc.</i> , 172; (...) należy do najrzadszych róż (...) w skali całego kraju. <i>Ziel.</i> , 120
Sem.	wykładnik swoistych funkcji przestrzennych; wyraża miarę, ocenę wielkości przestrzennych oraz zasięg ich stosowania <i>syn. na skalę</i>
Stat.	6
Kom.	<i>Z</i> pogranicza luźnych konstrukcji składniowych i przyimków por. <i>na skalę</i> .
Not.	brak notowań

Wskroś

Etym.	z połączenia dwu wymarłych wyrazów: przyimka <i>wz</i> z rzecz. <i>kros</i> 'przeciwieństwo'; występuje w polszczyźnie od połowy XIX wieku ⁷⁵
Skł.	z dopełniaczem

⁷⁵ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 412; por. też SE, s. v. *skróś*.

- Egz. Wskroś tych obłoków (...) szybował samolot. SJPD; Przedzierać się wskroś krzaków. SPP; Przedzierać się wskroś krzewów. NSPP; Przedzierać się wskroś zarośli. SWJP
- Sem. wykładnik stosunku przestrzennego perlatywnego; oznacza ruch przechodzący na wylot jakiegoś przedmiotu lub miejsca, poprzez coś
syn. *na wskroś*
- Pragm. książk.
- Stat. 0
- Kom. Pomimo że współczesne słowniki języka polskiego znają ten wyraz o obocznej funkcji przysłówkowej, nie znalazłam go w analizowanych tekstach. Podobnie jak pokrewnego *na wskroś*.
- Not. ISJP, SJPD (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJP (jak obok)

Wskutek

- Etym. Z pochodzenia jest złożeniem biernikowej formy rzecz. *skutek* 'następstwo działania, rezultat, wynik' z przyimkiem pierwotnym *w*. Po raz pierwszy pojawia się u autorów początku XIX w., wówczas jeszcze w postaci wyrażenia pisanego oddzielnie: *w skutek*. Jako jednostka leksykalna przyimek ten ustalił się w drugiej połowie XIX w., co znalazło odbicie w łącznej pisowni. Na powstanie przyimkowej funkcji tego wyrażenia mógł także oddziaływać wpływ języka niemieckiego, któremu znany jest przyimek przyczynowy *infolge*⁷⁶.
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Wskutek nieroztropności zostałem ośmieszony. Lib., 62; Aż wskutek ciężkich osobistych przeżyć uwierzył w Boga (...). Mił., 291; Wskutek powodzi w Bawarii poszkodowanych zostało ponad 100 tysięcy osób. Ż/121/99; Wybuch nastąpił prawdopodobnie wskutek prac remontowych. Ż/96/99; (...) dobry z zamierzenia świat, skażony śmiercią wskutek Upadku. Mił., 303
- Sem wykładnik funkcji przyczynowej z odcieniem rezultatywnym
syn. *na skutek, w efekcie, w następstwie, w rezultacie, w wyniku*

⁷⁶ Zob. A. Pasoń, 1976, s. 52.

Pragm. nie: *na skutek* (NSPP)

Stat. 40

Kom. Znaczenie przyimka *wskutek* może się nieco modyfikować zależnie od kontekstu. W zdaniu: *Nie stało się to jednak wskutek rozumowań*. Mił., 301 oznacza bardziej 'w rezultacie, w następstwie' niż 'z powodu' jak w wypowiedzeniu: *Katastrofa dobrego porządku w Stworzeniu wskutek decyzji istot posiadających wolną wolę spowodowała wkroczenie Boga w historię ludzkości* (...). Mił., 292. Jeszcze nieco inny odcień znaczeniowy występuje w przykładzie: *Gdy wskutek zmian życiowych robiło się w domu luźniej* (...). Lib., 66, gdzie *wskutek*, wskazując na przyczynę wywołującą pożądane następstwa, wchodzi w stosunek synonimiczny z przyimkiem *dzięki*. Z kolei kontekst: *Zrozumie to, co powiem, każdy, kto przeżył taki moment, na przykład wskutek jakiegoś historycznego przewrotu* (...). Mił., 266 narzuca dodatkową nutę temporalną.

Z trzech obecnie używanych wtórnych przyimków przyczynowych ukształtowanych na bazie rzecz. *skutek* (*skutkiem*, *wskutek* i *na skutek*) analizowany tu wyraz ma najwięcej poświadczeń. Łączy się on z rzeczownikami, które nazywają czynnik decydujący o komunikowanych przez resztę zdania następstwach. Wyraziste grupy znaczeniowe stanowią np. rzecz. abstrakcyjne o treści odnoszącej się do procesów psychicznych i intelektualnych: *nie-roztropność*, *przeżycie*, *rozumowanie*, *decyzja*; a także takie, które w swej strukturze semantycznej zawierają pojęcie zdarzenia: *pożar*, *powódź*, *eksplozja*, *zagrożenie lawinowe*, *atak*, *kryzys*, *przewrót* i inne. Przyimek *wskutek* nie łączy się z rzecz. żywotnymi ani własnymi.

W kontekstach: *Jest opryskliwy i arogancki i wskutek tego nie ma przyjaciół* (NSPP za SWK) połączenie *wskutek* tego odpowiada spójnikowi *dlatego*, a człon *wskutek* nie jest wymienny z pokrewnym *na skutek*.
por. *na skutek*, *skutkiem*

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

W sprawie

- Etym.** z wyrażenia: *w* + miejscownik lp wieloznacznego rzecz. *sprawa* 1. 'kwestia, wydarzenie', 2. 'rzecz do załatwienia, interes', 3. 'postępowanie, proces sądowy'
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** Adaś, jadę do firmy pogadać w sprawie nowego zlecenia. Buk., 21; Gdybym tylko mogła być taka mądra w sprawie Joachima... Falk, 17; W sprawie aborcji Bush opowiada się za ochroną życia (...). *Ż./258/2000*; (...) nie ma jeszcze decyzji w sprawie strategii przyjmowania nowych członków. *GW/233/2000*; (...) wyrok angielskiego sądu w sprawie bliźniaczek. *Ż./269/2000*
- Sem.** wykładnik funkcji dotyczenia
syn. *odnośnie do, na temat*
- Pragm.** ofic.
- Stat.** 73
- Koin.** Struktura w początkowym stadium leksykalizacji, jednak obecnie bardzo ekspansywna, zwłaszcza w tekstach prasowych. Ciekawe, że wyzyskuje się tu wszystkie wymienione wyżej znaczenia rzecz. *sprawa*, co znajduje wyraz w dość swobodnej łączliwości przyimka wtórnego.
- Not.** ISJP (frazza przysłóvkowa)

W stosunku do

- Etym.** wzmocnienie wielofunkcyjnego przyimka prostego *do* przez wyrażenie przyimkowe *w stosunku*; od połowy XIX w.⁷⁷
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** I.
(...) ostrożność w stosunku do Albańczyków widać na każdym kroku. *Ż./84/99*; (...) jego szwagier rezygnuje z wygórowanych oczekiwań w stosunku do swojego dziecka (...). P-S, 114; (...) oskarżeń o współpracę z SB wysuwanych w stosunku do premiera. *GW/100/99*; (...) obaj kandydaci starali się (...) rozwiewać wątpliwości swoich wyborców, zasiewając je równocześnie w stosunku do rywala (...). *Ż./258/2000*

⁷⁷ Za: D. Buttler, 1988, s. 74 i 75.

2.

Złoty wczoraj umocnił się w stosunku do dolara i euro. GW/54/99; (...) taka kara jest rażąco niska w stosunku do zagrożenia (...). GW/116/99; (...) w tym przypadku r jest małe w stosunku do m. Twor., 214; (...) są zjawiskami bardzo rzadkimi, w każdym razie niepomernie rzadkimi w stosunku do rodzenia się i wymierania osobników (...). Łom., 14

Sem.

1. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje na osobowego odbiorcę czynności, stanu lub skłonności

2. wykładnik funkcji porównania; wskazuje na ogólne porównawcze odniesienie

syn. *w porównaniu z*

Stat.

10 + 13 = 23

Kom.

Jedyne zaświadczenie funkcji dotyczenia z adresatem nieosobowym wydaje się być na granicy poprawności: *Mechanizm działania halucynogenów najprawdopodobniej polega na ich antagonistycznym wpływie w stosunku do receptorów (...)*. Kur., 269.

Not.

ISJP (frazza przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W stronę

Etym.

z wyrażenia: *w* + biernik lp rzecz. *strona* 'punkt, miejsce, kierunek'

Skł.

z dopełniaczem

Egz.

Kieruje się *w stronę* aparatu telefonicznego wiszącego na ścianie. Falk, 23; Kilku chłopców szło plażą *w stronę* mostu. Chwin, 17; (...) *zapałem w stronę* Eunucha stojącego wśród oniemiałej naraz sali (...). Lib., 17; *Zacząłem pozwolić iść w stronę* rynku. Terl., 18

Sem.

wykładnik funkcji przestrzennej adlatywnej; wskazuje na cel ruchu

Stat.

53

Kom.

Dyskusyjny ciąg *w stronę* nie musi być uznany za przyimek wtórny, ale jego ekspansywność toruje drogę do pełnej przyimkowości. Zaczyna też występować niekoniecznie przy czasownikach ruchu, ale również oznaczających procesy percepcji: skłaniać się, spoglądać, np. *Coraz bardziej skłaniałam się w stronę tej koncepcji*. Nep., 22.

Not. SWJP, SJP (cyt.)

W ślad za

- Etym. prawdopodobnie wzmocnienie treści leksykalnej przyimka pierwotnego *za* o treści kierunkowej złożoną przysłówkową strukturą *w ślad* 'śladem, trop w trop'; możliwy wpływ składni rosyjskiej (Buttler 1986, s. 354); użycie poświadczone od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z narzędnikiem
- Egz. 1.
Oczywiście, docent Lèger wyjechała najpewniej w ślad za mężem (...). Lib., 76; W ślad za postępem oręża niemieckiego (...) posuwała się niemiecka organizacja kościelna (...). Lab., 207; (...) późną nocą ciało nie było już władne podierać się w ślad za głosem, a nogi ciążyły jak kamienie. Tul., 80
2.
Premier Buzek powtarza dziś w ślad za Makiawelem (...). Ż./52/99; W ślad za akcją „Ratujmy Powązki” (...) na warszawskim Cmentarzu Żydowskim (...) odbędzie się zbiórka pieniędzy. Ż./255/2000; W ślad za tym następowało też ich zróżnicowanie kulturowe i językowe (...). Lab., 205; Otóż w ślad za Zachodem narkotyki stały się w Polsce wzorem nowoczesności. Ż./81/99
- Fraz. *chodzić, iść* itp. *ślad w ślad za kimś* (lepiej: *śladem* a *śladami kogoś*) 'podążać za kimś, nie odstępować kogoś ani na krok' (SJPD, NSPP)
- Sem. 1. wykładnik funkcji przestrzennej z odcieniem konsekwentnym; wskazuje na podążanie za przedmiotem również będącym w ruchu
2. wykładnik funkcji porównawczej z odcieniem naśladownictwa
- Pragm. kwestionowane w znaczeniu 'po czymś, w następstwie czegoś', np. *W ślad za tą sensacyjną informacją* (poprawnie: *Po tej sensacyjnej informacji*) *pojawiły się następne*. (NSPP)
- Stat. $4 + 4 = 8$
- Kom. Funkcja ta w oczywisty sposób rozwinęła się z pierwotnej orientacji przestrzenno-celowej przez stopniową metaforyzację

konkretnego odniesienia, por. *wyjechać w ślad za mężem* – *posuwać się w ślad za postępem oręża* – *poderwać się w ślad za głosem* – *powtarzać w ślad za Makiawelem* – itd. ISJP (frazja przysłówkowa), SJPD (cyt.)

Not.

W środku

Etym. z wyrażenia *w* + miejscownik lp rzecz. *środek* 'punkt centralny przestrzeni lub czasu'; poświadczony w funkcji temporalnej od pierwszej połowy XIX w. (cyt. SJPD)

Skł.

z dopełniaczem

Egz.

1.

Nie ma w środku Takiego-a-Takiego nic, co by patrzyło od środka, więc nie ma refleksji. Tok., 17; Mieszkańcy zgromadzili się (...) na placu w środku wsi. GW/Magazyn/46/2000; Kościół stał w środku wsi. SWJP

2.

Antoni budzi się w środku nocy. Żur., 20; (...) musiałem wstawać z łóżka w środku nocy (...). Huelle, 9; (...) poczucie spokoju i pogody cmentarza miejskiego w środku lata (...). Odoj., 552; Z kolei w środku tej przygody ktoś opowiada o czyjejs przygodzie i tak dalej... (...). Wojt., 83

Sem.

1. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie w centralnym punkcie jakiegoś wydzielonego obszaru syn. *wewnątrz*

2. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na moment w połowie jakiegoś okresu

Stat.

2 + 6 = 8

Kom.

Obszar lokalizatora może być postrzegany jako płaszczyzna – por. *w środku wsi* wobec niemożliwego *wewnątrz wsi*. Też przysł.: *Coś mnie boli w(e) środku*. (SPP)

Not.

SWJP, SJP (2 – fraz. pot.), SJPD (2 – fraz. pot.)

Wśród

Etym. z wyrażenia przyimkowego *w* + *śród* 'środek'; zaświadczony jest w tekstach, począwszy od XVII w.⁷⁸

⁷⁸ Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 405.

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

Oba gatunki rosną najlepiej wśród mchów w kępach krzewinek (...). Szlach., 125; Stefan krąży wśród gości. Łub., 18; (...) wśród pracowników ośrodka panowała atmosfera straszenia (...). GW/115/99; (...) budziła podziw (...) wśród neapolitańskich arystokratów w Pałacu (...). H-G, 40; (...) działał społecznie wśród Polonii. GW/50/99; (...) zapiałem w stronę Eunucha stojącego wśród oniemiałej naraz sali: – What you say?! Lib., 17; (...) Matka II zostaje wśród psów. Róż., 10; Leżał wśród ulotek wyborczych (...). Tok., 165; (...) szukając zawsze czegoś wśród miedzianych wanien (...). Chwin, 6; wśród nędzy i śmierci krzewiły się nastroje buntownicze z roku 1647. H-G, 37

2.

Wśród roślin ciepłolubnych (...) na szczególną uwagę zasługują (...). Chmiel., 130; Wśród świerszczów samiec posiada aparat muzyczny (...). Róż., 10; Wśród 15 larw używa się jedną terapeutyczną dawkę interferonu. Klos., 56; (...) jest on najbardziej wysportowany wśród kandydatów. GW/200/2000; Wśród współczesnych partyzantów tylko (...) Jonas Savimbi może pochwalić się dłuższym od Massuda stażem walki. GW/276/2000

3.

Procesy odbywały się i wyroki zapadały w sprzyjającej atmosferze, wśród bicia dzwonów prasy (...). Ż/50/98; (...) kończy się wśród śmiechu i żartów. Wer., 235; Wśród zgietku, okrzyków i brzęku szkła i tak nikt nikogo nie słyszał. Tul., 79

Fraz. *pierwszy wśród równych sobie* (łac. *primus inter pares*)

Sem. 1. wykładnik stosunków przestrzennych; wskazuje na położenie między wieloma obiektami; oznacza, że czynność dzieje się wewnątrz jakiegoś obszaru, miejsca, przedmiotu lub grupy ludzkiej

syn. *pośród, między, pomiędzy*

2. wykładnik funkcji partytywnej; wskazuje na zbiór, z którego wyodrębnia się jakąś część

syn. *pośród*

3. wykładnik ogólnej funkcji akcesoryjnej; wskazuje na drugorzędne szczegóły, które uwydatniają jakiś znamieny rys danej czynności lub stanu, sytuacyjne właściwości ich trwania

Stat. $129 + 25 + 3 = 157$

Kom. Łączy się z rzeczownikami w lm. Wartość lp dopuszczalna dla nazw zbiorowości i stanów rzeczy (zwykle zjawisk). Barbara Klebanowska, pisząc o podstawowym znaczeniu lokatywnym przyimka *wśród*⁷⁹, formułuje dodatkowe postulaty, jakie musi spełniać wyznaczany zbiór przestrzenny, aby daną relację można było wyrazić tym przyimkiem. Po pierwsze – jeżeli zbiór tworzą istoty żywe, obiektem lokalizowanym może być też tylko istota żywa, nie różniąca się zbytnio wielkością od istot tworzących zbiór (por. *Stefan krąży wśród gości. Matka II zostaje wśród psów*). Po drugie – przedmiot występujący jako lokalizator musi zajmować stosunkowo dużą powierzchnię w płaszczyźnie otaczania. To szerokie otaczanie dobrze widoczne jest w kontekście: (...) *fasada ginęła wśród ciemnozielonych bluszczy (...)*. Chwin, 23.

W funkcji okolicznika akcesoryjnego, przyimek wtórny *wśród* wchodzi w związek z rzeczownikami o różnorodnych znaczeniach, jednak z przewagą rzeczowników abstrakcyjnych. Znamienne jest to, że mogą one występować w lp. SJPD zawiera przykłady innych, nie spotykanych obecnie funkcji tego przyimka: lokatywną inessywną 'w centrum przestrzeni' (*Wśród rynku wznosił się...*) i temporalną (Nadszedł wśród naszej rozmowy...). Zdaniem Macieja Grochowskiego przyimek *wśród* ma tylko jedno znaczenie leksykalne. Przypisywanie tej jednostce paru znaczeń (np. przestrzennego, czasowego i innych) wynika z dodawania do znaczenia leksykalnego składników kontekstu (co jest uzasadnione w wypadku charakterystyki sposobów użycia przyimka, a nie jego znaczeń, jak czyni to – w odróżnieniu od autorki tej pracy – autor cytowanego sądu).
por. **pośród**, **spośród**

Not. ISJP, SWJP (1), SJP (1), SJPD (1, 3)

⁷⁹ B. Klebanowska, 1971, s. 27-28.

W świetle

- Etym.** z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *światło*; z możliwym wpływem zwrotu *ukazać coś w jakimś świetle* 'przedstawić w jakiś sposób'; z pierwszej połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** Tak więc w świetle przytoczonego stanowiska prawny charakter Deklaracji nie budzi wątpliwości (...). Sk., 116; W świetle istnienia takich zjawisk przypadek nabiera całkiem innego znaczenia. Kor., 226; Adwentowe „oczekiwanie na przyjście” (...) w świetle liturgii kościelnej nabiera wielorakiej wymowy. Bor., 15; (...) wydaje się niewystarczający – również w świetle dotychczasowej drogi arcybiskupa przemyskiego (...). Ż/63/99
- Sem.** wykładnik funkcji porównawczej z odcieniem przyczynowym; wskazuje na branie czegoś pod uwagę, zważanie na coś, co było wcześniej
syn. *na tle*
- Pragm.** ofic.
- Stat.** 7
- Kom.** Przyczynowy odcień stosunku porównawczego wytworzył się chyba przez skojarzenie ze zwrotem *rzucić światło na coś* 'wyjaśnić, wytłumaczyć'.
- Not.** ISJP (frazą przysłówkowa), SWJP (bez kwalifikacji), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W toku

- Etym.** z wyrażenia *w* + miejscownik lp rzecz. *tok* 'przebieg jakiejś czynności, proces'; możliwy wpływ fraz. *coś jest w (pełnym) toku* 'obecnie się dzieje, przebiega'; w użyciu co najmniej od pierwszej połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** Gatunki nie nabierają w toku ewolucji zwiększonej odporności na wymieranie (...). Wei., 59; (...) niezależne pojawienie się cech w toku filogenezy (...). Raf., 290; (...) której granice w toku dziejów podlegały ciągłym zmianom (...). Lab., 204; (...) w toku wyborów parlamentarnych dotychczasowa większość Zgromadzenia Narodowego poniesie porażkę (...). Sk., 109

- Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na jednoczesność trwania czynności z jakimś dłuższym odcinkiem czasu
syn. *w trakcie, w czasie, podczas, w ciągu*
- Pragm. książk.
- Stat. 16
- Kom. Łączy się zwykle z rzecz. o znaczeniu dłuższych odcinków czasu: *dzieje, ewolucja, filogeneza*, mniej typowe są użycia z rzecz. *rozmowa, wypowiedź* itp.
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

W trakcie

- Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *w* z miejscownikową formą dawnego znaczenia rzecz. *trakt* 'ciąg, tok, bieg spraw'; w polszczyźnie co najmniej od końca XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. W trakcie zabawy sylwestrowej tryskał humorem. *Ż/47/99*; W trakcie spotkania wywiązała się pełna emocji dyskusja. *Ż/108/99*; (...) Herakles nie użyje przemocy w trakcie realizacji tego zadania. *Wer.*, 237; Ich istnienie odkrywa się najczęściej dopiero w trakcie analizy filogenetycznej. *Raf.*, 290
- Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na jednoczesność akcji z wyznaczonym okresem
syn. *podczas, w czasie, w toku*
- Stat. 48
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W wydaniu

- Etym. z wyrażenia *w* + miejscownik lp rzecz. *wydanie* 'przedstawienie, wykonanie'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Ale „młodszość” w wydaniu „pampersa” Horubały jest przewrotna. *Ż/87/99*
- Sem. wykładnik funkcji sprawcy czynności z odcieniem sposobowym
- Stat. 1
- Not. brak notowań

W wyniku

- Etym. ma budowę złożoną, a jego znaczenie opiera się zarówno na treści wchodzącego w jego skład rzecz. *wynik* 'skutek, następstwo', jak i na znaczeniu przyimka pierwotnego *w*; w użyciu od końca XIX w.⁸⁰
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Hawking sądzi, że w wyniku manipulacji genetycznych i zmian w DNA, przyszły człowiek będzie się istotnie różnił od współczesnego. *Ż/62/99*; W wyniku tych zaniedbań ponad 4 tys. pacjentów zachorowało po otrzymaniu zarażonej krwi na AIDS. *Ż/50/99*; W wyniku obu tych procesów powstały wielodziesięciomilionowe społeczeństwa (...). *Ż/40/99*; Kieruje osłabionym, w wyniku kolejnych rozłamów, KPN. *Ż/37/99*
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na przyczynę z odcieniem skutkowym
syn. *na skutek, skutkiem, wskutek, w efekcie, w następstwie, w rezultacie*
- Pragm. ofic.
- Stat. 51
- Kom. Przyimek *w wyniku* wchodzi w związki synonimiczne z innymi wtórnymi przyimkami przyczynowymi: *wskutek, na skutek, w rezultacie, w następstwie, w efekcie*. Ich wzajemna wymiennność jest dość regularna nie tylko ze względu na zbliżoną treść, ale i podobne wymagania semantyczno-syntaktyczne stawiane implikowanym rzeczownikom (tylko z leksemami, których struktura semantyczna dopuszcza wystąpienie w roli czynnika wywołującego określone następstwa; nie może przyłączać rzeczowników własnych ani żywotnych). Wystarczy porównać zdania: *Dwie osoby zostały w piątek ranne w wyniku eksplozji bomby (...)*. *Ż/106/99* oraz *Wskutek eksplozji mężczyzna ma poparzone 60 proc. ciała*. *Ż/55/99*.
Nie zawsze treść przyczynowa jest dominująca w rozpatrywanym kontekście. Przyimek *w wyniku* czasem może sygnalizować bardziej sposób niż powód komunikowanych

⁸⁰ A. Pasoń, 1976, s. 56.

zdarzeń. Na przykład: (...) *doszedł do prezydentury w wyniku demokratycznych wyborów* (...). *Ż/85/99*; (...) *urodził się w wyniku zapłodnienia in vitro jajeczka matki* (...). *Ż/53/99*; *Uczeni stwierdzili, że powstał on w wyniku olbrzymich ruchów skorupy ziemskiej 130 milionów lat temu* (...). *Ż/125/99*; (...) *do takiego wniosku sąd doszedł w wyniku dyskusji, jak postąpić w tak delikatnej sprawie*. *Ż/121/99*. W cytowanych zdaniach ekwiwalentami znaczeniowymi przyimka *w wyniku* są raczej *drogą* i *w drodze*, podkreślające metodę działania.

Not. SWJP, SJP (cyt.)

W wypadku

Etym. z wyrażenia przyimkowego: *w* + miejscownik lp rzecz. *wypadek* 'zajście, zdarzenie, fakt'; poświadczone od połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

Depozyt adwokacki jest ustanawiany w wypadku sporu. *Ż/50/98*; Po pierwsze depozyt adwokacki jest ustanawiany w wypadku sporu. *Ż/50/98*

2.

W wypadku bogów seksualność daje wyłącznie radość (...). Leng., 152; Ale i w wypadku śmiertelników substancje te wykazują swe nadzwyczajne właściwości (...). Leng., 147; Oznaczało to pewną pracę - podobnie jak w wypadku marzeń o jazzowym zespole i występach scenicznych. Lib., 64; (...) synonimia leksykalna jest w wypadku nazw barw zjawiskiem rzadkim (...). T., 170

Sem. 1. wykładnik funkcji przyczynowej warunkowej
syn. *w przypadku, w razie*

2. wykładnik funkcji dotyczenia

syn. *w przypadku, co do, w odniesieniu do*

Pragm. dla 1. lepiej: *w razie* (NSPP)

Stat. 2 + 12 = 14

Kom. por. *na wypadek, w przypadku*

Not. SWJP (1), SJP (1 - fraz.), SJPD (1)

W wysokości

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *wysokość* ‘miara liczebna, poziom’; co najmniej z pierwszej połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Rosja wystąpi do MFW o kredyt w wysokości 8 mld dolarów. *Ż/74/99*; (...) pożyczki z budżetu dla ZUS w wysokości 4 mld zł. *GW/274/99*; Plan zarządu zakładał na ten rok stratę w wysokości 613 mln zł (...). *Ż/100/99*; (...) policjant wlepi mandat kredytowy w wysokości 250 zł. *Ż/255/2000*
- Sem. szczególny wykładnik funkcji aproksymatywnej; wskazuje na dokładną, ścisłą miarę wielkości
- Stat. 10
- Not. ISJP (frazą przysłówkowa), SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

Wyjąwszy

- Etym. ze skostnienia formy imiesłowu przysłówkowego uprzedniego czas. *wyjąć* ‘wykluczyć, wyłączyć z zakresu’; w funkcji ‘oprócz’ poświadczone obok *wyłączywszy* już w połowie XIX w. (I – bez cyt.)
- Skł. z biernikiem
- Egz. Codziennie, wyjąwszy wtorek, lekarz przyjmuje do południa. SWJP
- Sem. wykładnik funkcji wyłączania
syn. z *wyjątkiem*, *oprócz*
- Pragm. książk.
- Stat. 0
- Kom. Istniał niegdyś przyimkowy antonim *wyjąwszy* – *nie wyjmując* ‘bez wyjątku’: „wszystkie miasta, nie wyjmując pierwszorzędných” (cyt. SJPD // I.)
- Not. ISJP, SWJP, SJP

W zakresie

- Etym. z wyrażenia: *w* + miejscownik lp rzecz. *zakres* ‘sfera, dziedzina, domena działania’; użycie potwierdzone od połowy XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem

- Egz. Herakles skorzystał z olbrzymiej wiedzy Atlasa w zakresie astronomii i astrologii (...). Wer., 237; Sytuacja ta przetrwała w zakresie afer gospodarczych i korupcji (...). *Ż*/255/2000; Nie fascynacje metafizyczne, lecz praktycznofilozoficzne ustalenia w zakresie życia samego są treścią buddyzmu (...). Marz., 35; Nowe elementy należy także odnotować w zakresie dwuizbowości parlamentu. Sk., 105
- Sem. wykładnik funkcji dotyczenia; wskazuje na zasięg, sferę zjawisk objętych uwagą
syn. *w sferze, w dziedzinie*
- Pragm. nadużywane (NSPP)
- Stat. 9
- Kom. W funkcji dotyczenia leksykalizuje się również połączenie z *zakresu*, np. *Dotyczy to nie tylko odkryć z zakresu podstaw matematyki*. Las., 55.
- Not. SWJP, SJPD (cyt.)

W zależności od

- Etym. wzmocnienie leksykalne przyimka *od* o wyrażenie *w* + miejscownik lp rzecz. *zależność* 'wzajemna relacja, układ'; używane co najmniej od końca XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. W zależności od struktury psychofizycznej część osób reaguje na silny stres chorobą psychosomatyczną, a część objawami psychicznymi. Kor., 224; (...) jego linia polityczna zmieniała się w zależności od okresu (...). *Ż*/59/99; Będzie to mniejsza lub większa redukcja w zależności od sytuacji na rynku (...). *Ż*/253/2000; W zależności od stężenia wyróżnia się następujące fazy działania alkoholu (...). Kur., 277
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej warunkowej z odcieniem stosowności; wskazuje na alternatywność przyczyn koniecznych i warunkujących daną sytuację
syn. *zależnie od*
- Stat. 12
- Kom. W niektórych kontekstach odcień stosowności jest tak dominujący nad warunkowością, że możliwa byłaby substytucja: *w zależności od* – *według*, np. *Różnicowanie praw człowieka w zależności od jego narodowości ułatwia*

obowiązkowy wpis w paszporcie (...). Ż/124/99; (...) jedność jest ustopniowana w zależności od posiadanych zmysłów i natury ciał. Marz., 29.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W zamian za

Etym. zastępstwo, a później wzmocnienie wielofunkcyjnego przyimka prostego *za* przez wyrażenie przyimkowe *w zamian* 'w zamianę', w tym kształcie używane od połowy XIX w.⁸¹; dawniej, w XVIII w., również w postaci *w zamian czego* (cyt. SJPD)

Skł. z biernikiem

Egz. Azhar został w zeszłym roku uwolniony z więzienia w zamian za pasażerów uprowadzonego indyjskiego samolotu. GW/200/2000; (...) chce - w zamian za „degradację” RCSS - kontrolować politykę regionalną (...). GW/114/99; (...) oferują utworzenie funduszu w zamian za uniknięcie długotrwałych i nagłaśnianych przez media procesów. Ż/110/99; (...) sprowadził do Polski olbrzymi transport kawy w zamian za dwa duże statki ze Stoczni Gdańskiej. Ż/50/98

Sem. wykładnik funkcji zastępstwa lub wymiany; wskazuje na przedmiot transakcji
syn. *zamiast, za cenę*

Stat. 14

Kom. W odróżnieniu od synonimicznego *zamiast* przyimek wtórny *w zamian za* ma użycie ograniczone do tych kontekstów, które wyraźnie wskazują na świadomą transakcję z wymianą; por. *uwolnić szeregowych zamiast generała* i *uwolnić szeregowych w zamian za generała*.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD (jak obok)

W zastępstwie

Etym. z wyrażenia *w* + miejscownik lp rzecz. *zastępstwo* 'zastąpienie'; w tej funkcji w polszczyźnie co najmniej od połowy XX w.

⁸¹ Za: D. Buttler, 1988, s. 74.

Skł.	z dopełniaczem
Egz.	(...) nałożony na hrabiego Castrillo obowiązek „ojcowskiej łagodności” (...) wykonywać miała w zastępstwie męża Wicekrólowa. H-G, 40
Sem.	wykładnik funkcji komutatywnej; wskazuje za czyjeś zastępstwo w danej czynności
Stat.	1
Kom.	łączy się z rzecz. osobowymi.
Not.	ISJP (frazja przysłówkowa), SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

Wzdłuż

Etym.	<i>Wzdłuż</i> funkcjonuje jako przyimek od XIX stulecia, zastępując dotychczas używane <i>podłuż</i> . Ukształtowany został na bazie nie używanego dzisiaj rzecz. <i>dług</i> 'długość' oraz wymarłego przyimka <i>wz</i> ⁸²
Skł.	z dopełniaczem
Egz.	w znaczeniu 'ruch': Iłdą wzdłuż ogrodzenia pałacu Aleksandra. <i>Żur.</i> , 26; (...) i pewnie ruszą wzdłuż morza w Zopot (...). <i>Chwtn</i> , 38; (...) główka przesuwają się wzdłuż dolnej krawędzi ekranu (...). <i>Redl.</i> , 205; (...) ich pływających wzdłuż brzegu (...). <i>Odoj.</i> , 539; (...) wzdłuż morza dudniła na promenadzie szeroka rzeka. H-G, 56; w znaczeniu 'położenie': Wzdłuż górnej krawędzi widnieje napis (...). <i>GW/114/99</i> ; (...) pędzi je po piaszczystej drodze, biegnącej wzdłuż betonowego muru (...). <i>GW/126/99</i> ; W każdym innym kraju na kontynencie, wzdłuż granic (...) mieszkają mniejszości. <i>Ż/124/99</i> ; (...) ręce wzdłuż sukni leżą (...). <i>Haras.</i> , 14
Sem.	wykładnik funkcji przestrzennej; wskazuje na ruch przestrzenny lub - w ujęciu statycznym - na rozmieszczenie na długiej linii równoległej do danego podłużnego obiektu
Stat.	33
Kom.	Ze względu na typ wyrażanego stosunku semantycznego łączy się z rzeczownikami lub ich zaimkowymi ekwiwalentami nazywającymi obiekty rozciągnięte na długiej powierzchni, o podłużnym wymiarze, np. mur, ogrodzenie, krawędź, granica, droga, morze, brzeg itp.

⁸² Za: M. Lesz-Duk, 1993a, s. 405-406.

Jeszcze SPPSz rozróżnia oba wymienione znaczenia, notując bliskoznaczne *wzdłuż* (na oznaczenie kierunku ruchu) obok *w podłuż* (na oznaczenie stałego położenia względem czegoś)⁸³. Jednak przeprowadzone na współczesnych tekstach badania każą uznać *w podłuż* za archaizm. Wyrazu tego nie podają również żadne inne powojenne słowniki języka polskiego.

Poza funkcją przyimkową *wzdłuż* może pełnić równolegle funkcję przysłówkową. W tej roli jest też składnikiem związku frazeologicznego *wszerz i wzdłuż* (*przemierzyć coś wszerz i wzdłuż*) o znaczeniu 'dokładnie, od końca do końca'.

Not. ISJP, SWJP, SJP, SJPD

Względem

Etym. Wtórny przyimek *względem*, będący skostniałą formą narzędnikową rzecz. *wzgląd* 'okoliczność skłaniająca do działania, pobudka, przyczyna', już w XVI w. pojawia się w funkcji okolicznika *względu*⁸⁴. W historii języka polskiego przyimek ten miał kilka znaczeń i mógł wyrażać rozmaite relacje, np. 'w porównaniu' (*...mało się tego kacerstwa po kraju warta względem jako tego wiele było...*), 'w sprawie' (*Chce postać na sejm postów swoich względem traktatów*), a także 'z powodu' (*Względem fortuny swojej został bisurmanem*). Przykłady takiego użycia *względem* są jednak sporadyczne i pochodzą jedynie z XVI i XVII w. Dziś miejsce przyimka *względem* w funkcji przyczynowej zajęło wyrażenie *ze względu na*⁸⁵. W obecnej funkcji *względem* notowane jest od połowy XIX w.⁸⁶

Skł. z dopełniaczem

Egz. Wracając na Ziemię, osiągnęli prędkość 39897 km/godz., co jest największą prędkością, z jaką kiedykolwiek poruszał się

⁸³ S. v. *wzdłuż* i *w podłuż* z cyt. *Położyć belkę nie w poprzek budynku, ale w podłuż*. (tu akurat przysłówkę, chyba że zna się frazę za eliptyczną).

⁸⁴ Informację podają za: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 102.

⁸⁵ Za: A. Pasoń, 1976, s. 38.

⁸⁶ D. Buttler, 1988, s. 74.

człowiek względem Ziemi. GW/114/99; (...) jest uwarunkowana nachyleniem osi obrotu Ziemi względem ekliptyki. Sub., 112; (...) względem linii mała wtedy spoczywa. Sokoł., 46; (...) przyczyna i skutek są względem siebie zewnętrzne, przypadkowe i logicznie niezależne. Jak., 272

Sem. wykładnik relacji względnego odniesienia do siebie treści dwu wyrazów
syn. *wobec, w stosunku do*

Stat. 12

Kom. Danuta Buttler zauważa, że po okresie ekspansji tego przyimka, która przypadła na pierwszą połowę XX w., obecnie jest on wypierany przez inny „ogólnorelacyjny” przyimek *wobec*⁸⁷. Zmianom tym sprzyja sytuacja, że po wielu przymiotnikach i niektórych czasownikach wyrażenie przyimkowe *względem* + dopełniacz tradycyjnie jest oboczne do *wobec* + dopełniacz; np.: *Obojętny względem // wobec starej matki*. SPP s. v. *obojętny*; *Ostrożny wobec // względem kogo*. SPP s. v. *ostrożny*; *Postulujący względem // wobec kogo*. SPP s. v. *postulujący*; *Postępować wobec // względem kogo*. SPP s. v. *postępować*; *Zawinić wobec kogo // względem kogo*. SPP s. v. *zawinić*⁸⁸.

Not. ISJP, SWJP, SJP („w użyciu przyimkowym”), SJPD (bez kwalifikacji)

Wzorem

Etym. z narzędnikowej formy rzecz. *wzór* ‘przykład, wzorzec’; w użyciu co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Krawczykowa, wzorem innych kobiet ze ZWAC-u, uszyła dla rodziny swetry z odpadów poprodukcyjnych. Ż/87/99

Sem. wykładnik funkcji porównawczej z odcieniem naśladownictwa

syn. *na wzór*

Stat. 1

Kom. por. **na wzór**

⁸⁷ Zob. D. Buttler, 1986a., s. 353.

⁸⁸ Te przykłady podaje za: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 102.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP (bez kwalifikacji), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

W związku z

Etym. Przyimek wtórny *w związku z* powstał prawdopodobnie przez wydzielenie się części imiennej zwrotów o schemacie *być (pozostawać) w związku z czym* o znaczeniu 'być, pozostawać w stosunku wzajemnej zależności, wzajemnego powiązania z czymś'. Analityczna forma uzupełniającego rzecz. wynika tu z rekcji czas. podstawy, por. *związać się z czym* – *związek z czym* – *być w związku z czym*. Przejście omawianego wyrażenia do klasy przyimków dokonało się chyba dopiero w XX w. SJPD objaśnia je jako 'z powodu czego, na skutek czego'. Synonimiczna definicja sugeruje, że *w związku z* ma charakter przyimka przyczynowego o funkcjach zbliżonych do innych wtórnych przyimków przyczynowych. Na powstanie funkcji przyimkowej wyrażenia *w związku z* być może oddziałał także wpływ składni rosyjskiej, w której przyczynowy przyimek *v svjazi s* był już znany pod koniec XIX stulecia⁸⁹.

Skł. z narzędnikiem

Egz. W związku ze swoją filozofią życiową usiłuję zawsze być szczerzy. Konw., 47; W związku z tym w całej Polsce urządza się zakłady, dziecinady i tak dalej. Róż, 12; W związku z remontami w orbisowskich hotelach zmniejszy się w tym roku liczba dostępnych pokoi. GW/114/99; Wypowiedź papieża jest szczególnie aktualna w związku z procesem 49-letniego nauczyciela (...). Ż/50/99; (...) nie wypłaconej w związku z ubiegłorocznym kryzysem finansowym. Ż/74/99

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na okoliczność powiązaną z treścią zdania jako jej przyczyna, skutek itp. *syn. w nawiązaniu do, ze względu na, wskutek*

Stat. 35

Kom. Mimo zbliżonej semantyki struktury synonimiczne przyimka *w związku z* różnią się szczegółową treścią oraz dystrybucją:

⁸⁹ A. Pasoń, 1976, s. 48–49. O datowaniu rosyjskiego przyimka *v svjazi s* zob. też E. Ėrkasova, *Perechod polnoznaczných slov v predlogi*, Moskwa 1967, s. 143.

w nawiązaniu do funkcjonuje jako standardowy początek służbowej korespondencji (*w związku z... lub w nawiązaniu do...*), wskutek zaś, podkreślając następstwa zdarzeń, może być wymienne z przyimkiem *w związku z* tylko w niektórych kontekstach (*w związku z remontami... albo wskutek remontów...*). Z kolei ze względu na bardziej uwydatnia motyw, przyczynę zjawisk niż ich wzajemną łączność. Jak zauważa Anna Pasoń, rozszerzając swój zakres znaczeniowy, *w związku z* wkracza obecnie w sferę funkcjonowania innych przyimków przyczynowych. Szczególnie często występuje równoległe z przyimkiem *z okazji*, np. *W Paryżu odbył się uroczysty wiecór w związku z 50-leciem powstania Fundacji Curie. Z okazji 50-lecia Fundacji Curie odbędzie się szereg innych uroczystości*⁹⁰.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Za cenę

Etym. z wyrażenia: *za* + biernik lp rzecz. *cena* 'koszt'; możliwy wpływ fraz. *za wszelką cenę* 'koniecznie, nie licząc się z wysiłkiem' i *za żadną cenę* 'nigdy, pod żadnym warunkiem'; poświadczone od końca XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Chodzi o to, czy można ratować człowieka za cenę zabicia innego? *Ż/263/2000*; (...) ratowania choćby jednego z dzieci za cenę (...) zabójstwa (...). *Ż/263/2000*; Ileż można sobie zabezpieczyć za cenę małych... ustępstw. Str., 39; (...) zwolenników dialogu z judaizmem za cenę rezygnacji z części zasad dogmatycznych chrześcijaństwa (...). *Ż/71/99*

Sem. wykładnik funkcji zastępstwa i wymiany z odcieniem rezultatywnym

syn. *kosztem*

Pragm. błąd w kontekstach dosłownych z czas. *kupić* i syn. (NSPP)

Stat. 3

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP (wyrażenie), SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

⁹⁰ A. Pasoń 1976, s. 49.

Zależnie od

- Etym. z połączenia przysł. *zależnie* z przyimkiem pierwotnym *od*; używane co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Zależnie od znaczenia wyraz wigilia bywa zapisywany wielką lub małą literą. Bor., 21; Będę się patrzył na niego z podziwem lub politowaniem, zależnie od klasy dowodu (...). Las., 60; (...) przekształcających się zależnie od lokalnych możliwości państwa (...). Lab., 205
- Sem. wykładnik funkcji warunkowej z odcieniem stosowności syn. *w zależności od*
- Stat. 3
- Kom. por. **niezależnie od**
- Not. ISJP (przysł.), SWJP (jako przysł.), SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJPD (jako przysł.)

Zamiast

- Etym. ze skróconego wyrażenia *zamiasto*, złożonego z przyimka pierwotnego *za* i biernika lp *rzecz. miasto* 'miejsce'⁹¹; czas jego powstania datuje się na XVIII w., kiedy to innowacja ta zaczęła konkurować ze starszym przyimkiem *miasto*, wypierając go ostatecznie w XIX stuleciu⁹²
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Uwolniono szeregowych zamiast generała. *Ż*/61/99; Zamiast wspólnoty mamy dziś mozaikę plemiennych rezerwatów (...). *Ż*/50/98; Zamiast wąsów ma okulary. Róż., 21; (...) a zamiast baraniego dywanika, kłęcznik. Tok., 159; chcąc czcić siebie zamiast Tego, kto go stworzył. Mił., 292; (...) zamiast dobrze znanej zbroi przeciwnika widzą naraz przed sobą bezkształtną, wściekłą miazgę zbuntowanych! H-G, 30; (...) zamiast klimatu piwnicy (...) panował nastrój obskurnej sali sportowej (...). Lib., 12; Wczoraj minister pokazał tylko dwa zamiast obiecanych jedenastu [rozporządzeń]. *Ż*/39/99.

⁹¹ Por. SE s. v. *miasto*.

⁹² Zob.: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 106 oraz B. Kreja: 1997, s. 86–88.

Sem. wykładnik przeciwstawienia i zastępowania; wskazuje na obiekt lub czynność, której spodziewaliśmy się, a która nie miała miejsca (z uwydatnieniem kontrastu)
syn. *w miejsce, w zamian za*

Stat. 35

Kom. Użycie przyimka *zamiast* na oznaczenie stosunku zastępowania z odcieniem przeciwstawności możliwe jest tylko wtedy, gdy między rządonym rzecz. a członem nadrzędnym istnieje wspólna płaszczyzna odniesienia, na której to zastępowanie i przeciwstawienie może się dokonywać, np. przynależność do jakiegoś nadrzędnego zbioru przedmiotów lub zjawisk, jak w cytowanych przykładach. Często kontrast przypisywany semantycznie samego przyimka wynika bardziej z treści łączonych rzeczowników: *szeregowy i generał* – najniższy i najwyższy stopień w hierarchii wojskowej; *wspólnota i mozaika plemiennych rezerwatów* – grupa zintegrowana oraz rozproszona; *barani dywanik i kłęcznik* – komfort i asceza przedmiotu itd.

Sygnalizowaniu relacji 'zamienności' służy oprócz *zamiast* analityczny przyimek wlotrny *w miejsce*. W odróżnieniu od przyimka *zamiast*, który jest wykładnikiem abstrakcyjnego stosunku zamienności, *w miejsce* wprowadza konkretny odcień przestrzenny: *Blair nie wie, co albo kogo wstać w miejsce dziedzicznych lordów (...)*. Ż/285/98. Jak zauważa Danuta Buttler, obecnie to istotne rozróżnienie semantyczne między dwoma bliskoznacznymi przyimkami zaciera się⁹³.

Oprócz przyimka istnieje też spójnik *zamiast*, oznaczający zastąpienie czegoś czymś innym, całkowicie różnym, przeciwstawnym – por. *Zamiast się zatruć wyleciał w powietrze*. Ż/55/99; *Zamiast bez ceregieli posuwać się do przodu, przagnąłem czy szukałem zbytecznej retardacji*. Lib., 65.

Not. ISJP, SWJP, SJP („wyraz”), SJPD („wyraz”)

⁹³ Zob. *Kalkowanie struktury lub funkcji semantycznej obcych przyimków i wyrażeń przyimkowych*, [w:] *Kultura języka polskiego*, t. I., Warszawa 1986, s. 427–428.

Za pomocą

- Etym.** z przyimka pierwotnego *za* wraz z narzędnikową formą rzecz. *pomoc*; w polszczyźnie od XVIII w.⁹⁴
- Skł.** z dopełniaczem
- Egz.** ((...) sprawdza sznurek, za pomocą którego można poruszać głową kukły) Huelle, 23; (...) wszelka zieleń wyhodowana została za pomocą chemikaliów (...). Mił., 310; Malarz za pomocą znaku, linii, koloru tworzy liryczne obrazy, pełne pasji życia. *Ż/70/99*; Z konkurencją rozprawił się za pomocą kijów bejsbolowych i wpływów ojca. *Ż/85/99*; (...) analizy przeprowadzone za pomocą dendrochronologii (...). *Ż/53/99*.
- Sem.** wykładnik funkcji instrumentalnej; wskazuje na narzędzie, środek czynności
syn. *przy pomocy*
- Pragm.** *za pomocą czegoś*, nie: *kogoś* (NSPP)
- Stat.** 32
- Kom.** Ze względu na podobieństwo formalno-semantyczne przyimka *za pomocą* do *przy pomocy*, ich zakres użycia może się mylić, na co zwracają uwagę wydawnictwa poprawnościowe. Oba przyimki wyrażają okoliczności akcesoryjne. Jednak *za pomocą* wskazuje tylko na narzędzie, środek czynności. W odróżnieniu od swego synonimu nie łączy się z rzeczownikami osobowymi, lecz wyłącznie leksemami, które w swojej strukturze semantycznej zawierają pojęcie instrumentu (mogą to być również rzeczowniki abstrakcyjne), np.: sznurek, kij, znak, chemikalia, kryterium, wpływ.
por. **przy pomocy**
- Not.** ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Za pośrednictwem

- Etym.** z luźnej konstrukcji składniowej: *za* + narzędnik lp rzecz. *pośrednictwo*; w polszczyźnie co najmniej od końca XIX w. (cyt. SJPD)
- Skł.** z dopełniaczem

⁹⁴ Za: M. Lesz-Duk, 1993b, s. 107.

Egz. Pełną wersję będzie można usłyszeć za pośrednictwem Internetu. *Ż/263/2000*; (...) nie oglądamy idei z pomocą ciała, za pośrednictwem wrażeń zmysłowych (...). Marz., 26; Słowacka policja musi teraz za pośrednictwem Interpolu rozelać międzynarodowy list gończy (...). *GW/199/2000*; (...) można rozmawiać o wszystkich sprawach, ale (...) nie (...) za pośrednictwem mediów. *Ż/247/2000*

Sem. wykładnik funkcji pośrednictwa; wskazuje na obiekty pośrednio zaangażowane w daną czynność

Stat. 6

Kom. Ciągłe jeszcze status gramatyczny tego ciągu nie jest ustalony⁹⁵, na co wpływa chyba fakt, że może on funkcjonować zarówno jako jednostka przyimkowa (*Pertraktować za pośrednictwem swojego przedstawiciela*. – SWJP), jak i swobodne połączenie przyimka z rzecz. (*Za pośrednictwem kryje się ryzyko*).

Jako przyimek implikuje rzeczowniki osobowe, w tym nazwy instytucji (radio, telewizja, wydawnictwo, agencja, sąd), które można zinterpretować jako nazwy zbiorowości tworzonych przez ludzi. Zdarza się, że po przyimku *za pośrednictwem* występują rzeczowniki nieosobowe typu: internet, satelita, fala elektromagnetyczna, pole elektromagnetyczne. Jednak obiektom tym przypisuje się zdolności do pewnych działań wynikających bądź to z pewnych praw przyrody, bądź określonego ich postrzegania przez człowieka (jako funkcjonujące bez jego udziału)⁹⁶.

W literaturze sugeruje się, że *za pośrednictwem* może być wymienne z przyimkami *poprzez*, *przez*, a także *drogą i w drodze*. Całkowita wzajemna substytucja tych przyimków nie jest jednak możliwa⁹⁷.

⁹⁵ Iwona Kosek uznała na mocy kryteriów formalnoskładniowych *za pośrednictwem* za konstrukcję syntaktyczną, por.: I. Kosek, 1995, s. 65-77. Z kolei Izabela Czerwińska, powołując się na koncepcję jednostek języka Andrzeja Bogusławskiego, dowodzi przyimkowości tego ciągu, zob. I. Czerwińska, 1998a, s. 34-42.

⁹⁶ Informacje na temat łączliwości przyimka podaje za artykułem Izabeli Czerwińskiej; zob. 1998, s. 35-36.

⁹⁷ Dowodzą tego Maciej Grochowski dla *w drodze* (1984b, s. 265) oraz Izabela Czerwińska dla *przez* i *poprzez* (1998a, s. 37-38).

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJPD (cyt.)

Za sprawą

Etym. z połączenia przyimka *za* z narzędnikiem lp rzecz. *sprawa* 'wydarzenie, fakt'; obecne w polszczyźnie co najmniej od początku XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Halloween zadomowiło się na dobre we Francji głównie za sprawą show-biznesu. *Ż/253/2000*; (...) obecne tempo wymiarania gatunków za sprawą człowieka jest porównywalne z niektórymi wydarzeniami spowodowanymi przez wielkie katastrofy geologiczne. *Wei.*, 63; Stanie się to za sprawą czynników natury kosmicznej (...). *Wei.*, 53; (...) wielce prawdopodobną klęskę za sprawą pięcioprocentowego prognozy (...). *Ż/114/99*

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na przyczynowego sprawcę czynności

syn. *za przyczyną*

Stat. 9

Kom. W niektórych kontekstach następuje przesunięcie semantyczne z relacji przyczynowej do funkcji sposobu, np. *W ten sposób obliczał, ile gotówki fabryka porcelany wyciąga mu z kieszeni za sprawą sztuczek z zegarami.* *Tul.*, 75.

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJPD (fraz.)

Z dala od

Etym. ze scalenia przyimka pierwotnego *od* z analitycznym przysł. odwyrażeniowym z *dala* 'daleko'; poświadczenie użycia z pierwszej połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) kandydaci milczą, zamknięci z dala od dziennikarzy. *GW/267/2000*; (...) internauta cierpi, gdy jest z dala od komputera (...). *Ż/53/99*; *Z dala od gwiazd czy planet rozróżnienie między pionem i poziomem traci sens* (...). *Sokoł.*, 30; (...) że będąc z dala od domu, będziemy potrzebowali pomocy lekarskiej. *Ż/255/2000*

Fraz. *trzymać się (stać) z dala od kogoś, czegoś* 'unikać kontaktów z czymś, zachowywać dystans wobec osób, spraw' (SJPD)

- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na położenie przedmiotu lokalizowanego w znacznej odległości od lokalizatora
syn. *daleko od*, *z daleka od*
- Stat. 4
- Kom. Obocznie przysł.
por. z **daleka od**
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (bez kwalifikacji do cz. mowy), SJP (jak obok)

Z daleka od

- Etym. z połączenia przyimka pierwotnego *od* z odwyrażeniowym przysł. z *daleka* 'daleko' z odcieniem kierunkowym
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) ludzie żyją z daleka od bogów (...). Leng., 154
- Fraz. *być, stać, trzymać się z daleka od kogo, od czego* 'stronić od kogoś, czegoś, unikać go' (SJPD)
- Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej z odcieniem kierunkowym; wskazuje na położenie w dużej odległości od czegoś
- Stat. 1
- Kom. Oboczna funkcja przysłówkowa, np. *przyglądać się z daleka*.
por. z **dale od**
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJPD (cyt. s. v. *daleki*)

Zdaniem

- Etym. z narzędnikowej formy rzecz. *zdanie* 'pogląd, opinia', przez wyrażenie *czyimś zdaniem* 'według czyjejś opinii'
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. *Zdaniem Trybunału Rada nie ma uprawnień władczych wobec korpusu (...)*. GW/100/99; *Zdaniem ekspertów walutowych to dopiero początek ery drogich walut.* Ż/40/99; *Królestwo Neapolu po rewolcie Masaniella wymagało, zdaniem Madrytu, dwóch stosowanych równocześnie lekarstw (...)*. H-G., 39; *I taka była - zdaniem Schopenhauera - pierwotna intencja Kanta (...)*. Marz., 21; *Zdaniem przyrodników życie na Ziemi jest bardzo odporne.* Wei., 66

- Sem. wykładnik modalności; oznacza odniesienie głoszonych sądu do jego autora
syn. *według*
- Stat. 67
- Kom. łączy się tylko z rzeczownikami osobowymi (również kontekstowo). Nadal żywe w wyrażeniu *czyimś zdaniem*, np. *Było to widać, jego zdaniem, kilka lat wcześniej (...)*. *Ż/37/99; Jej zdaniem najważniejsze jest (...)*. *Ż/262/98*.
- Not. brak notowań

Ze strony

- Etym. z połączenia przyimka właściwego *z(e)* z dopełniaczem lp rzecz. *strona* 'kierunek'; występuje w polszczyźnie od XVI w., kiedyś również w postaci *strony* będącej zadwerbializowaną formą dopełniacza rzecz. *strona* powstała ze ściągnięcia ze względów fonetycznych wyrażenia przyimkowego z *strony*; początkowo występował w funkcji okolicznika względu, lecz tego typu konstrukcje wychodzą z użycia w XIX w., zastępowane przez przyimki: *co do*, *wzłędem* i *odnośnie do*⁹⁸
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Balcerowicz może jednak spodziewać się cierpkich słów pod swoim adresem, głównie ze strony „starej gwardii” unijnej. *Ż/50/98*; Jeśli zaś otrzymają ze strony SLD satysfakcjonujące propozycje (...). *Ż/114/99*; Taka skrajność, połączona z nieufnością ze strony gospodarzy, łatwo może prowadzić do konfliktów. *Ż/124/99*; (...) wskazywał na zagrożenia dla Kościoła (także ze strony masonerii) (...). *Ż/63/99*; Kto by ścierpiał wszystkie przykrości ze strony losu (...). Wojt., 95; Obchody Tysiąclecia Chrztu Polski toczyły się w atmosferze szykan ze strony milicji (...). *Ż/50/98*
- Sem. wykładnik funkcji sprawcy czynności; wyraża treść kierunkową, funkcjonuje w znaczeniu 'pochodzący od kogo, od czego'
- Pragm. Wydawnictwa poprawnościowe zwracają uwagę na nadmierną ekspansywność przyimka *ze strony*, zwłaszcza w języku oficjalnym oraz kontekstach, w których obeszłoby

⁹⁸ Zob. M. Lesz-Duk, 1993b, s. 100-101.

się bez przyimka lub wystarczyłby *od*. Mimo że nie jest kwalifikowany jako błąd, zaleca się ostrożność w stosowaniu go w podobnych sytuacjach (SPP, SWK, NSPP)

Stat. 22

Kom. Łączy się z rzeczownikami osobowymi oraz tymi, którym na zasadzie przenośni przypisuje się funkcje sprawcze. Słąd może znaczenie *strony* jako 'uczestnika sporu'.

Not. SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Zewnątrz

Etym. z przysł. *zewnątrz* 'poza czymś, z wierzchu'

Skł. z dopełniaczem

Egz. Na szczęście spis lokatorów znajdował się *zewnątrz* budynku. Lib., 65

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na miejsce poza obrębem jakiejś wydzielonej przestrzeni
syn. *na zewnątrz*

Pragm. przestarz., w zasadzie nieużywane

Stat. 1

Kom. por. *na zewnątrz*

Not. ISJP, SWJP (zob. *na zewnątrz*)

Ze względu na

Etym. Przyimek utworzony został na bazie wieloznacznego rzecz. *względ* (1) 'branie czego (lub kogo) pod uwagę, pamięć na kogo, na co, oglądanie się, uważanie na co' i (2) 'powód, przyczyna'. Kiedyś istniały dwa ciągi: *ze względu, przez względ* (*na kogo, co*) 'biorąc pod uwagę, licząc się z kim lub czym' (SJPD). Pojawiający się w konstrukcjach przyimek *na* jest tu znakiem zależności syntaktycznej (śląd rekcji czas., por. stp. *wzglądać na co*). Pierwsze zapisy przyimka *ze względu na* pochodzą z XIX w. i notowane są obok panującego w podobnej funkcji już od stulecia wyrażenia *przez względ na*. Ostatecznie *ze względu na* wyparło swój przyimkowy synonim w XX w.⁹⁹

⁹⁹ O szczegółowym rozwoju przyimkowej funkcji *ze względu na* (wraz z cytacjami z różnych okresów) zob.: A. Pasoń, 1976, s. 46-48.

- Skł. z biernikiem
- Egz. (...) ze względu na wejście do NATO polskiej armii potrzeba głównie środków łączności i komputerów, a nie broni strzeleckiej. GW/84/99; Sojuszu z ZSRR pragnął bardzo mocno ze względu na gwarancje w sprawie zachodnich granic. Ż/50/98; Rozwód z jego strony nie wchodził w rachubę ze względu na dwoje małych dzieci. Nep., 31; (...) przezywany Eunuchem ze względu na cienki głos (...). Lib., 14; Funkcjonariusze nie zatrzymywali go ze względu na immunitet. Ż/54/99; Nie pozwoliliśmy nikomu na emisję filmu *Babylon Blue* ze względu na jego treść. Ż/291/98
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na przyczynę na zasadzie brania czegoś, kogoś pod uwagę, liczenia się z czymś lub kimś
syn. z *uwagi na*, z *powodu*
- Stat. 47
- Kom. Wobec powszechnie znanej łatwości przesunięć pomiędzy przyczyną a celem możliwa jest ewolucja znaczenia przyimka *ze względu na* od przyczynowego do celowego. Takie przejścia zdarzają się dziś sporadycznie, co ilustruje jednostkowy przykład: *Taka pomoc będzie dopuszczalna w wyjątkowych sytuacjach (np. ze względu na konieczność pobudzenia wzrostu określonych sektorów gospodarki (.)).* GW/53/99. W tym kontekście analizowany przyimek wtórny wchodzi w związki synonimiczne z innymi przyimkami celowymi: *celem* i *w celu*.
Ciekawe są odniesienia przyimka *ze względu na* do *względem*, który – choć utworzony od tego samego rzecz. podstawowego – wyraża dziś zupełnie inną relację i nie może być wymienny z opisywanym tu ciągiem. Anna Pasoń tłumaczy wyjście z użycia *względem* w funkcji przyczynowej ginieniem narzędnika przyczyny, a także ogólną tendencją zastępowania form syntetycznych przez analityczne¹⁰⁰. Ale warto zauważyć, że obie formy nigdy nie spotkały się w tym samym czasie. Przyczynowe *względem* istniało sporadycznie w XVI i XVII w., a *ze względu na* ukształtowało się dopiero w w. XIX.

¹⁰⁰ A. Pasoń, 1976, s. 38.

Not. SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Z głębi

Etym. z wyrażenia: z + dopełniacz lp. rzecz. *głęb* 'głębia, dalszy plan przestrzeni'

Skł. z dopełniaczem

Egz. Patrzyłam na to z głębi widowni (...). Kow., 118; (...) pędzę jak tabun z głębi kontynentu (...). Haras., 13; Z głębi sceny, zza górki, trzy postacie rozwijają wielki, czarny, delikatny dywan. Szturc, 9

Fraz. z *głębi serca* 'szczerze, z życzliwością'

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej ablatywnej; wskazuje na ruch w stronę obiektu

Stat. 3

Kom. por. w *głębi*

Not. ISJP, SWJP, SJP (cyt.)

Zgodnie z

Etym. z przysł. *zgodnie* 'stosownie, odpowiednio' w połączeniu z przyimkiem pierwotnym z (wynik rekcji narzędnika); w polszczyźnie co najmniej od końca XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z narzędnikiem

Egz. Mutacje neutralne utrwalane są w populacji zgodnie z zasadami rządzącymi dryfem genetycznym (...). Raf., 301; Czy wszystko to działa się zgodnie z wolą Zeusa? Leng., 154; Wszystko toczy się zgodnie z przewidywaniami. *Ż*/247/2000; (...) zgodnie z umową Okrągłego Stołu nie szli do Sejmu po władzę. GW/234/2000; Zwierzęta zarżnięto zgodnie z nakazami islamu. *Ż*/74/99

Sem. wykładnik relacji odpowiedniości, stosowności; wskazuje na zgodność z jakimś wcześniejszym stanem rzeczy, wzorcem, punktem odniesienia itp.
syn. *według*

Stat. 106

Kom. Wyjątkowo możliwe rozbitcie ciągu *zgodnie z* słowem *zresztą*, np. (...) *zgodnie zresztą z Schopenhauerowską procedurą badawczą* (...). Marz., 30; (...) *zgodnie zresztą z regeneracyjno-transformacyjnym charakterem* (...).

Wer., 235. W tekstach pojawia się też wariantywnie konstrukcja *w zgodzie z*, np. *W zgodzie z tym ostatnim epoka lodowcowa zakończyła się na naszej planecie około 10 tysięcy lat temu*. Sub., 120.

Not. ISJP (przysł.), SWJP, SJP (jako przysł.), SJPD (jako przysł.)

Z końcem

Etym. z wyrażenia. *z* + narzędnik lp rzecz. *koniec* 'schyłek'; w użyciu przymkowym co najmniej od XIX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. (...) oddzieliła się od pozostałych szkarłupni z końcem paleozoiku (...). Raf., 306

Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na schyłkowy moment okresu, w którym zachodzi zdarzenie
syn. *pod koniec*, *w końcu*

Pragm. rzad.

Stat. I

Kom. W zaniku, ustępuje pola współnofunkcyjnemu *pod koniec* (35 zaświadczeń).
por. **pod koniec**, **w końcu**.

Not. SJPD (cyt.)

Z okazji

Etym. Połączenie przymkowo-rzeczownikowe z *okazji* początkowo pełniło w zdaniu funkcję okolicznika, a przyczynowy charakter całej konstrukcji wynikał zarówno z treści znaczeniowej wchodzącego w jej skład rzecz. *okazja*, jak i ze znaczenia przymka *z*, który rządząc dopełniaczem, m.in. służył do oznaczania związków przyczynowych. W dobie staro- i średniopolskiej w konstrukcjach takich możliwe było równoległe użycie przymka *dla* (*Ale wam teraz odpuszczam winę dla tej okazji*). Jednak wobec specjalizacji *dla* w funkcji celowej, pełną żywotność zachowała tylko konstrukcja z przymkiem *z*. W charakterze przymka ciąg z *okazji* pojawia się sporadycznie w tekstach pochodzących z XVII i XVIII w. Zdecydowanie więcej użyć przynosi w. XIX. Już w drugiej połowie tego stulecia przymek wtórny z *okazji* zaczyna specjalizować się

tylko w określonym typie związków przyczynowych: z rzeczownikami nazywającymi ważne wydarzenia z życia publicznego lub osobistego. W XX w. takie użycie jest niemal wyłącznie¹⁰¹.

- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) medale wybite przez miasto z okazji wizyt królów. Chwin, 34; (...) wywiad z okazji 1 Maja (...). Red., 205; A album, który wyszedł z okazji moich urodzin, roił się od błędów. Falk, 15; Prezydent Arpad Göncz z okazji wejścia do Sojuszu awansował grupę węgierskich oficerów. GW/62/99; (...) rozmowy z Bogusławem Bagsikiem z okazji jego kompozytorskiego debiutu (...). Ż/98/99; Spektakl otwierał Rok Słowackiego w Wielkiej Brytanii z okazji 150 rocznicy urodzin wieszczka. Ż/57/99
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na zwyczajową, zwykle pomyślną sposobność do dalszego działania
- Stat. 25
- Kom. Współczesny materiał językowy w pełni potwierdza zarysowany kierunek rozwoju przyminka z *okazji*. We wszystkich kontekstach łączy się on z dopełniaczem znaczeniowo określonych rzeczowników. Rzeczowniki te nazywają jakieś szczególne wydarzenia, różne uroczystości, pamiętne daty itp. Jak zauważa Anna Pasoń, obecnie szczególnie często utarte zwroty z przymikiem z *okazji* ukazują się w języku prasy, oficjalnych komunikatów, przemówień itp.¹⁰². Wiąże się to zapewne z taką a nie inną specjalizacją funkcji semantycznej.
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

Z perspektywy

- Etym. ze scalenia przyminka pierwotnego z i wieloznacznego rzecz. *perspektywa* 1. 'otwarty widok, panorama', ale i 2. 'odległość czasowa, umożliwiająca lepszą ocenę zdarzeń'; stąd też 3. 'punkt widzenia'

¹⁰¹ Anna Pasoń, omawiając rozwój przyminka wtórnego z *okazji*, zwraca też m.in. uwagę, że w XVIII w. używane tu było z *przyczyny*, por. z *przyczyny wesela*, z *przyczyny rocznicy*. Zob. 1976, s. 40-45 i przypis ze s. 44.

¹⁰² Zob. A. Pasoń, 1971, s. 332 i to samo w: 1976, s. 44.

Skł. z dopełniaczem

Egz. 1.

(...) stała się tarczą słoneczną widzianą z perspektywy pobliskiej planety. Lib., 67

2.

Wydarzenia w takiej skali z perspektywy milionów lat wydają się gwałtowne (...). Wei., 57; Teraz z perspektywy czasu mogą to powiedzieć. Falk, 10; (...) jaki charakter będą miały rządy prawicy z perspektywy czasu. Ż/50/98

3.

(...) to jednak z perspektywy Instytutu Anatomii było jednym z wielu zdarzeń (...). Chwin., 12; (...) opowiadana jest z perspektywy nastolatki. GW/267/2000; (...) pisze śmiało z perspektywy „generacji niepokalanych” (...). Ż/87/99

Sem.

1. wykładnik swoistej funkcji przestrzennej; wskazuje na punkt, z którego prowadzona jest obserwacja

2. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na odniesienie akcji do zdarzenia, które zaszło wcześniej
syn. [z dystansu]

3. wykładnik funkcji modalnej; odnosi fakty, o których mowa, do osoby ich komentatora
syn. z punktu widzenia

Stat.

$1 + 3 + 3 = 7$

Kom.

Funkcje 2. i 3. wyodrębniły się ze swoistej orientacji przestrzennej, w której potencjalny kinetyzm amortyzowany jest przez obecność kontekstowych czasowników percepcji (por. cyt. Lib., 67). W niektórych użyciach ciąg z *perspektywy* zbliża się do wykładnika funkcji sposobu (Ż/87/99). Nie są to jednak zjawiska regularne.

Not.

SWJP (2, 3; s. v. *perspektywa*), SJP (2; cyt.)

Z początkiem

Etym.

z wyrażenia: z + narzędnik lp rzecz. *początek* ‘to, od czego się coś zaczyna, pierwszy moment’; używane co najmniej od połowy XIX w. (cyt. SJPID)

Skł.

z dopełniaczem

Egz.

Sława przyszła z początkiem lat osiemdziesiątych (...). Sokoł., 44; (...) Herakles urodził się podczas przesilenia zimowego,

a więc z początkiem fazy Koziorożca (...). Wer., 237; Później, gdzieś z początkiem lat sześćdziesiątych, kolejną „wielką epoką” stał się dla mnie, niespodzianie, dopiero co miniony okres stalinowski (...). Lib., 7

Sem. wykładnik funkcji temporalnej; wskazuje na moment wyjściowy jakiegoś okresu
syn. *na początku*

Stat. 3

Kom. Kiedyś kwestionowane jako błąd zamiast *na początku* (SPP). Obecnie NSPP nie podtrzymuje tej oceny.
por. *na początku*

Not. SJP (cyt.), SJPD (fraz.)

Z pomocą

Etym. ze wzmocnienia instrumentalnej treści leksykalnej przyimka z rzecz. *pomoc* w narzędniku lp.

Skł. z dopełniaczem

Egz. Gdy książę d'Arcos, z pomocą neapolitańskich baronów i dostojników kościelnych, ubezpieczył zagrożony porządek (...). H-G, 29; Wystawę zorganizowała m.in. Liga Republikańska z pomocą kilku instytucji i firm. GW/115/99; Z pomocą żargonu rodem z psychologii humanistycznej wytłumaczy sobie (...). Ż/41/99

Fraz. *przychodzić komuś z pomocą* 'udzielić wsparcia, pomagać' (SJP)

Sem. wykładnik funkcji instrumentalnej; wskazuje na osoby lub instytucje pomocne do wykonania jakiejś czynności
syn. *przy pomocy*

Stat. 5

Kom. Interesujące są stosunki w grupie bliskich formalnie i semantycznie przyimkach: z *pomocą*, *za pomocą* i *przy pomocy*. Konteksty wskazują, że znaczenie przyimka z *pomocą* nie odpowiada dokładnie semantyce pokrewnego *za pomocą*. Raczej zbliża się do użycia przyimka *przy pomocy* kogoś, sygnalizując partnerstwo, współdziałanie na bardziej równych prawach ze służebną, pomocniczą rolą nazwanych rzecz. osób, instytucji.
por. *przy pomocy*, *za pomocą*

Not. ISJP (frazja przysłówkowa)

Z powodu

- Etym. Przyimek wtórny z *powodu* rozwinął się z luźnej konstrukcji składniowej złożonej z przyimka pierwotnego z oraz rzecz. *powód* 'przyczyna, racja, pobudka, okazja'. Pierwsze, rzadkie jeszcze przykłady zastosowania tej konstrukcji w funkcji przyimka przyczynowego pochodzą z XVII w. Równie sporadyczne użycia zaświadczały materiały z następnego stulecia. Dopiero w polszczyźnie XIX w. nastąpił wyraźny wzrost użycia przyimka wtórnego z *powodu*, który zaczyna konkurować z synonimicznymi z *przyczyny* oraz z *okazji* i tę rywalizację wygrywa¹⁰³.
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. Mam wyrzuty sumienia z powodu mojej pokojówki Elżuni (...). Mił., 305; I tym razem Sojusz wyraził żal z powodu ofiar (...). Ż/69/99; Niektóre gminy nie zdążą z powodu protestów rodziców. GW/62/99; (...) co obecnie nie wchodzi w grę z powodu wysokich cen szlacheckich trunków. GW/100/99; Nie zmienisz przecież życia z powodu jakiejś chwilowej fascynacji... Falk, 12; Penetracja parteru nie przyniosła, niestety, żadnego rozstrzygnięcia - z powodu zaciągniętych firanek. Lib., 66
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej
- Stat. 67
- Kom. Jak obrazują badania, przyimek z *powodu* jest obecnie najczęstszy wśród wtórnych przyimków przyczynowych utworzonych od rzecz. o podobnym znaczeniu (67 zaświadczeń wobec 25 ze z *okazji*, 4 z *racji*, 2 z *przyczyny*). Wpływa na to fakt, że jest najbardziej ogólny pod względem komunikowanej treści i uniwersalny, jeżeli chodzi o łączliwość. Występuje bowiem z dopełniaczem dowolnych rzeczowników (osobowych i nieosobowych, konkretnych i abstrakcyjnych), które tylko mogą wskazywać na osoby bądź zjawiska odpowiedzialne za zaistnienie (także hipotetyczne) danej sytuacji.

¹⁰³ Wiele cytatów dokumentujących stan historyczny przytacza A. Pasoń w: 1976, s. 37.

Jak zauważa Anna Pasoń, jeżeli z przyimkiem wtórnym z *powodu* występuje rzecz. konkretny, wówczas w okoliczniku przyczyny domyślamy się opuszczonej nazwy czynności lub stanu, np. z *powodu (...) Elżuni* = z *powodu zachowania (...) Elżuni*. Na uwagę zasługuje także ostatni z cytowanych przykładów z *powodu zaciągniętych firanek*, w którym łączący się z przyimkiem wtórnym rzecz. występuje z określeniem stającym się niezbędnym elementem znaczeniowym wyrażenia wskazującego przyczynę¹⁰⁴. Charakterystyczne dla łączliwości przyimka z *powodu* wydaje się to, że nie implikuje on zaimków rzeczownych. W takich połączeniach stosunek przyczynowy przekazywany jest zawsze związkiem przyimka pierwotnego z *rzecz. powód*, w którym każdy z segmentów funkcjonuje samodzielnie, a nie jako człon scalonego wyrażenia, por.: z *jego powodu*, z *ich powodu*. Jako doraźne wyrażenie przyimkowe z *powodu* funkcjonuje dziś i w takich np. kontekstach: z *tego powodu*, z *następującego powodu*, z *Ani powodu*... Świadczy to o jeszcze nie do końca przeprowadzonym procesie leksykalizacji tego ciągu.

Not. ISJP (cyt.), SWJP, SJP (cyt.), SJPD (cyt.)

Z przyczyny

Etym. Rzecz. *przyczyna* 'okoliczność powodująca coś, fakt, czynnik warunkujący coś' może już samą swą treścią wskazywać okoliczność warunkującą, np. *Jakie przyczyny, takie skutki*. Stosunek przyczynowy może być także wskazany przez konstrukcję z przyimkiem pierwotnym. W dobie średnio- i staropolskiej istniały wyrażenia: *dla... przyczyny*, *o... przyczynę*, *prze... przyczynę*, *przez przyczynę*, *za... przyczyną* i *z... przyczyny*, w których zarówno przyimek jak i rzecz. funkcjonują samodzielnie. Nie wszystkie cytowane tu konstrukcje są dziś żywotne. Jak pisze Anna Pasoń¹⁰⁵,

¹⁰⁴ Por. uwagi A. Pasoń: 1971, s. 332 (z *powodu słabego dzioba*).

¹⁰⁵ Autorka dokładnie omawia proces przechodzenia omawianego typu związków do kategorii przyimków w aspekcie diachronicznym; zob.: A. Pasoń, 1976, s. 40-45.

pełną żywotność zachowały tylko połączenia z przyimkiem z (a sporadycznie za). Proces scalania się wyrażenia z *przyczyny* w funkcji przyimkowej rozpoczął się już w XVII w. Jednak dopiero następane stulecie to czas pełnego wyodrębnienia się tej jednostki, a wyraźny wzrost jej użycia nastąpił w w. XIX. Materiał z XX w. ukazuje regres przyimka z *przyczyny* na korzyść synonimicznego z *powodu*.

Skł. z dopełniaczem

Egz. Czyż, kiedy powrócił z krainy szlachetnych koni i uściskała go żona, nie zemdłał z przyczyny jej smrodu? Mił., 307; (...) ale nic im się nie udawało, wszystko wychodziło im krzywo, z przyczyny niewidocznego kalectwa. Mił., 308

Sem. wykładnik ogólnej funkcji przyczynowej
syn. z *powodu*

Stat. 2

Kom. Odnotowałam też jedno zaświadczenie z połączeniem *za przyczyną*: *Stało się tak za przyczyną kolosalnego brązowego posągu boga słońca – Heliosa (...)*. Duc., 166. Na podstawowy przyczynowy sens słowa nakłada się tu odcień sprawcy czynności.

Not. brak notowań

Z punktu widzenia

Etym. z połączenia przyimka pierwotnego z i wyrażenia *punkt widzenia* 'stanowisko, z którego rozpatruje się daną sprawę'

Skł. z dopełniaczem

Egz. A przecież, z punktu widzenia fizyki, nie stoi za tym nic fundamentalnego. Sokoł., 30; Często są to cechy z punktu widzenia doboru neutralne (...). Łom., 17; Tymczasem egzystencjalizm, z punktu widzenia marksizmu, był doktryną „nihilistyczną” (...). Lib., 75; Z punktu widzenia konsumentów jest to dobre rozwiązanie. Ż/263/2000; (...) zdarzenia z punktu widzenia rachunku prawdopodobieństwa nieprawdopodobne. Kor., 230

Sem. wykładnik funkcji modalnej; wskazuje na granice prawdziwości sądu przez odniesienie faktów, o których mowa, do wybranego aspektu zagadnienia

syn. *według*, z *perspektywy*

Stat. 20

Not. ISJP (frazja przysłówkowa)

Z *racji*

Etym. Podstawą wyodrębnienia się przyimka wtórnego z *racji* był żywy do dziś rzecz. *racja*, definiowany m.in. jako 'uzasadniona przyczyna, powód, podstawa czego'. W związku z przyimkiem pierwotnym z rzecz. ten tworzył okolicznik przyczynny (por. z *tej racji*). Gdy wyrażenie to zaczęło dopuszczać uzupełniający je inny rzecz. i rządzić jego przypadkiem, wzmocniła się więź pomiędzy obu członami, a rzecz. *racja* stracił typowe dla tej cz. mowy właściwości składniowe i morfologiczne (przyłączanie określeń oraz odmiana), stając się zastygłą częścią analitycznego przyimka wtórnego. Pojedyncze przykłady połączenia z *racji* w funkcji przyimkowej pojawiają się dopiero w XIX w. Więcej użyć przynosi XX stulecie¹⁰⁶.

Skł. z dopełniaczem

Egz. Opowiada, że z *racji* swego zawodu przebywała prawie wyłącznie z mężczyznami. *Ż./64/99*; Mógłbym z *racji* podobieństwa tytułów, położyć na pierwszej stronie motto użyte przez Camusa w *Dżumie* (...). H-G, 26; Celebrowano ją z *racji* przypadającej w tym dniu uroczystości św. Anasztazji (...). Bor., 18; Ta pierwsza substancja już z *racji* samej nazwy wskazuje na cechę bogów (...). Leng., 147

Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na motyw lub uzasadnienie faktu

syn. z *powodu*, z *okazji*

Pragm. ofic. (SWJP)

Stat. 4

Kom. Anna Pasoń tłumaczy niewielką popularność przyimka z *racji* zacieraniem się etymologicznego znaczenia rzecz. *racja*, który oznacza dziś przede wszystkim: 1. 'słuszność poglądu, zdania, stanowiska, postępowania', 2. 'argument

¹⁰⁶ Za: A. Pasoń, 1976, s. 40-45.

dowodzący czyjejs słuszności'. Dopiero 3. to: 'uzasadniona przyczyna, powód'. Tymczasem słowniki języka polskiego pod hasłem POWÓD jako podstawowe znaczenie podają właśnie znaczenie przyczynowe. Zatem z *powodu* wydaje się bardziej wyraziste i jednoznaczne niż z *racji*¹⁰⁷. Wydaje mi się, że paradoksalnie zachodzić tu może sytuacja wręcz odwrotna, że ograniczenia dystrybucyjne przyimka z *racji* biorą się właśnie z wysunięcia na pierwszy plan znaczenia 'argument', co powoduje, że interpretujemy daną relację jako nie tylko ogólne wskazanie na przyczynę, lecz przede wszystkim zwrócenie uwagi na taki fakt, który stanowić może argument - logiczne i słuszne w skutkach uzasadnienie dla komunikowanych zdarzeń, poglądów. W cytowanych wyżej kontekstach możliwe byłoby podstawienie zamiast z *racji* - przyimka z *powodu* o treści bardziej uniwersalnej. Takiej substytucji nie sposób jednak przeprowadzić w drugą stronę w takich przykładowo zdaniach: *I tym razem Sojusz wyraził żal z powodu ofiar. Ż/96/99; Z powodu jakiegoś widelca, który upadł na podłogę i jego aluminiowy brząk roztrzaskał ostatnie zdanie, zatrzymywał następne słowo w jej ustach tak, że musiała je przełknąć. Tok., 11; Z powodu Alicji? Falk, 16; Wiesław Rosa z powodu pyłu azbestowego nie ma prawego płuca. Ż/87/99. Zatem przyimek wtórny z *racji* wyraża relację przyczynową o treści bardziej sprecyzowanej, dobitniej wskazując na motyw czyjegoś działania, co w oczywisty sposób odbija się na frekwencji.*

Not. ISJP (frazza przysłówkowa), SWJP, SJPD (fraz.)

Z ramienia

Etym. z fraz. z *czyjegoś ramienia coś robić* 'robić coś z czyjegoś polecenia' (SF); jako przyimek co najmniej od połowy XX w. (cyt. SJPD)

Skł. z dopełniaczem

Egz. Sławny himalaista kandydujący z ramienia włoskich Zielonych do Parlamentu Europejskiego został zdemaskowany.

¹⁰⁷ A. Pasoń, 1976, s. 45.

GW/110/99; Seamus Mallon, zawieszony wicepremier z ramienia umiarkowanych katolików (...). GW/37/2000; Ten ekonomista miał z ramienia AWS po rozpadzie koalicji z UW przejąć premierostwo z rąk Jerzego Buzka. *Ż*/255/2000

Sem. wykładnik funkcji partytywnej z odcieniem przedstawicielstwa; wskazuje na organizację lub instytucję, z upoważnienia której ktoś działa
syn. w imieniu

Pragm. nadużywane w znaczeniu 'z polecenia, z upoważnienia' (NSPP)

Stat. 3

Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Z tyłu

Etym. z wyrażenia: z + dopełniacz lp rzecz. *tył* 'strona przeciwna do frontu'

Skł. z dopełniaczem

Egz. Kazał te drogocenne ciosy (...) „przewieźć na plac św. Piotra, z tyłu [kościół] św. Katarzyny (...)”. Przyb., 17; Nubira II otrzymała duże przednie reflektory (...) oraz nowe lampy z tyłu auta. *Ż*/75/99

Sem. wykładnik funkcji przestrzennej lokatywnej; wskazuje na obecność po tylnej stronie czegoś

Stat. 2

Kom. Struktura o dyskusyjnym statusie; może być interpretowana jako swobodne połączenie przyimka i rzecz., zwłaszcza że nie została dostrzeżona przez twórców aktualnych słowników polszczyzny ogólnej (również w obocznej funkcji przysłówkowej). Niewielka frekwencja użycia, będąca zapewne pochodną specjalizacji funkcji znaczeniowej, mogła być przyczyną tego, że w badanych tekstach nie wystąpiły podobne budową ciągi z *przodu* i z *boku*.

Not. brak notowań

Z tytułu

Etym. z wyrażenia: z + dopełniacz lp rzecz. *tytuł* 'powód, pretekst'

Skł. z dopełniaczem

- Egz. Ukryty problem europejskiego bezrobocia leży (...) w (...) kosztach, ponoszonych przez pracodawców z tytułu najmowania do pracy. *Ż*/59/99; (...) sumy wpływające na nasze konto (...) z tytułu składki na ubezpieczenie emerytalne. *Ż*/75/99; Skarb Państwa może też stracić 35,3 mln zł z tytułu kredytów i poręczeń (...). *Ż*/262/98; Ponadto BA musiały spłacić dług w jenach z tytułu wcześniejszego zakupu samolotów. *Ż*/39/99
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na uprawnienie do dalszego działania
syn. z *racji*, z *powodu*, na *podstawie*
- Pragm. ofic.
- Stat. 5
- Kom. por. **tytułem**
- Not. ISJP (frazą przysłówkowa), SWJP, SJP (cyt.)

Z uwagi na

- Etym. ze scalenia rzecz. *uwaga* w dawniejszym znaczeniu 'wzgląd, powód, przyczyna' oraz przyimka pierwotnego z; rzecz. *uwaga* wnosi jako człon sens precyzujący jedno z wielu potencjalnych znaczeń przyimka z, przyimek *na* jest tu tylko wykładnikiem zależności składniowej; pierwsze pojedyncze przykłady przyimkowego zastosowania z *uwagi na* pochodzą z tekstów z II połowy XIX w.¹⁰⁸
- Skł. z biernikiem
- Egz. Z uwagi na postępującą chorobę, Renoir często uciekał przed zmiennym i chłodnym klimatem Paryża (...). *Ż*/57/99; (...) koalicja centrolewicowej Partii Pracy i liberalnej VVD nie przetrwałaby długo z uwagi na różnice programowe. GW/116/99; (...) z uwagi na dobro śledztwa ujawniono je dopiero wczoraj. *Ż*/51/99
- Sem. wykładnik funkcji przyczynowej; wskazuje na motyw lub przyczynę czegoś
syn. z *powodu*, ze *względu na*
- Pragm. ofic.
- Stat. 9

¹⁰⁸ Za: A. Pasoń, 1976, s. 45-46.

- Kom. Oficjalny wydzźwięk przyimka znajduje wyraz w częstoci jego użycia. Pojawia się rzadko, głównie w tekstach drobnych wiadomości prasowych¹⁰⁹.
- Not. ISJP (frazja przysłówkowa), SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

Z wyjątkiem

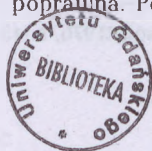
- Etym. Połączenie przyimka pierwotnego z z narzędnikową formą rzecz. *wyjątek* w funkcji przyimkowej dokonało się na przełomie XIX i XX w.¹¹⁰
- Skł. z dopełniaczem
- Egz. (...) demokracja jako dyktat każdej mniejszości, z wyjątkiem mniejszości zwanej narodem... *Ż*/112/99; (...) pozostali członkowie Rodziny z wyjątkiem królowej i jej męża w ogóle tam się nie zjawiają. *Ż*/285/98; (...) przyjęli taktkę nieatakowania innych kandydatów po swojej stronie – z wyjątkiem Olechowskiego. *GW*/237/2000; Wierzba borówkolistna rośnie bardzo licznie na całej powierzchni torfowiska, z wyjątkiem partii brzeżnych. Chmiel., 132
- Sem. wykładnik funkcji abessywnej; wskazuje na wykluczenie ze zbioru
syn. oprócz, prócz, wyjąwszy
- Pragm. niepopr. *za wyjątkiem* (SPP, SWK, NSPP)
- Stat. 12
- Kom. Niepoprawna postać przyimka – *za wyjątkiem* – która powstała jednocześnie z formą poprawną, powszechnie uważana jest za kalkę ros. *za iskluczeniem*¹¹¹. Zenon Klemensiewicz określa *za wyjątkiem* jako półrusycyzm, ponieważ z obcego wzoru skopiowany został tylko przyimek właściwy *za*, a człon rzeczownikowy zachowano z rodzimej struktury (dosłowne tłumaczenie z rosyjskiego dałoby *za wyłączeniem*)¹¹².
- Not. ISJP, SWJP, SJP (fraz.), SJPD (fraz.)

¹⁰⁹ Por. obserwację A. Pasoń: „ostatnio z *uwagi (na)* rozpowszechnia się zwłaszcza w języku dziennikarskim, w którym jest używane chętniej niż inne przyimki, np. z *powodu*”, 1976, s. 46. Wcześniej to samo zauważa M. Kniaginina: 1963, s. 154.

¹¹⁰ E. Wójcikowska, 1977, s. 141.

¹¹¹ E. Wójcikowska, 1977, s. 142

¹¹² Z. Klemensiewicz, *Polszczyzna piękna i poprawna. Porady językowe*, Wrocław 1963, s. 314.

Literatura ogólna i cytowana

- Ampel T., 1975, *Wypowiedzenia okolicznikowe profrazowe we współczesnym języku polskim*, Rzeszów.
- Anusiewicz J., 1978, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*, Wrocław.
- Apriesjan J., 1971, *Koncepcje i metody współczesnej lingwistyki strukturalnej. Zarys problematyki*, przeł. Z. Saloni, Warszawa.
- Bajerowa I., 1952, *O podwajaniu polskich przyimków*, „*Język Polski*” XXXII.
- Bajerowa I., 1965, *Próba sformułowania kilku praw ewolucji języka (na materiałach z historii polskiego języka literackiego)*, Biuletyn PTJ XXIII.
- Bajerowa I., 1972, *Niektóre treści i metody socjolingwistyczne w historii języka*, Biuletyn PTJ XXX.
- Bajerowa I., 1980, *Kontekst a znaczenie przyimków przestrzennych*, „*Język Polski*” LX.
- Bajerowa I., 1993, *Język ogólnopolski XX wieku*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku, t. II Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław, rozdz. *Składnia*.
- Bajerowa I., 1997, *O najważniejszym procesie składniowym doby nowopolskiej (na podstawie materiałów języka ogólnopolskiego XIX w.)*, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie*, z. 192, *Prace Językoznawcze IX*.
- Bańko M., 1988, *O zdaniach z przyczyną logiczną i zdaniach z logicznym skutkiem*, „*Prace Filologiczne*” XXXIV.
- Bańkowski A., 1977, *Funkcja przyimka prócz*, *Studia semiotyczne 7*.
- Bartmiński J., 1973, *Czy język polski staje się językiem pozycyjnym?*, „*Język Polski*” LIII.
- Bartoszewicz A., 1987, *Zagadnienia ewolucji współczesnego języka rosyjskiego*, Warszawa.
- Bednarek A., 1999, *O przyimkach w języku polskim*, [w:] *Język - teoria - dydaktyka*, red. B. Greszczuk, Rzeszów.

- Behrendt Z., Czech K., 1964, *Funkcje wyrażeń przyimkowych w wypowiedzi gwarowej*, „Językoznawca” 11-12, Lublin.
- Bera M., 1995, *O funkcjach przyimka wobec w strukturze zdania*, „Poradnik Językowy” 5-6.
- Bera M., 1997, *Wobec – przyimek wielo- czy jednoznaczny?* Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska 48.
- Bera M., 1998, *Propozycja eksplikacji semantycznej przyimka względem*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska 50.
- Bera M., 2001, *W związku z – próba opisu łączliwości i znaczenia*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska 55.
- Berlyne D. E., 1969, *Struktura i kierunek myślenia*, przeł. J. Radzicki, Warszawa.
- Bizoń F., 1966, *Okolicznik przeciwieństwa i zastępstwa w języku polskim*, [w:] *Studia językoznawcze poświęcone prof. dr. Stanisławowi Rospondowi*, Wrocław.
- Bluszcz A., 1980, *Kontekst a znaczenie przyimków przestrzennych*, „Język Polski” LX.
- Bluszcz A., 1987, *Relacje przestrzenne w polskich, czeskich i słowackich konstrukcjach z wyrażeniami przyimkowymi*, Katowice.
- Bogusławski A., 1976, *O zasadach rejestracji jednostek języka*, „Poradnik Językowy” 8.
- Brajerski T., 1957, *O przyimkach z rdzennym -długi -dl- w języku polskim XIV-XVI w.*, „Poradnik Językowy” 7.
- Brańczyk J., 1978, *O leksykalnych wyznacznikach prawdziwościowej oceny sądów*, Katowice.
- Brodowska M., 1951, *Objawy przekształceń celownika syntetycznego w formy przyimkowe w języku polskim*, Sprawozdania PAU LIII.
- Brodowska-Honowska M., 1955, *Historyczne procesy przekształcania polskiego celownika w formy przyimkowe*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. I, Warszawa.
- Buttler D., 1967a, *Ekspansja konstrukcji analitycznych*, „Poradnik Językowy” 1.
- Buttler D., 1967b, *Zmiany zakresu użycia i treści leksykalnej niektórych przyimków*, „Poradnik Językowy” 2.
- Buttler D., 1968a, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny i ich ocena normatywna*, „Polonistyka”, t. XXI, nr 4-5.
- Buttler D., 1968b, *Uwagi o poprawności stylu urzędowego*, „Poradnik Językowy” 10.
- Buttler D., 1969, *Kilka przejawów tendencji do skrótu we współczesnej składni polskiej*, „Polonistyka”, t. XXII, nr 5.
- Buttler D., 1970, *Przyczyny niektórych zmian składniowych we współczesnej polszczyźnie*, „Prace Filologiczne” XX.
- Buttler D., 1976, *Innowacje składniowe współczesnej polszczyzny*, Warszawa.

- Buttler D., 1981, *Innowacje składniowe powojennego trzydziestolecia*, [w:] *Współczesna polszczyzna*, red. H. Kurkowska, Warszawa, s. 111 i nast.
- Buttler D., 1982, *Użycie przyimków w różnych odmianach współczesnej polszczyzny*, „Prace Filologiczne”, XXXI.
- Buttler D., 1986a, *Łączliwość syntaktyczna i funkcje znaczeniowe niektórych przyimków*, [w:] *Kultura języka polskiego*, t. I, Warszawa.
- Buttler D., 1986b, *Kalkowanie struktury lub funkcji semantycznej obcych przyimków i wyrażen przyimkowych*, [w:] *Kultura języka polskiego*, t. I, Warszawa.
- Buttler D., 1986c, *Zakończenie: Niektóre tendencje rozwojowe współczesnej polskiej normy syntaktycznej*, [w:] *Kultura języka polskiego*, t. I, Warszawa.
- Buttler, 1987, *Zagadnienia poprawności leksykalno-semantycznej*, [w:] *Kultura języka polskiego*, t. II, Warszawa.
- Buttler D., 1988, *Właściwości syntaktyczne polszczyzny drugiej połowy wieku XIX (Schematy zdań i konstrukcji przyimkowych)*, „Prace Filologiczne” XXXIV.
- Czas i przestrzeń w języku*, 1986, red. R. Laskowski, Katowice.
- Czerwińska I., 1998a, *O łączliwości i znaczeniu przyimka za pośrednictwem*, „Poradnik Językowy” 1.
- Czerwińska I., 1998b, *Propozycja eksplikacji semantycznej przyimka w charakterze*, *Studia Linguistica Polono-Meridianslavica* 2.
- Czerwińska I., 2001, *Przyimki dwusegmentowe z członem pod implikujące argument osobowy*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska* 55.
- Doroszewski W., 1932, *O przyimku u i o rzeczach ogólniejszych*, „Poradnik Językowy” 2.
- Doroszewski W., 1949, *O przyimku poprzez*, „Poradnik Językowy” 1.
- Doroszewski W., 1968, *O kulturę słowa. Poradnik językowy*, t. I i II, Warszawa.
- Dulian R., 1991, *Czy w świetle jest przyimkiem wtórnym?*, „Język Polski” LXXX, nr3-5.
- Dulian R., 1992, *O funkcjach wyrażen w uznaniu, na rzecz*, „Język Polski” LXXII, nr 2-3.
- Foland M., 1969, *O funkcjach przyimka poprzez we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 3.
- Frankowska M., 1982, *Grupy imienne z determinatorem koniecznym w języku polskim*, Warszawa, rozdz. IV: *Determinator konieczny wśród określeń temporalnych*.
- Frankowska M., 1989, *Zmiany językowe a funkcja pragmatyczna (na przykładzie konstrukcji z zamiast < stp. miasto*, *Studia gramatyczne* 9, Wrocław.
- Frankowska M., 1995, *Funkcje syntaktyczne zamiast we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście*, red. M. Grochowski, Toruń.

- Furdal A., 1973, *Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego*, Ogólnopolskie TPN, Wydział II Języka i Literatury, Wrocław.
- Gaertner H., 1933, *O określaniu jako podstawowym stosunku składniowym*, „*Slavia Occidentalis*” 12.
- Greszczuk B., 1991, *Semantyka i składnia wyrazów przeciw, przeciwko, naprzeciw w historii języka polskiego*, Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie. Seria Filologiczna, Językoznawstwo I.
- Grochowski M., 1976a, *O strukturze semantycznej przyzwolenia*, [w:] *Semantyka tekstu i języka*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław.
- Grochowski M., 1976b, *Przyimek jako wykładnik relacji semantycznych między wyrażeniami predykatywnymi*, „*Polonica*” II.
- Grochowski M., 1977, *Negacja w strukturze treści wyrażen przyimkowych*, *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej* 16.
- Grochowski M., 1980, *Pojęcie celu*. *Studia semantyczne*, Wrocław.
- Grochowski M., 1984a, *Projekt klasyfikacji syntaktycznej polskich leksemów nieodmiennych*, „*Polonica*” X.
- Grochowski M., 1984b, *Składnia wyrażen polipredykatywnych (Zarys problematyki)*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa.
- Grochowski M., 1986, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*, Wrocław.
- Grochowski M., 1995, *O możliwościach słownikowej charakterystyki semantycznej przyimkowych jednostek języka*, [w:] *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście*, red. M. Grochowski, Toruń.
- Grochowski M., 1997, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków.
- Grybosiova A., 1979, *Fraza nominalna przyimkowa w funkcji okolicznika przyczyny*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. XVIII.
- Grzegorzczkova R., 1969, *Znaczenia przysłówków a ich łączliwość w tekście*, „*Poradnik Językowy*” 1.
- Grzegorzczkova R., 1975, *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*, Wrocław.
- Grzegorzczkova R., 1993, *Kategorie gramatyczne*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2 *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław.
- Grzegorzczkova R., 1996, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa.
- Heinz A., 1965, *System przypadkowy języka polskiego*, Kraków.
- Jodłowski S., 1934, *Rozwój polskich określników celu*, *Sprawozdania Towarzystwa Naukowego*, Lwów.
- Jodłowski S., 1971, *Studia nad częściami mowy*, Warszawa.
- Jodłowski S., 1976, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa.
- Jurkowski M., 1972, *Przyimek i wyrażenia przyimkowe*, *Z polskich studiów slawistycznych*, seria 4. Językoznawstwo, Warszawa.

- Kalisz R., Kubiński W., 1998, *Przymyki, przypadki i domeny*, [w:] *Językoznawstwo kognitywne*, red. W. Kubiński, R. Kalisz, E. Modrzejewska, Gdańsk.
- Kallas K., 1995, *O konstrukcjach z przymikiem niż*, [w:] *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście*, red. M. Grochowski, Toruń.
- Karaś M., 1971, *Zagadkowe oprócz // prócz*, „*Język Polski*” LI, nr 5.
- Karaś M., 1972, *Z morfologii polskich przysłówków. Oboczność typu kiedy // wiedy, tedy // wtedy*, [w:] *Symbolae polonicae in honorem Stanisłai Jodłowski*, Prace Komisji Językoznawstwa nr 32, Wrocław.
- Karolak S., 1965, *Przypadek a przymiek*, Biuletyn PTJ XXIII.
- Karolak S., 1966, *Zagadnienie rekcyj przymkowej czasownika w języku rosyjskim*, Wrocław.
- Kempf Z., 1962, *Od przypadku do przymika*, Zeszyty Naukowe WSP w Opolu, Językoznawstwo, nr 2.
- Kempf Z., 1970, *Rozwój i zanik polskiego partitivu*, „*Język Polski*” L.
- Kempf Z., 1972, *O sposobach językowego wyrażania przyczyny*, „*Prace Filologiczne*” XXII.
- Kempf Z., 1978, *Próba teorii przypadku*, Opole.
- Klebanowska B., 1969a, *Funkcje przymika naprzeciwno*, „*Poradnik Językowy*” 3.
- Klebanowska B., 1969b, *Przed i za*, „*Język Polski*” XLIX, nr 3.
- Klebanowska B., 1971, *Znaczenia lokatywne polskich przymków właściwych*, Wrocław.
- Klebanowska B., 1981, *Przez w znaczeniu przyczynowym*, „*Polonica*” VII.
- Klebanowska B., 1982, *Wyrażenia przyczynowe z rzeczownikami abstrakcyjnymi we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa.
- Klebanowska B., Kochański W., Markowski A., 1992, *Użycie niektórych przymków*, [w:] *O dobrej i złej polszczyźnie*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1938, *Wyrażenia przymkowe z ku*, Sprawozdania PAU, t. XLIII, nr 9.
- Klemensiewicz Z., 1958, *O znaczeniu stosunkowym struktur składniowych*, Biuletyn PTJ, XVII.
- Klemensiewicz Z., 1961, *Zarys składni polskiej*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1963, *Główne tendencje rozwojowe składni polskiej*, Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału I PAN 3-4.
- Klemensiewicz Z., Lehr-Splawiński T., Urbańczyk S., 1965 (lub wyd. z r. 1981), *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Kniaginina M., 1963, *Struktury opisowe - znamienne cecha stylu dziennikarskiego*, „*Język Polski*” XLIII, nr 3.
- Kopcińska D., 1995, *Czy słowo z może pełnić taką samą funkcję jak słowo i?*, [w:] *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście*, red. M. Grochowski, Toruń.

- Kosek I., 1993, *Wstępne uwagi o opisie przyimków w „SJP” PAN pod red. W. Doroszewskiego*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XLIX, Językoznawstwo, Toruń.
- Kosek I., 1994, *O przyimkowych artykułach hasłowych w SJP Dor i SJAM*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska, XLIV, Toruń.
- Kosek I., 1995a, *Interpretacja dwusegmentowych ciągów o kształcie wyrażenia przyimkowych*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XLVI.
- Kosek I., 1995b, *Problem interpretacji gramatycznej niektórych trzusegmentowych ciągów słów tekstowych*, Zeszyty Naukowe WSP w Olsztynie. Prace Filologiczne z. 1.
- Kowalewska J., 1971, *Połączenia składniowe wyrazów przymiotnikowych z wyrażeniem przyimkowym typu: przyimek + rzeczownik odstępny*, „Językoznawca” 23-24, Lublin.
- Krasnowolski A., 1897, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa.
- Krażyńska Z., 1988, *Przyimek dla w języku staropolskim*, „Poradnik Językowy” 2.
- Krażyńska Z., 2000, *Staropolskie konstrukcje z przyimkami. Część I [na + acc., w + acc., k(u) + dat., do + gen.]*, Poznań.
- Kreja B., 1997, *Cechy gramatyczne prozy Kochanowskiego*, [w:] Jan Kochanowski, *Dzieła wszystkie*, t. VII, cz. 2, Proza, Warszawa.
- Kreja B., 2000, *Słotwórstwo w aspekcie normatywnym*, [w:] *Z zagadnień ogólnych polskiego słotwórstwa. Studia*, Gdańsk.
- Kreja B., *W wakacje czy w czasie wakacji?* (maszynopis przeznaczony do „JP”)
- Król K., 1931, *Kilka słów o przyimku o*, „Poradnik Językowy” 1.
- Kruczała M., 1963, *Oboczność przyimków przez // poprzez*, „Język Polski” XI, III, nr 4-5.
- Krupianka A., 1970, *Oboczność funkcjonalna przyimków w grupach syntaktycznych z przydawką przyimkową (do // od // na)*, „Poradnik Językowy”.
- Kucała M., 1960, *Parę uwag o formie przyimka ku*, JP XI, nr 4.
- Kuryłowicz J., 1987, *Zagadnienie klasyfikacji przypadków*, [w:] *Studia językoznawcze*, Warszawa.
- Lachur C., 1999, *Semantyka przestrzenna polskich przyimków prefigowanych na tle rosyjskim*, Opole.
- Laskowski R., 1984a, *Funkcjonalna klasyfikacja leksemów: części mowy*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa.
- Laskowski R., 1984b, *Podstawowe pojęcia morfologii*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa.
- Lesz-Duk M., 1985, *Przechodzenie polskich okoliczników kazualnych w przyimkowe*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XXXI.

- Lesz-Duk M., 1987a, *O zaniku przydawek kazualnych w polszczyźnie*, Acta Universitatis Lodz., Folia Linguistica, z. 15.
- Lesz-Duk M., 1987b, *Zmiany w zakresie rekcji narzędnikowej czasowników w historii języka polskiego*, Acta Universitatis Lodz., Folia Linguistica, z. 15.
- Lesz-Duk M., 1987c, *Czasowniki łączące się z wyrażeniem przyimkowym nad + narzędnik w polszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 4.
- Lesz-Duk M., 1988, *Czasowniki o składni przyimkowej w języku polskim*, Częstochowa.
- Lesz-Duk M., 1989a, *Czasowniki łączące się z wyrażeniem przyimkowym do + dopełniacz w języku polskim*, Acta Universitatis Lodz., Folia Linguistica, z. 20 (summ.).
- Lesz-Duk M., 1989b, *Przymiotniki o składni przyimkowej w polszczyźnie doby nowopolskiej*, Acta Universitatis Lodz., Folia Linguistica, z. 20 (summ.).
- Lesz-Duk M., 1991, *Konstrukcje z przyimkiem „u” w polszczyźnie*, „Poradnik Językowy” 9-10.
- Lesz-Duk M., 1993a, *Wtórne przyimki lokatywne w języku polskim*, „Poradnik Językowy” 7.
- Lesz-Duk M., 1993b, *Wyrażenia z wtórnymi przyimkami w funkcji okolicznika czasu, względu i akcesoryjnego*, Rozprawy Komisji Językowej ŁTN XXXVIII.
- Lewicki M., 1970, *Orzecznik w formie wyrażenia przyimkowego jako znak relacji symetrycznej*, „Prace Filologiczne” XX.
- Lewicki M., 1974, *Orzecznik przyimkowy w polskim języku współczesnym*, „Prace Filologiczne” XXIV.
- Lewicki A. M., 1976, *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej*, Katowice.
- Łoś J., 1904, *Funkcje narzędnika w języku polskim*, Kraków.
- Łoś J., 1927, *Gramatyka polska*, cz. IV. Składnia, Lwów.
- Majkowska G., 1990, *Z badań nad normą leksykalną współczesnej polszczyzny*, „Poradnik Językowy” 3.
- Martinet A., 1970, *Podstawy lingwistyki funkcjonalnej*, Warszawa.
- Milewska B., 1998, *Co to są przyimki wtórne?*, „Język Polski” LXXXVIII, nr 3-4.
- Milewska B., 2000, *Wyodrębnianie przyimków wtórnych w ciągach o strukturze przysłówki + przyimek*, „Język Polski” LXXX, nr 5.
- Milewska B., 2001, *Przyimki wtórne w wydawnictwach normatywnych*, „Język Polski” LXXXI, nr 3.
- Milewska B., 2002, *Od przyimka do przyimka wtórnego*, „Język Polski” LXXXII, nr 4.
- Milewska B., 2003, *Przyimki wtórne we współczesnej polszczyźnie*, Gdańsk.

- Milewska M., 1990, *Przymyki temporalne w kaszubszczyźnie*, [w:] *Tarnopolskie sławistyczno-historyczno-filologiczne odczyty. Cykl II. Pomorscy Słowianie*. Tezy konferencji, Tarnopol.
- Milewska M., 1994, *O kaszubskim przymyku temporalnym o/ob na tle innych języków zachodniosłowiańskich*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego, Prace Językoznawcze 19-20.
- Milewski T., 1975, *Językoznawstwo*, Warszawa.
- Mirowicz A., 1950, *Wyrazy pomocnicze w systemie języka*, Biuletyn PTJ X.
- Nowak-Frankowska M., 1977, *Klasyfikacja formalna i semantyczna konstrukcji z głównym członem raz*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska 12.
- Okoniowa J., 1976, *Z historii słowiańskich przymyków (dla, radi, gwoli)*, „Polonica”, t. II.
- Okoniowa J., 1980, *O mniej znanej funkcji przymyka przed*, Studia Linguistica Polono-Jugoslavica 1, Wrocław.
- Okoniowa J., 1987, *Polskie przymyki gwarowe. Znaczenia przestrzenne i czasowe*, Wrocław.
- Okoniowa J., 1988, *Polskie przymyki złożone na tle słowiańskim, Z polskich studiów slawistycznych*, seria 7, Warszawa.
- Okoniowa J., 1990, *Tendencje rozwojowe polskich przymyków gwarowych*, Studia Linguistica Polono-Slovaca 3, Kraków.
- Okoniowa J., 1992, *O związku czasu z przestrzenią w przymykowych konstrukcjach gwarowych*, [w:] *Studia historycznojęzykowe i dialektologiczne*, red. M. Kucała, J. Reichan, Kraków.
- Okoniowa J., 1994, *Przeciwstawienia kierunkowe w języku polskim*, Kraków.
- Palewski W., 1972, *Podstawowe znaczenia przymyków przestrzennych w języku rosyjskim i ich użycie*, „Język Rosyjski” 4.
- Pasoń A., 1971, *O niektórych wtórnych przymykach przyczynowych*, „Prace Filologiczne” XXI, Warszawa.
- Pasoń A., 1972, *Przymyki pochodzące od rzeczownika skutek (skutkiem, w skutku, wskutek, na skutek)*, „Prace Filologiczne” XXIII, Warszawa.
- Pasoń A., 1976, *Syntaktyczne sposoby wyrażania przyczyny w historii języka polskiego*, Prace Językoznawcze 84, Wrocław.
- Piętkowa R., 1989, *Funkcje wyrażeń werbalizujących kategorie przestrzenne (na materiale współczesnej poezji polskiej)*, Katowice.
- Pisarek W., 1962, *W trosce o język prasy*, „Język Polski” XLII, nr 3.
- Pisarkowa K., 1973, *Miejsce składni historycznej we współczesnym językoznawstwie polskim*, „Język Polski” LIII.
- Pisarkowa K., 1984, *Historia składni języka polskiego*, Wrocław.
- Praska szkoła strukturalna w latach 1926-1948*, Warszawa 1966.
- Przybylska R., 1985, *Znaczenia temporalne polskich przymyków*, „Polonica” XI.

- Przybylska R., 1988, *Wydzielanie przyimków wtórnych we frazach temporalnych*, „Język Polski” LXVIII, nr 4-5.
- Przybylska R., 2001, *Typy relacji znaczeniowych między różnymi sensami przyimka*, [w:] *Studia językoznawcze*, red. Z. Cygal-Krupa, Kraków.
- Przybylska R., 2002, *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki hognitywnej*, Kraków.
- Przybylska R., Sikora K., 1991, *Próba opisu funkcji znaczeniowych najczęstszych przyimków w polszczyźnie mówionej*, [w:] *Studia nad polszczyzną mówioną Krakowa*, 3, red. B. Dunaj, K. Ożóg, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze”, z. 107.
- Rogowska M., 1981, *Funkcje gramatyczne słowa jako „Polonica” VII*.
- Rokicki C., 1921, *Przyimki polskie. Rozdział z charakterystyki stylu polskiego*, „Poradnik Językowy”.
- Rospond S., 1971a, *Bezprzyimkowe i przyimkowe składniki syntaktyczne*, [w:] *Tenże, Gramatyka historyczna języka polskiego, cz. IV, Składnia*, Warszawa.
- Rospond S., 1971b, *Zastępstwo konstrukcji bezprzyimkowych przez przyimkowe*, [w:] *Tenże, Gramatyka historyczna języka polskiego, cz. IV Składnia*, Warszawa.
- Rossowski J., 1937, *Szczególne funkcje niektórych przyimków*, „Poradnik Językowy” 2.
- Rozzak M. T., 1993, *Przegląd i charakterystyka przyimków indoeuropejskich*, [w:] *Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne*, red. J. Sambor, J. Linde-Usickniewicz, R. Huszcza, Warszawa.
- Rudzka-Ostyn B., 2000, *Z rozważań nad kategorią przypadku*, Kraków.
- Rysiewicz Z., 1937, *O pewnych zmianach funkcji form przypadkowych*, „Prace Filologiczne” XVIII, Warszawa.
- Saloni Z., 1974, *Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich*, „Język Polski” LIV, nr 1-2.
- Saloni Z., Świdziński M., 1981, *Składnia współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- Saloni Z., Szpakowicz M., Świdziński M., 1982, *Szkic koncepcji ogólnego słownika podstawowego współczesnej polszczyzny pisanej*, Biuletyn PTJ XXXIX.
- Sambor J., 1971, *Z zagadnień gramatyki w słowniku frekwencyjnym współczesnego języka polskiego*, Biuletyn PTJ XXIX.
- Sieczkowski A., 1973, *O pewnej zbieżności w zakresie budowy polskich i słowackich przyimków złożonych*, VII Międzynarodowy Kongres Słowistów, Streszczenia referatów i komunikatów, Warszawa (jęz. franc.).
- Sigalin B., 1979, *Stosowanie przyimka w języku francuskim*, Warszawa.
- Solecka K. M., 1980, *Przestrzeń statyczna i jej leksykalne eksponenty*, „Polonica” VI.
- Szliferszejnowa S., 1970, *O polskim causativum „analytycznym”*, *Prace Filologiczne* XX, Warszawa.

- Szober S., 1935/36, *Kiedy dla, kiedy do?*, „Poradnik Językowy” 1.
- Szober S., 1937, *Na straży języka. Szkice z zakresu poprawności i kultury języka*, Warszawa.
- Szober S., 1959, *Człowiek współczesny w zwierciadle języka*, [w:] *Wybór pism*, Warszawa.
- Szober S., 1962, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Szupryczyńska M., 1980, *Opis składniowy polskiego przymiotnika*, Toruń.
- Szupryczyńska M., 1992, *O pojęciu komitatywności*, *Studia gramatyczne* 10.
- Szymczak M., 1982, *O właściwościach znaczeniowych i składniowych wyrazu zamiaszt*, *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG, Prace Językoznawcze* 8.
- Świdziński M., 1982, *Związki syntaktyczne z grupą bezokolicznikową w języku polskim*, „*Prace Filologiczne*” XXXI.
- Tokarski J., 1968, *Język polski w ostatnim 50-leciu*, „Poradnik Językowy” 9.
- Topolińska Z., 1974, *Przyimek jako wykładnik funkcji syntaktycznej i semantycznej frazy nominalnej (na materiale współczesnego języka macedońskiego)*, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, t. XIII.
- Ucherek E., 1997, *Francusko-polski słownik przyimków*, Warszawa.
- Urbańczyk S., 1946, *Historia przyimków bez i przez*, „*Język Polski*” XXVI, nr 5.
- Wątor I., 1969, *Polskie przyimki odwyrażeniowe*, „*Język Polski*” XLIX, nr 5.
- Wątor I., 1974, *Rozwój funkcji wyrażen i wyrazów polskich od przyśłówkowej do przyimkowej*, Rzeszów.
- Wątor I., 1979, *Próba nowej klasyfikacji przyimków*, [w:] *Język polski. Rocznik naukowo-dydaktyczny*, z. 12/42, Rzeszów.
- Weinsberg A., 1968, *Kategoria kierunku – próba typologii (na materiale rumuńskim i polskim)*, *Sprawozdania z prac naukowych Wydż. I PAN*, z. 1.
- Weinsberg A., 1969, *Z morfosemantyki okoliczników miejsca*, *Sprawozdania z prac naukowych Wydż. I PAN*, z. 1.
- Weinsberg A., 1971, *Okoliczniki miejsca a przyimki przestrzenne*, *Biuletyn PTJ* XXVIII.
- Weinsberg A., 1973, *Przyimki przestrzenne w języku polskim, niemieckim i rumuńskim*, Wrocław.
- Węgrzynek K., 1993, *Hasło jako jednostka słownikowa (na przykładzie wyrażen przyimkowych, frazeologizmów i wyrazów homonimicznych)*, [w:] *Wokół słownika współczesnego języka polskiego III*, red. W. Lubań i F. Sawa, PAN-IJP. *Studia Leksykograficzne* IV, Kraków.
- Wierciński A., 1982, *Przyimek na i i mentalność polsko-szlachecka*, „*Język Polski*”, nr 2-3.
- Wierzbička E., 1988, *O przyczynie logicznej i jej wykładnikach we współczesnej polszczyźnie*, „*Prace Filologiczne*” XXXIV.
- Wierzbička E., 1991, *Synonimia składniowa konstrukcji przyczynowo-skutkowych we współczesnej polszczyźnie*, Warszawa.

- Wierzbicka A., 1972, *W poszukiwaniu semantycznego modelu czasu i przestrzeni*, [w:] *Semantyka i słownik. Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej*, Wrocław.
- Wiśniewska H., 1974, *Oboczności przyimków dla i do wobec braku przyimka*, „Język Polski” L.IV, nr 1.
- Wiśniewski M., 1987, *Z leksykograficznej problematyki przyimka*, [w:] *Studia z polskiej leksykografii współczesnej II*, red. Z. Saloni, Białystok.
- Wilkowska-Gutkowska M., 1983, *Czy przyimek przy miał znaczenie kierunkowe?*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Folia Linguistica”, z. 7.
- Wilkowska-Gutkowska M., 1987, *Funkcje przyimka przy w języku polskim*, Acta Universitatis Lodz., Folia Linguistica, z. 15.
- Wojtasiewicz O. A., 1972, *Formalna i semantyczna analiza polskich spójników przydaniowych i międzydaniowych oraz wyrazów pokrewnych*, Studia Semiotyczne III.
- Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*, 1981, red. H. Kurkowska, Warszawa.
- Wójcik T., 1979, *Z zagadnień teorii przyimka*, Kielce.
- Wójcikowska E., 1977, *leksykalne sposoby oznaczania stosunku wyłączenia i włączania w języku polskim*, [w:] *Studia językoznawcze. Streszczenia prac doktorskich II*, red. J. Siatkowski, Wrocław.
- Zaręba A., 1979, *Tendencje rozwojowe we współczesnym języku polskim*, „Južnoslovenski Filolog” kn. 35, Beograd.
- Zgółka T., 1976, *O strukturalnym wyjaśnianiu faktów językowych*, Warszawa-Poznań.
- Zgółkowska H., 1979, *Syntaktyczna charakterystyka przyimka po w mówionej odmianie współczesnej polszczyzny*, Studia Polonistyczne IV, Poznań.
- Zgółkowska H., 1978, *Zasób i częstość występowania przyimków we współczesnej polszczyźnie*, [w:] *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, red. M. Szymczak, Wrocław.
- Zgółkowska H., 1980, *Funkcje syntaktyczne przyimków i wyrażen przyimkowych we współczesnej polszczyźnie mówionej*, Prace Wydziału Filologicznego Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu, seria Filologia Polska nr 18, Poznań.
- Zmarzer W., 1968, *Wtórne przyimki trójczłonowe w języku rosyjskim w zestawieniu z językiem polskim*, „Slavia Orientalis”.
- Żeberek T., 1973, *Znaczenie i funkcja przyimka na tle kontekstu*, Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP Kraków, „Prace Rusycystyczne” XLIX.
- Żeberek T., 1994, *Funkcjonowanie przyimków i wyrażen przyimkowych w tekście rosyjskim i polskim*, Kraków.
- Żelazko K., 1961, *O funkcjach przyimka z w Pamiętnikach J. Chr. Paska*, „Poradnik Językowy” 7.

Indeks przyimków wtórnych

Gwiazdka oznacza, że wyraz ten nie wystąpił w badanych tekstach żywej polszczyzny, lecz jest notowany przez powojenne słowniki języka polskiego albo w polskiej literaturze językoznawczej.

bez względu na
blisko
bliżej
celem
co do
daleko od
dokoła
dookoła
do spraw
drogą
dzięki
*gwoli + C
gwoli + D
imienia
jako
koło
kosztem
krom
ku pamięci
lada
łącznie z
miast
między + B
między + N
mimo
mocą
na bazie

na czele
na drodze
na gruncie
na końcu
na łamach
na miarę
na mocy
na modłę
*naokoło
na początku
na podstawie
na poziomie
na progu
*na przeciąg
naprzeciw + D
*naprzeciw + C
naprzeciwno
na przekór
na przełomie
na przestrzeni
na punkcie
na równi z
na rzecz
*na schyłku
na skalę
na skutek
na szkodę

na środku
na temat
na tle
na wprost
*na wstępie
na wypadek
na wzór
na zakończenie
na zasadzie
na zewnątrz
niedaleko
nieopodal
niezależnie od
niezgodnie z
niżli
niż
niżej
obok
odnośnie do
około
o krok od
opodal
oprócz
pod adresem
pod ciężarem
podczas
pod egidą
pod koniec
podług
pod maską
pod okiem
pod osłoną
*pod płaszczkiem
pod postacią
pod pozorem
pod pretekstem
pod warunkiem
pod wezwaniem
pod wodzą
pod wpływem
pod względem
pomiedzy + B
pomiedzy + N
pomimo
poniżej

pośrodku
pośród
powyżej
prócz
przeciw
przeciwno
przy okazji
przy pomocy
razem z
*skutkiem
spomiędzy
spośród
środkiem
śród
tytułem
u boku
*u góry
u progu
u schyłku
u stóp
wbrew
w celu
w charakterze
w ciągu
w czasie
w dole
w drodze
w duchu
w dziedzinie
wedle
według
w efekcie
współ z
wewnątrz
we wnętrzu
w głąb
w głębi
w imieniu
w imię
wkoło
w końcu
w miarę
w miejsce
w myśl

w następstwie
*w nawiązaniu do
wobec
w obliczu
w obrębie
w obronie
w odniesieniu do
w odpowiedzi na
w odróżnieniu od
wokół
wokół
w oparciu o
w opozycji do
w pobliże
w pobliżu
w poprzek
w porównaniu z
w postaci
w przeciagu
w przeciwieństwie do
w przeddzień
w przededniu
w przypadku
w ramach
w razie
wraz z
w rezultacie
w rodzaju
w roli
w sferze
w skali
*wskroś
wskutek
w sprawie
w stosunku do
w stronę
w ślad za
w środku
wśród
w świetle
w toku
w trakcie
w wydaniu
w wyniku
w wypadku

w wysokości
*wyjąwszy
w zakresie
w zależności od
w zamian za
w zastępstwie
wzdłuż
względem
wzorem
w związku z
za cenę
zależnie od
zamiast
za pomocą
za pośrednictwem
za sprawą
z dala od
z daleka od
zdaniem
ze strony
zewnątrz
ze względu na
z głębi
zgodnie z
z końcem
z okazji
z perspektywy
z początkiem
z pomocą
z powodu
z przyczyny
z punktu widzenia
z racji
z ramienia
z tyłu
z tytułu
z uwagi na
z wyjątkiem

BIBLIOTEKA
UNIwersytecka
Gdańsk

0169006

BIBLIOTEKA
UNIwersytecka
Gdańsk

ISBN 83-7326-122-2